

ECONOMICA

Nr. 02 (116) / 2021 / revistă științifico-didactică

“Toată lumea știe că anumite lucruri sunt irealizabile, până când vine cineva care nu știe acest lucru și le realizează.”

Albert Einstein

ACADEMIA DE STUDII ECONOMICE DIN MOLDOVA

ECONOMICA

Revistă științifico-didactică

An. XXIX, nr.2 (116), iunie 2021

© Serviciul Editorial-Poligrafic al ASEM

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Prof. univ. dr. hab. Alexandru STRATAN, membru corespondent al AȘM, INCE al RM
Prof. univ. dr. Valeriu IOAN-FRANC, membru corespondent al Academiei Române, INCE, România
Prof. univ. dr. hab. Ion BOLUN, Universitatea Tehnică a Moldovei
Prof. univ. dr. hab. Vasile BUCUR, Academia de Studii Economice din Moldova
Prof. univ. dr. hab. Eugenia FEURAȘ, Academia de Studii Economice din Moldova
Prof. univ. dr. hab. Rodica HÎNCU, Academia de Studii Economice din Moldova
Prof. Dr., Dr. H. c. Zoran ĆEKEREVAC, Facultatea de Business și Drept din cadrul Universității din Belgrad, Serbia
Prof. univ. dr. Serghii CAVUN, Academia interregională de gestionare a personalului, Kiev, Ucraina
Prof. univ. dr. Ion PÂRȚACHI, Academia de Studii Economice din Moldova
Prof. univ. dr. Dimitar VELEV, Universitatea de Economie Națională și Mondială din Sofia, Bulgaria
Prof. univ. dr. Oleg STRATULAT, Academia de Studii Economice din Moldova
Prof. univ. dr. Piotr BULA, Universitatea de Economie din Cracovia, Polonia
Prof. univ. dr. Nadejda BOTNARI, Academia de Studii Economice din Moldova
Conf. univ. dr. Natalia ALTUHOVA, Universitatea de Finanțe de pe lângă Guvernul Federației Ruse
Conf. univ. dr. Veselin POPOV, Academia de Economie „D. A. Ţenov” din Sviștov, Bulgaria
Conf. univ. dr. Oxana SAVCIUC, Academia de Studii Economice din Moldova
Conf. univ. dr. Olga PUGACIOVA, Universitatea de Stat „Francysk Skoryna” din Gomel, Belarus
Conf. cercet. dr. Corneliu GUȚU, Academia de Studii Economice din Moldova

ECHIPA REDACȚIONALĂ:

Redactor-șef: **Grigore BELOSTECINIC**,
prof. univ. dr. hab., academician al AȘM
Redactor șef-adjunct: **Valentina NAMOLOVAN**
Secretar de redacție: **Vera CHIRUȚĂ**
Redactor literar: **Constantin CRĂCIUN**
Redactor tehnic: **Natalia IVANOVA**
Designer copertă: **Maria BUDAN**

ADRESA REDACȚIEI:

Str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 59, ASEM, bloc B, b.502,
tel: 022-402-936; 022-402-886
Cod: MD 2005, Chișinău, Republica Moldova
E-mail: economica@ase.md

**Revista este acreditată de Consiliul Național
pentru Acreditare și Atestare al RM, categoria „B”**

Revista este indexată în următoarele Baze de date și Cataloage Internaționale:

DOAJ <https://doaj.org/>

Index Copernicus <https://journals.indexcopernicus.com/>

Electronic Journals Library <http://ezb.uni-regensburg.de/>

Open Academic Journals Index (OAJI) <http://oaji.net/>

General Impact Factor <http://generalif.com/>

Global Impact Factor <http://globalimpactfactor.com/>

Preluarea textelor editate în revista „Economica” este posibilă doar cu acordul autorilor.
Responsabilitatea asupra fiecărui text publicat aparține autorilor. Autorii declară pe propria răspundere că articolele sunt autentice și nu există niciun conflict de interese, totodată, transmit dreptul de autor și editorului.
Opinia redacției nu coincide întotdeauna cu opinia autorilor.

Certificat de înregistrare nr.270 din 31.10.2013
Index poștal: PM-31627
ISSN 1810-9136

Editura ASEM, Chișinău-2021

ACADEMY OF ECONOMIC STUDIES OF MOLDOVA

ECONOMICA

Scientific and didactic journal

Year XXIX, No.2 (116), June 2021

© Editorial-Polygraphic Service of ASEM

EDITORIAL BOARD:

Professor Dr. Hab. Alexandru STRATAN, corresponding member of the ASM, INCE of the Republic of Moldova
Professor PhD Valeriu IOAN-FRANC, corresponding member of Romanian Academy, NIER, Romania
Professor Dr. Hab. Ion BOLUN, Technical University of Moldova
Professor Dr. Hab. Vasile BUCUR, Academy of Economic Studies of Moldova
Professor Dr. Hab. Eugenia FEURAS, Academy of Economic Studies of Moldova
Professor Dr. Hab. Rodica HINCUI, Academy of Economic Studies of Moldova
Professor Dr, Dr. h. c. Zoran ĆEKEREVAC, Faculty of Business and Law, University of Belgrade, Serbia
Professor PhD Serghii CAVUN, Kharkiv Educational and Scientific Institute, Ukraine
Professor PhD Ion PARTACHI, Academy of Economic Studies of Moldova
Professor PhD Dimiter Velez, University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria
Professor PhD Oleg STRATULAT, Academy of Economic Studies of Moldova
Professor PhD Piotr BULA, Cracow University of Economics, Poland
Professor PhD Nadejda BOTNARI, Academy of Economic Studies of Moldova
Assoc. Professor PhD Natalia ALTUHOVA, Finance University under Government of the Russian Federation
Assoc. Professor PhD Veselin POPOV, "D. A. Tsenov" Academy of Economics, Svishetov, Bulgaria
Assoc. Professor PhD Oxana SAVCIUC, Academy of Economic Studies of Moldova
Assoc. Professor PhD Olga PUGACHEVA, "Francysk Skoryna" Gomel State University, Belarus
Assoc. Researcher PhD Corneliu GUTU, Academy of Economic Studies of Moldova

EDITORIAL STAFF:

Editor-in-chief: **Grigore BELOSTECNIC**
Professor, Dr. Hab., Academician
Vice-Editor-in-chief: **Valentina NAMOLOVAN**
Editorial Secretary: **Vera CHIRUTA**
Editor (English): **Ludmila RURAC**
Technical editor: **Natalia IVANOVA**
Designer of cover: **Maria BUDAN**

ADDRESS OF PUBLISHING HOUSE:

59, Mitropolit G. Banulescu-Bodoni street, ASEM, block B, office 502,
tel: 022-402-936; 022-402-886
Postcode: MD 2005, Chisinau, Republic of Moldova
E-mail: economica@ase.md

**The journal is accredited by the National Certification
and Accreditation Council of RM, Category "B"**

The journal is indexed in the following International Data Bases and Catalogues:

DOAJ <https://doaj.org/>

Index COPERNICUS <https://journals.indexcopernicus.com/>

Electronic Journals Library <http://rzblx1.uni-regensburg.de/>

Open Academic Journals Index (OAJI) <http://oaji.net/>

General Impact Factor <http://generalif.com/>

Global Impact Factor <http://globalimpactfactor.com/>

The taking over of the texts that are published in the journal "Economica" is possible only with the author's agreement. Responsibility for each published text belongs to the authors. The authors declare on their own responsibility that the articles are authentic and there is no conflict of interest and also transmit the copyright to the publisher.

Authors views do not always coincide with the editorial board's opinion.

Registration certificate nr.270 of 31.10.2013

Postcode: PM-31627

ISSN 1810-9136

Publishing house of ASEM, Chisinau-2021

SUMAR

BUSINESS ȘI ADMINISTRARE

Modelarea impactului reformei subvențiilor energetice în Republica Moldova.....	7
<i>Conf. univ. dr. Mihail Roscovan, Președinte Business Consulting Institute din Republica Moldova</i>	
Tendințe în reducerea programului de lucru.....	22
<i>Conf. univ. dr. Mariana Șendrea, ASEM</i>	
Noua paradigmă a comportamentului consumatorilor în perioada pandemiei COVID-19..	36
<i>Cercet. șt. Tatiana Gutium, INCE, RM</i>	
<i>Drd. Mihail Ciobanu, USM</i>	
Aspecte teoretico-practice cu privire la terți în lumina principiului relativității efectelor contractului.....	47
<i>Drd. Ludmila Beliban-Rațoi, USM</i>	

ECONOMIE FUNDAMENTALĂ ȘI APLICATIVĂ

Trendul actual mondial de economie sustenabilă și formarea ecosistemului circular în Republica Moldova.....	63
<i>Conf. univ. dr. Larisa Dodu-Gugea, ASEM</i>	
<i>Prof. univ. dr. hab. Zorina Șișcan, ASEM</i>	
<i>Cercet. șt. Liliana Condrațchi, ASEM</i>	
<i>Drd. Olesia Fortună, ASEM</i>	

FINANȚE, CONTABILITATE ȘI ANALIZĂ FINANCIARĂ

Întreprinderile mici și mijlocii inovatoare: problema dezvoltării și finanțării.....	78
<i>Prof. univ. dr. hab. Natalia Lobanov, ASEM</i>	
Impactul plăților fără numerar asupra creșterii economice.....	96
<i>Conf. univ. dr. Ana Cîrlan, ASEM</i>	
Repere istorice privind instituirea sistemului de supraveghere publică a activității de audit din Republica Moldova.....	107
<i>Drd. Diana Rencheci, ASEM</i>	

INTEGRARE EUROPEANĂ ȘI POLITICI SOCIALE

Pledoarie de cunoaștere a protocolului și a etichetei drept instrumente de valorificare a culturii de europenizare a învățământului superior.....	122
<i>Conf. univ. dr. Maria Mancaș, ASEM</i>	

CONTENT

BUSINESS AND ADMINISTRATION

Modelling the Impact of Energy Subsidies Reform in the Republic of Moldova.....	7
<i>Assoc. Prof. PhD Mihail Roscovan, President of Business Consulting Institute from Republic of Moldova</i>	
Trends in Reduction the Work Program.....	22
<i>Assoc. Prof. PhD Mariana Şendrea, ASEM</i>	
The New Paradigm of Consumer Behaviour During the COVID-19 Pandemic Period.....	36
<i>Scientific researcher dr. Tatiana Gutium, INCE, RM PhD candidate Mihail Ciobanu, USM</i>	
Theoretical and Practical Aspects Regarding Third Parties in the Light of Contracts’ Effects Relativity Principle.....	47
<i>PhD candidate Ludmila Beliban-Raţoi, USM</i>	

FUNDAMENTAL AND APPLIED ECONOMICS

Modern World Trend of Sustainable Economy and Formation of the Circular Ecosystem in the Republic of Moldova.....	63
<i>Assoc. Prof. PhD Larisa Dodu-Gugea, ASEM Prof. Hab. Dr. Zorina Şişcan, ASEM Scientific Researcher Liliana Condraţchi, ASEM PhD candidate Olesia Fortună, ASEM</i>	

FINANCE, ACCOUNTING AND FINANCIAL ANALYSIS

Innovative Small and Medium-Sized Enterprises: the Problem of Development and Financing.....	78
<i>Prof. Hab. Dr. Natalia Lobanov, ASEM</i>	
The Impact of Non-Cash Payments in Economic Growth.....	96
<i>Assoc. Prof. PhD Ana Cîrlan, ASEM</i>	
Historical Benchmarks Regarding Establishment for Public Supervision System of Audit Activity in the Republic of Moldova.....	107
<i>PhD candidate Diana Renchechi, ASEM</i>	

EUROPEAN INTEGRATION AND SOCIAL POLICIES

Pleading to Know the Protocol and the Etiquette as Tools for Valorizing the Culture of Europeanization of Higher Education.....	122
<i>Assoc. Prof. PhD Maria Mancaş, ASEM</i>	

336.56:620.9(478)

MODELAREA IMPACTULUI REFORMEI SUBVENȚIILOR ENERGETICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

*Conf. univ. dr. Mihail ROSCOVAN,
Președinte Business Consulting Institute
din Republica Moldova,
mihai.roscovan@gmail.com
ORCID 0000-0002-1468-0620*

În articol, sunt prezentate metodologia și rezultatele modelării pentru analiza accesibilității la energie și evaluarea impactului fiscal și de mediu, a unei posibile creșteri a taxei pe valoare adăugată, asupra accesibilității gospodăriilor, pentru a consuma niveluri adecvate de gaze naturale, energie electrică și termică. Analiza impactului reformei schemelor subvențiilor energetice se efectuează pe baza unui model de echilibru parțial, care măsoară impactul: asupra accesibilității energiei pentru diferite grupuri de gospodării; asupra veniturilor și cheltuielilor bugetare, dar și asupra emisiilor de gaz cu efect de seră. Aplicarea unor politici sociale direcționate generează surplus bugetar, care poate fi alocat programelor de eficiență energetică pentru clădirile rezidențiale.

Cuvinte-cheie: modelare, consum de energie, subvenții, impact fiscal și de mediu.

JEL: H25, H31.

Introducere

Republica Moldova este un importator net de energie, dependentă încă, în mare măsură, de Federația Rusă, pentru aprovizionarea cu gaze naturale, care determină și structura subvențiilor sale energetice. Un studiu realizat de Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE) a arătat că, deși R. Moldova nu dispune de scheme

336.56:620.9(478)

MODELLING THE IMPACT OF ENERGY SUBSIDIES REFORM IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

*Assoc. Prof. PhD Mihail ROSCOVAN,
President of Business Consulting Institute
from the Republic of Moldova
mihai.roscovan@gmail.com
ORCID 0000-0002-1468-0620*

This article presents the methodology and results of modelling for the analysis on energy affordability and assessing the impact of a possible value added tax increase on the affordability of households to consume adequate levels of natural gas, electricity and heat. The analysis of the reform impact of the subsidy schemes is based on a partial equilibrium model which measures the impact of reforms on energy affordability of different householder groups and budgetary revenue and expenditure, but also on greenhouse gas emissions. Using of targeted social policies generates a budget surplus that can be allocated to energy efficiency programs for residential buildings.

Keywords: modelling, energy consumption, subsidies, fiscal and environmental impact.

JEL: H25, H31.

Introduction

The Republic of Moldova is a net energy importer, largely dependent on the Russian Federation for its natural gas supplies, which also determines the structure of its energy subsidies. A study conducted by Organization for Co-operation and Economic Development (OECD) has shown that Moldova does not have any large energy

mari de subvenționare pentru energie, principala provocare, în analiza subvențiilor energetice, constă în lipsa transparenței și a informațiilor disponibile publicului, privind nivelul de sprijin pentru consumul și producția de combustibili fosili [2].

De asemenea, studiul a evidențiat o serie de scheme de sprijin guvernamental în sectorul energetic. Analiza a demonstrat că cea mai mare parte a sprijinului este acordată consumatorilor. Cele trei mari scheme de sprijin guvernamental, care reprezintă majoritatea subvențiilor pentru consumatorii de combustibili fosili, rezidă în cota redusă a taxei pe valoarea adăugată (TVA) pentru consumul de gaze naturale și scutirea de TVA pentru consumul de energie electrică și termică de către utilizatorii casnici. Cota standard a TVA, în R. Moldova, este de 20%. TVA, pentru gazele consumate de gospodării, este de 8%, iar pentru consumul de energie electrică și termică – 0%. Venitul estimat, pe care guvernul îl pierde, ca urmare a ratei reduse a TVA pentru consumul de gaze, electricitate și energie termică, în 2015, a fost de 48,6 milioane USD.

Reformarea subvențiilor energetice implică creșterea prețurilor la energie pentru consumatorii finali. În acest context, analiza consecințelor sociale și de mediu ale reformării schemelor de subvenționare în domeniul energiei asupra accesibilității energiei și a posibilelor modalități de protejare a gospodăriilor vulnerabile, care vor fi afectate de reformă, constituie o problemă serioasă și o preocupare politică esențială pentru factorii de decizie din Republica Moldova. Creșterea prețurilor la energie poate avea un sens economic și ecologic, dar nu ar trebui să ducă la creșterea provocărilor privind accesibilitatea atunci când reforma politică este privită în totalitate. Folosirea unei părți a veniturilor suplimentare generate de impozitele mai mari și punerea în aplicare a unor măsuri de protecție socială corecte pot contribui la evitarea riscului crescut de accesibilitate a energiei și poate chiar să o reducă, dacă se alocă venituri suficiente gospodăriilor vulnerabile [4].

subsidy schemes, but the main challenge in analysing energy subsidies is the lack of transparency and publicly available information on the level of support to consumption and production of fossil fuels [2].

Also, the study puts in evidence a number of series of schemes of governmental support to the energy sector, but the mostly goes to the household's consumers. The three largest government support schemes that account for most of the fossil-fuel consumer subsidies are the reduced value added tax (VAT) rate on natural gas consumption and VAT exemption on electricity and heat consumption by domestic users. The standard VAT rate in Moldova is 20%. VAT for gas consumed by households is set at 8% and for electricity and heat consumption – at 0%. The estimated revenue foregone by the government as a result of the reduced VAT rate on gas, electricity and heat consumption in 2015 alone amounted to USD 48.6 million.

Reforming energy subsidies involves raising of energy prices for final consumers. In this context, the analysis of the social and environmental consequences of the reform of energy subsidy schemes on energy accessibility and possible ways to protect vulnerable households affected by the reform is a serious issue and a key policy concern for Moldovan decision-makers. Raising energy prices can make good economic and environmental sense but should not lead to increased affordability challenges when policy reform is viewed in its entirety. Using part of the additional revenue generated from higher taxes and putting in place well-designed social protection measures can help avoid increased energy-affordability risk and even reduce it if sufficient revenue is allocated to support vulnerable households [4].

Research methodology

This article presents the methodology and results of modelling the analysis on

Metodologia cercetării

Acest articol prezintă metodologia și rezultatele modelării pentru analiza accesibilității la energie și evaluarea impactului unei posibile creșteri a TVA asupra accesibilității gospodăriilor din Republica Moldova, pentru a consuma niveluri adecvate de gaze naturale, energie electrică, termică, precum și asupra emisiilor de gaz cu efect de seră (GES) și economiilor bugetare.

Metoda de cercetare aplicată a fost evaluarea scenariilor de politici de protecție socială în bază simulării impactului modificării prețurilor asupra consumului și accesibilității gospodăriilor la resursele energetice.

Metoda de selecție a elementelor incluse în cercetare a fost cea de comparare și estimare a situațiilor descoperite în gospodăriile casnice – consumatorii finali de resurse energetice din orașele Chișinău și Bălți, precum și alte orașe și comunități rurale.

Modelul matematic

Analiza impactului reformei schemelor de subvenții se bazează pe un model de echilibru parțial, care măsoară impactul reformelor asupra accesibilității energiei pentru diferitele grupuri de venit și, în același timp, asupra nivelurilor emisiilor de GES și asupra veniturilor și cheltuielilor bugetare (economii nete). Modelul este ilustrat în figura 1.

Reforma subvențiilor și, anume, creșterea ratei TVA până la rata standard de 20% pentru gaze, electricitate și căldură, va avea impact direct asupra prețurilor la energie. Acest fapt, la rândul său, va afecta consumul gospodăriilor, cheltuielile și accesibilitatea energiei.

Se presupune că prețul net al transportatorului de energie este stabil. Aceasta constituie o simplificare, deoarece teoria echilibrului general denotă faptul că partea ofertei corespunde cu scăderea consumului prin ajustarea prețului. Simplificarea este justificată din cauza schimbărilor relativ mici ale consumului final și a situației furnizorilor de energie din Republica Moldova, care, în general, înregistrează pierderi și, prin urmare, nu pot scădea prețul.

energy affordability and assessing the impact of a possible VAT increase on the affordability of Moldovan households to consume adequate levels of natural gas, electricity and heat, on greenhouse gas (GHG) emissions and on budgetary savings.

The applied research method was to evaluate the scenarios of social protection policies based on simulating of the impact of price changes on consumption and accessibility of households to energy resources.

The method of elements selecting included in the research was to compare and estimate the situations discovered in households – final consumers of energy resources in Chisinau and Balti cities and other towns and rural areas.

Mathematical model

The analysis of the impact of the subsidy schemes reform is based on a partial equilibrium model which measures the impact of reforms on energy affordability of different income groups and concurrently on GHG emission levels and budgetary revenue and expenditure (net savings). The model is shown in figure 1.

The subsidy reform, i.e. an increase of the value added tax (VAT) rate up to the standard 20% rate on gas, electricity and heat will have a direct impact on energy prices. This, in turn, will affect household consumption, expenditure and energy affordability.

The net price of the energy carrier is assumed to be stable. This is a simplification because general equilibrium theory assumes that the supply side responds to decreased consumption by adjusting the price. The simplification is justified because of the relatively small changes in the final consumption and the situation of energy suppliers in Republic of Moldova, who generally generate losses and thus cannot decrease the price.

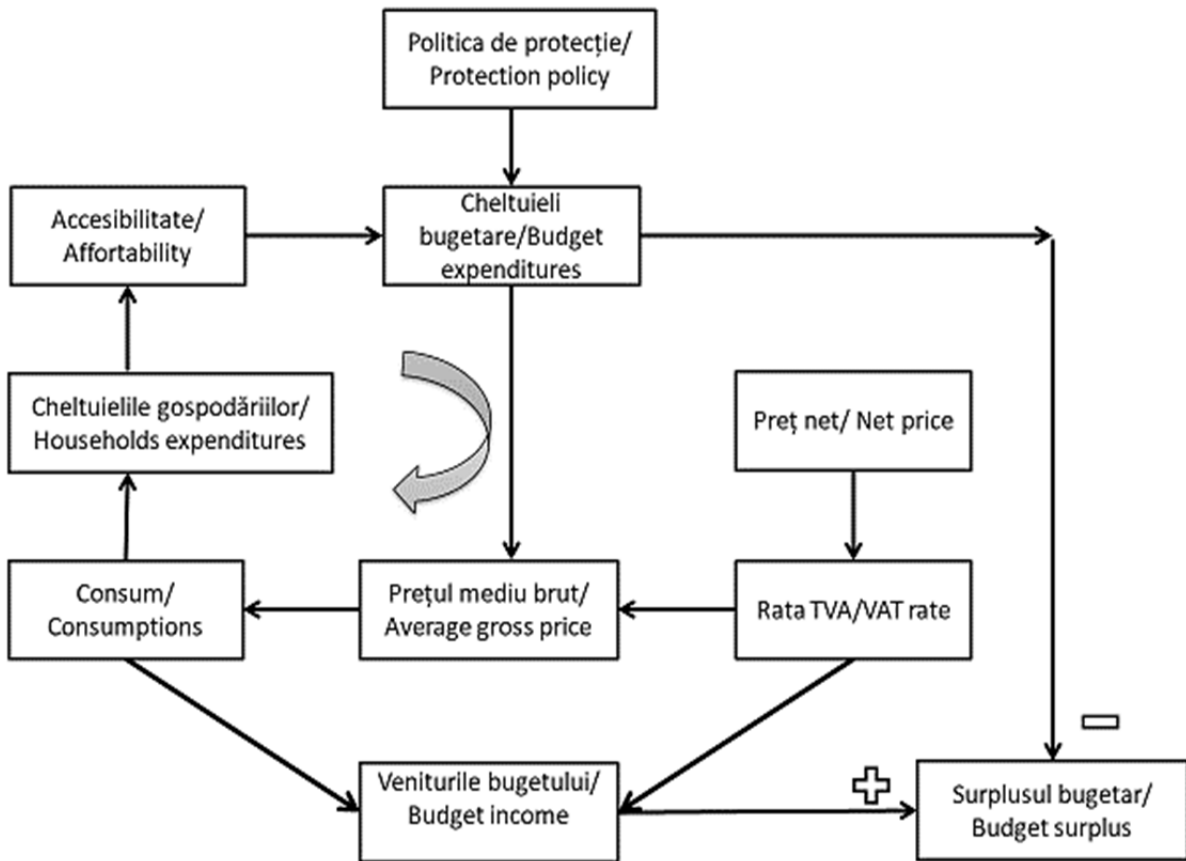

Figura 1. Ilustrarea modelării impactului subvențiilor energetice/
Figure 1. Illustration of modelling of the impact of energy subsidies reform

Sursa: după modelul elaborat de Rafal Stanek [3, p.58]/

Source: following the model developed by Rafal Stanek [3, p.58]

Un model parțial de echilibru constă într-un simplu tip de ofertă și cerere a unei piețe unice. Se compune din două ecuații – a cererii și a ofertei și două variabile – preț și cantitate. În ceea ce privește oferta, răspunsul la o creștere a cererii îl reprezintă un preț mai mic. În mod similar, răspunsul la scăderea cererii este un preț mai mare. În ceea ce privește consumatorii, răspunsul este opus, deoarece un preț mai ridicat înseamnă o cerere mai mică și un preț mai mic prezumă o cerere mai mare.

Pentru a formula problema, se propune o formulă simplă pentru consumatori:

A partial equilibrium model is a simple supply and demand model of a single market. It consists of two equations, supply and demand, and two variables – price and quantity. On the supply side, the response to an increase in demand is a lower price. Similarly, the response to a demand decrease would be a higher price. On the consumer side, the response is the opposite, as a higher price implies lower demand and a lower price implies higher demand.

In order to formulate the problem, a simple function for consumers is proposed:

$$Q \geq iQ + dQ * P, iQ > 0 \text{ și/and } dQ < 0 \text{ și } P > 0,$$

unde: P exprimă prețul pentru transportatorul de energie,
 Q – cantitatea de energie consumată,
 iQ – interceptarea cererii pe axa Q (cererea la $P = 0$),
 dQ – răspunsul la cererea de modificare a prețului (cu alte cuvinte 1/elasticitatea prețurilor). Cele două funcții propuse se intersectează într-un punct al cererii actuale și al prețului actual, după cum este indicat în figura 2 (S denotă oferta, D – cererea).

where: P is the price for the energy carrier,
 Q is the quantity of energy consumed,
 iQ is the intercept of demand on the Q axis (demand at $P = 0$),
 dQ is the response of demand to changes in price (in other words 1/price elasticity). The two proposed functions intersect at a point of the current demand and the current price, as illustrated in figure 2 (S is supply, D – demand).

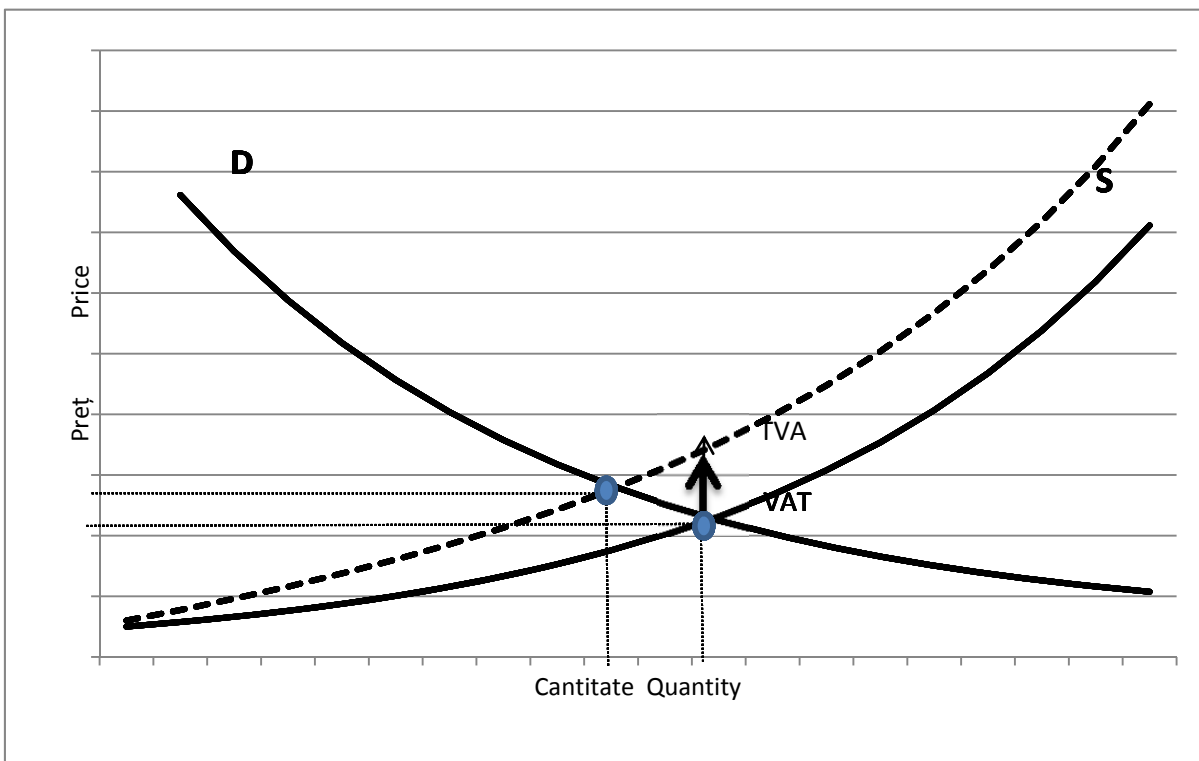

Figura 2. Ilustrarea creșterii prețului în modelul de echilibru parțial/
Figure 2. Illustration of a price increase in a partial equilibrium model/

Sursa: elaborată de autor în baza [1, p.5]/

Source: elaborated by author based on [1, p.5]

În situația anterioară creșterii echilibrului TVA, prețul producătorului (TVA mai mic) este egal cu prețul consumatorului. Acest lucru este ilustrat în figura 2, la punctul A. Creșterea cotei de TVA la 20% ar determina o reducere a cantității energiei comercializate. Atât prețul furnizorului, cât și prețul consuma-

Before increasing the VAT tax equilibrium, the producer price (lower VAT) equals the consumer price. This is illustrated on figure 2 by point A. The increase of the VAT tax rate to 20% would cause a reduction in the quantity of energy carrier traded. This is illustrated by the new S curve. Both the

torului ar scădea, adică, povara fiscală ar fi împărțită între părți. Se va ajunge la noul punct de echilibru B, determinând o scădere a cererii de transportare a energiei și o scădere a prețului net (și o creștere a prețului brut – utilizator final). Metoda simplificată propusă presupune faptul că consumatorii vor răspunde la o creștere a prețurilor (consumul va scădea), dar producătorul nu va răspunde. Astfel, noul preț este prețul vechi plus nivelul TVA-ului majorat. Situația este ilustrată în figura 3, unde curba ofertei este liniară.

Scenariile de compensare

Modelul testează, de asemenea, opțiunile politicii propuse de protejare a gospodăriilor sărace. Opțiunile politicii de protejare a gospodăriilor sărace sunt testate împreună cu impactul reformei, datorită impactului acesteia asupra consumului de energie și indirect asupra veniturilor și cheltuielilor bugetare.

Scenariile pentru protejarea gospodăriilor sărace sunt testate în felul următor:

supplier and the consumer price would fall, i.e., the tax burden would be shared between the parties. The new equilibrium point B would be reached resulting in a decrease in energy carrier demand and a decrease in the net price (and an increase in the gross (end-user) price). The simplified method assumes that consumers will respond to a price increase (consumption will fall), but the producer will not respond. Thus, the new price is simply the old price plus an increased VAT level. This situation is illustrated in the figure 3, where the supply curve is linear.

The compensation scenarios

The model also tests the proposed policy options for protecting poor households. The policy options for protecting poor households are tested together with the impact of the reform on energy consumption and, indirectly, on budget revenue and expenditure.

The following scenarios to protect poor households, tested in this analysis, are:

Scenarii/ Scenarios	Descriere/Description
Scenariul 0/ Scenario 0	Nicio compensație pentru gospodăriile sărace – este o simulare de bază care descrie ceea ce s-ar întâmpla, dacă se majorează TVA-ul pentru transportatorii de energie și nu este pusă în aplicare nicio politică de protecție a gospodăriilor sărace. Rezultatul de bază al acestei simulări îl constituie creșterea prețurilor, scăderea consumului și creșterea poverii costului la energie./ No compensation for poor households – this is a baseline simulation presenting what would happen if VAT on energy carriers is increased and no policy to protect poor households is put in place. The basic outcome of this simulation is a price increase, decrease in consumption, and an increase in the burden of energy costs.
Scenariul 1/ Scenario 1	Testarea veniturilor (regula X%), compensarea TVA-ului în numerar – acest scenariu implică o măsură de protecție prin care gospodăriile sărace sunt compensate pentru majorarea TVA-ului (înțeleasă ca diferența dintre suma cheltuită înainte și după majorarea TVA-ului, ținând cont de modificările consumului). Această măsură se va referi la acele gospodării, care cheltuiesc mai mult de un anumit procent din venitul disponibil pentru un anumit transportator de energie./ Testing revenue (X% rule), VAT compensation in cash – this scenario implies a protection measure whereby poor households are compensated for the VAT increase (understood as the difference between the amount spent before and after the VAT increase, taking into account changes in consumption). This measure will concern those households that spend more than X% of their disposable income on a particular energy carrier.

<p>Scenariul 2/ Scenario 2</p>	<p>Testarea veniturilor (regula X%), compensarea TVA-ului prin voucher – acest scenariu este similar cu cel precedent, diferența fiind că, în loc să plătească compensații în numerar, acestea sunt plătite prin voucher, ceea ce permite furnizorului de energie să utilizeze un TVA mai mic. Această soluție reduce costurile administrative de distribuire a compensației./ Testing revenue (X% rule), VAT compensation in voucher – this scenario is similar to the previous one, the difference being that instead of paying compensation in cash, it is paid by voucher, which authorises the energy supplier to use a lower VAT. This solution decreases administrative costs of distributing the compensation.</p>
<p>Scenariul 3/ Scenario 3</p>	<p>Testarea veniturilor (regula X%), compensare peste un anumit procent (X%) din venitul disponibil – această opțiune ia în considerare nu numai creșterea TVA-ului, ci și sărăcia energetică, în general. Aceasta înseamnă că toate gospodăriile, care cheltuiesc mai mult de X% din venitul disponibil pentru un anumit transportator de energie, au dreptul să primească compensații în numerar. Valoarea compensației este diferența dintre cheltuielile actuale și suma care ar fi cheltuită, care nu depășește un anumit procent din venitul disponibil al gospodăriei./ Testing revenue (X% rule), compensation over X% in cash – this option takes into account not only the increase of VAT but also energy poverty, in general. It implies that all households that spend more than X% of their disposable income on a particular energy carrier are entitled to receive compensation in cash. The amount of the compensation is the difference between actual spending and the amount that would be spent which does not exceed X% of disposable household income.</p>
<p>Scenariul 4/ Scenario 4</p>	<p>Definiția sărăciei de 4 000 lei, sumă forfetară – în această opțiune, gospodăriile cu venituri disponibile mai mici decât o anumită sumă (propunem 4 000 lei pe lună) au dreptul la compensații forfetare. Suma forfetară se calculează ca diferență între cheltuielile efectuate înainte și după majorarea TVA-ului pentru un anumit transportator de energie pentru o familie cu venituri medii./ Poverty definition in MDL 4 000, lump-sum in cash – in this option, households with disposable income lower than a particular amount are entitled to a lump-sum compensation. The lump-sum is calculated as the difference in spending before and after the VAT increase for a particular energy carrier for a median income family.</p>
<p>Scenariul 5/ Scenario 5</p>	<p>Definiția sărăciei de 4 000 lei, compensarea TVA-ului cu voucher – regula venitului disponibil este folosită ca mai sus, dar în loc să plătească compensația cu o sumă forfetară, ea este plătită prin voucher, ceea ce permite furnizorului de energie să aplice un TVA mai redus./ Poverty definition in MDL 4 000, VAT compensation in voucher – the disposable income rule is used as above but instead of paying compensation as a lump-sum, it is paid by voucher, which authorises the energy supplier to use a lower VAT.</p>

Ipoteze privind venitul familiei și consumul de energie

Modelul include, de asemenea, mai multe ipoteze-cheie, care sunt descrise în continuare. Una din acestea se referă la repartizarea venitului mediu disponibil al gospodăriei pe cap de locuitor.

Hypothesis regarding the family income and energy consumption

The model also includes several key hypothesis which are described as follows. One of them is referred to the distribution of average income per capita.

Tabelul 1/Table 1

**Distribuția venitului disponibil al gospodăriei pe cap de locuitor în 2016/
Distribution of the household income per capita in 2016**

Distribuția venitului disponibil/ Households income distribution	Urban	Rural
	%	
Total	100	100
<i>Dintre care, venitul mediu lunar disponibil pe cap de locuitor, MDL/ Of which average monthly disposable income per capita, MDL:</i>		
până la/ up to 200	0.9	3
200.1 – 400.0	0.7	4.9
400.1 – 600.0	1.9	6.6
600.1 – 800.0	2.2	10.4
800.1 – 1 000.0	4.6	12.4
1 000.1 – 1 200.0	5.8	11.5
1 200.1 – 1 400.0	9.4	11.2
1 400.1 – 1 600.0	8.9	8.3
1 600.1 – 1 800.0	8.3	5.3
1 800.1 – 2 000.0	7.4	4.9
2 000.1 – 2 200.0	7.5	4.1
2 200.1 – 2 400.0	5.8	3.4
2 400.1 – 2 600.0	5.8	2.5
2 600.1 – 2 800.0	4.2	2.2
2 800.1 – 3 000.0	3.6	1.2
3 000.1 și peste/ and over	22.8	8.1

Sursa: elaborat de autor în baza datelor Biroului Național de Statistică [5, p.111]/

Source: elaborated by author based on data of National Bureau of Statistics [5, p.111]

Deoarece există diferențe semnificative între zonele urbane și cele rurale, toate calculele din model au fost împărțite în următoarele categorii: zona orașului Chișinău; zona orașului Bălți (care au și încălzire centralizată); alte orașe și zone rurale. Pentru fiecare, a fost utilizată o distribuție diferită a venitului disponibil și a mărimii familiei.

Consumul mediu al **energiei electrice**, în R. Moldova, este de 1 277,67 kWh / an, luând în considerare consumul energiei electrice al gospodăriilor și numărul gospodăriilor casnice conectate. Modelul presupune că această cantitate este consumată de clienții casnici cu venituri de aproximativ 3700 MDL pe lună. Se presupune, totuși, că familiile mai sărace consumă mai puțin și mai bogate, respectiv mai mult. Cel mai mic consum se presupune că ar

Since there are significant differences between urban and rural areas, all calculations in the model were divided into the following categories: the area of Chisinau, area of Balti (which also has district heating), other towns and rural areas. For each, a different distribution of disposable household income and family size was used.

The average **electricity** consumption of consumption in Moldova is 1 277.67 kWh per year, taking into account the electricity consumption by households and the number of households connected. The model assumes that this amount is consumed by households with incomes of about MDL 3 700 per month. It is assumed, however, that poorer and richer families consume respectively less and more. The lowest consumption is assumed

fi jumătate din această medie, în timp ce cel mai mare consum se presupune că ar crește până la 1 500 kWh / an.

Se observă că acel consum de **gaze naturale**, necesar pentru gătit, va fi mai mic de 30 m³/ lună, astfel, fiind eligibil pentru un preț mai mic. Consumul anual a fost calculat la 2 027,34 kWh, corespunzând consumului de 15 m³ de gaze naturale pe lună. Modelul presupune că această sumă este consumată de clienții casnici cu venituri de aproximativ 3700 MDL pe lună. Se prezumă, totuși, că familiile mai sărace și mai bogate consumă mai puțin, respectiv mai mult. Cel mai mic consum se prefigurează că ar fi jumătate din această medie, pe când cel mai mare consum este calculat la 2382,12 kWh / an.

De asemenea, se constată că consumul de gaze naturale pentru gătit și încălzire va fi mai mare de 30 m³/ lună, astfel, fiind eligibil pentru un preț mai mare. Consumul anual a fost calculat la 8109,36 kWh, ceea ce corespunde consumului de 60 m³ de gaze naturale pe lună (media pe parcursul anului). În timp ce această valoare este mai mare decât în multe alte țări, majoritatea locuințelor din Republica Moldova sunt slab izolate. Modelul ne demonstrează că această sumă este consumată de gospodăriile cu venituri de aproximativ 3700 MDL pe lună. Se presupune, totuși, că familiile mai sărace și mai bogate consumă diferit: cele mai sărace – mai puțin, iar cele mai înstărite, respectiv, mai mult. Cel mai mic consum se prezumă că ar fi jumătate din această medie, pe când cel mai mare este calculat la 9528,50 kWh / an.

Consumul de **energie termică** a fost estimat la 8250 kWh, corespunzând consumului anual de 150 kWh/m² pentru un apartament de 55 m². Această valoare este mai mare decât în multe alte țări; majoritatea locuințelor din Republica Moldova fiind slab izolate. Modelul ne permite să constatăm că această sumă este consumată de gospodăriile casnice cu venituri de aproximativ 3700 MDL pe lună. Familiile mai sărace și mai bogate consumă diferit: cele mai sărace – mai puțin și, respectiv, cele mai bogate

to be half of the average while the highest consumption is assumed to increase up to 1 500 kWh per year.

Given that the consumption of **natural gas** for cooking is usually small, on average, it is below 30 m³ per month, the legislation allows for the gas for cooking to be priced at a lower tariff. The annual consumption of gas in this case was assumed to be 2 027.34 kWh corresponding to consumption of 15 m³ of natural gas per month. The model assumes that this amount is consumed by households with income of about MDL 3 700 per month. It is assumed, however, that poorer and richer families consume respectively less and more. The lowest consumption is assumed to be half of the average, while the highest consumption is set at 2 382.12 kWh per year.

Also, it is assumed that the consumption of natural gas for cooking and heating is above 30 m³ per month, thus, the price for this combined consumption is higher. The annual combined consumption was assumed to be 8 109.36 kWh, corresponding to the consumption of 60m³ of natural gas per month (average during the year). While this value is higher than in many other countries, it is important to note that most homes in Moldova are poorly insulated which explains this high consumption. The model proves that this amount is consumed by households with income of about MDL 3 700 per month. It is assumed, however, that poorer and richer families consume respectively less and more. The lowest consumption is assumed to be half of the average, while the highest is set at 9 528.50 kWh per year.

Heat energy consumption was assumed to be 8 250 kWh corresponding to the annual consumption of 150 kWh per m² for an apartment of 55 m². This value is higher than in many other countries. This is explained by the fact that most of the homes in Moldova are poorly insulated which leads to a higher consumption of heat. The model assumes that this amount is consumed by households with

mai mult. Cel mai mic consum se presupune a fi jumătate din această medie, pe când cel mai mare este calculat la 9693,75 kWh/an.

Parametrul-cheie pentru calcularea consumului de energie, după o creștere a prețului, este elasticitatea prețului. **Elasticitatea prețurilor** arată cum se va modifica cererea de energie (sau consumul), ca urmare a creșterii prețului la energie. Pentru a estima scăderea consumului, având la bază alte analize similare, a fost folosită o elasticitate a prețului la gazele naturale și la încălzire de -0.113. De asemenea, a fost utilizată o elasticitate a prețului la energie electrică de -0.111 [1, p.19].

Distribuirea compensației pentru majorarea TVA-ului va implica **costuri administrative**. Având la bază programe similare din alte țări, se poate estima că până la 2% din compensație trebuie să fie cheltuite pentru administrarea programului [3, p.64]. De asemenea, s-a inclus în calcule salariul mediu lunar pentru angajații din sectorul public – de 6 188,3 lei (conform datelor Biroului Național de Statistică [5]) și încă 50% din cheltuielile generale (cheltuieli de asigurare socială și alte cheltuieli administrative pentru calcularea și transferul ajutorului social). Aceasta estimează un cost anual de 203,73 lei pe gospodărie, care primește ajutor pentru costurile la energie.

Dacă programul de susținere ar folosi vouchere, se presupune că munca administrativă ar consuma mult mai puțin timp, iar costurile pot fi estimate la 1/12 din repartizarea ajutorului în numerar. În cazul unei sume forfetare în numerar, acele costuri administrative ar putea fi reduse la jumătate, pentru că nu va fi necesară monitorizarea facturilor individuale la energie, iar aceeași sumă de ajutor va fi distribuită tuturor beneficiarilor.

Rezultatele modelării

Modelul calculează, separat, impactul reformei pentru fiecare tip de furnizor de energie și tip de urbanizare pentru municipiile Chișinău și Bălți, alte orașe și zone rurale. În continuare, se vor prezenta rezultatele modelării pentru energia electrică.

income of about MDL 3 700 per month. Poorer and richer families consume respectively less and more. The lowest consumption is assumed to be half of the average, while the highest is set at 9 693.75 kWh per year.

The key parameter used to assess the change of consumer demand as a result of the change of price of a given good or service is **price elasticity** of demand. Price elasticity shows how the demand for energy (or the consumption of electricity, gas and heat) will change as a result of the price increase of energy. In order to estimate the change in consumption (which is a decrease) and based on other similar analyses price elasticity for natural gas and heating of -0.113 was used. Similarly, for electricity, price elasticity of -0.111 was used [1, p.19].

The distribution of the compensation for the VAT increase will entail **administrative costs**. Based on similar programmes in other countries, it can be estimated that up to 2% of the compensation must be spent on programme administration [3, p.64]. Also, it is assumed an average monthly salary for administrative employees of MDL 6 188.3 (according to the National Bureau of Statistics [5]) and 50% of overheads (social security and other administrative costs to organise and transfer social aid). This estimates an annual cost of MDL 203.73 per household receiving aid for energy costs.

If the support programme uses vouchers, it is assumed that the administrative work would be significantly less time-consuming and the costs are estimated to be 1/12 of the distribution of aid in cash. In case of a lump-sum in cash, it is assumed that administrative costs would be smaller by half due to the fact that it will not be necessary to monitor individual energy bills and the same amount of aid will be distributed to all beneficiaries.

Modelling results

The model calculates separately the impact of the reform for each type of energy supplier and type of urbanization for Chisinau

Simulările modelului denotă impactul, pe care l-ar avea creșterea ratei TVA asupra prețului utilizatorului final pentru energie electrică, consumul de energie electrică și emisiile de GES. Rezultatele modelului oferă nu numai o imagine a impactului creșterii ratei TVA în economie, în ansamblu și asupra bugetului public, dar și asupra celui social.

Prețul mediu brut al consumatorului final ar crește de la 2.0352 MDL la 2.4422 per/kWh. Aceasta reprezintă o creștere de 20% față de valoarea actuală.

and Balti Municipalities, other cities and rural areas. Next, the results of modelling only for electricity will be presented.

The model simulations show the impact that the increase in the VAT rate would have on the end-user price for electricity, electricity consumption and GHG emissions. The results of the model provide not only an image of the impact of the increase in the VAT rate on the economy as a whole and on the public budget, but also on the social impact.

Thus, the average gross final consumer price would increase from MDL 2,0352 to 2,4422 per / kWh. This represents an increase of 20% compared to the current value.

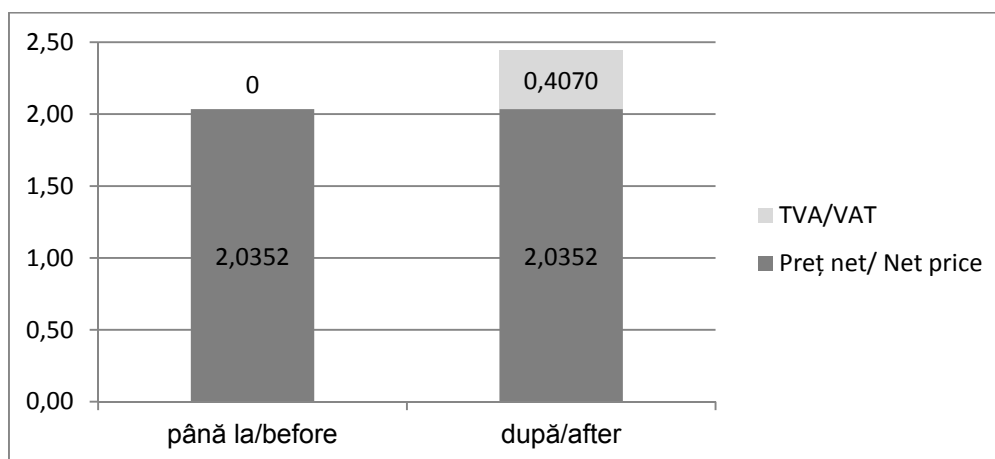

Figura 3. Impactul reformei subvențiilor asupra prețului final pentru utilizatori [MDL]/
Figure 3. The impact of subsidy reform on the final price for users [MDL]

Sursa: calculul autorului în baza modelului [3, p.63]/

Source: Author's calculation based on the model [3, p.63]

În figura 3, se observă că majoritatea modificărilor de preț ar determina o creștere a prețului pentru gospodăriile casnice.

Dacă nu se aplică nicio politică de protecție, consumul energiei electrice va scădea cu aproximativ 3%. În cazul în care este implementată o politică de compensare, scăderea consumului energiei electrice este încă vizibil, dar va ajunge la doar aproximativ 1%, declanșată, în principal, de o reducere a consumului de către gospodării mai înstărite.

Creșterea cotei TVA pentru consumul de energie electrică ar duce la creșterea

Figure 3 shows that most price changes would lead to an increase in the price for households.

If no protection policy is applied, electricity consumption will decrease by about 3%. If a compensation policy is implemented, the decrease in electricity consumption is still visible, but will reach only about 1%, triggered mainly by a decrease in consumption by wealthier households.

Increasing the VAT rate for electricity consumption would lead to an increase in budget revenues. Budget revenues will

veniturilor bugetare. Veniturile bugetare vor crește cu 546 milioane de lei anual. Costurile compensației ar varia de la 296 până la 521 milioane de lei anual, în funcție de scenariul de compensare. Costurile administrative de repartizare a compensației ar fi cele mai mari, în cazul compensării în numerar și ar fi de 156 milioane de lei anual. În cazul distribuției forfetare în numerar, costurile administrative ar acumula circa 69 milioane de lei anual, iar, în cazul voucherelor, s-ar ridica la 11-12 milioane de lei anual.

În toate cazurile, excedentul bugetar al reformei subvențiilor ar fi semnificativ, de la 101 milioane lei la 295 milioane de lei. Figura 4 ilustrează impactul reformei TVA asupra bugetului în toate scenariile.

increase by MDL 546 million annually. Compensation costs would vary from MDL 296 to MDL 521 million annually, depending on the compensation scenario. The administrative costs of distributing the compensation would be the highest in the case of cash compensation and would be MDL 156 million annually. In the case of the flat-rate cash distribution, the administrative costs would amount to MDL 69 million annually, and in the case of vouchers, it would amount to MDL 11-12 million annually.

In all cases, the budget surplus of the subsidy reform would be significant, from MDL 101 million to MDL 295 million. Figure 4 illustrates the impact of VAT reform on the budget in all scenarios.

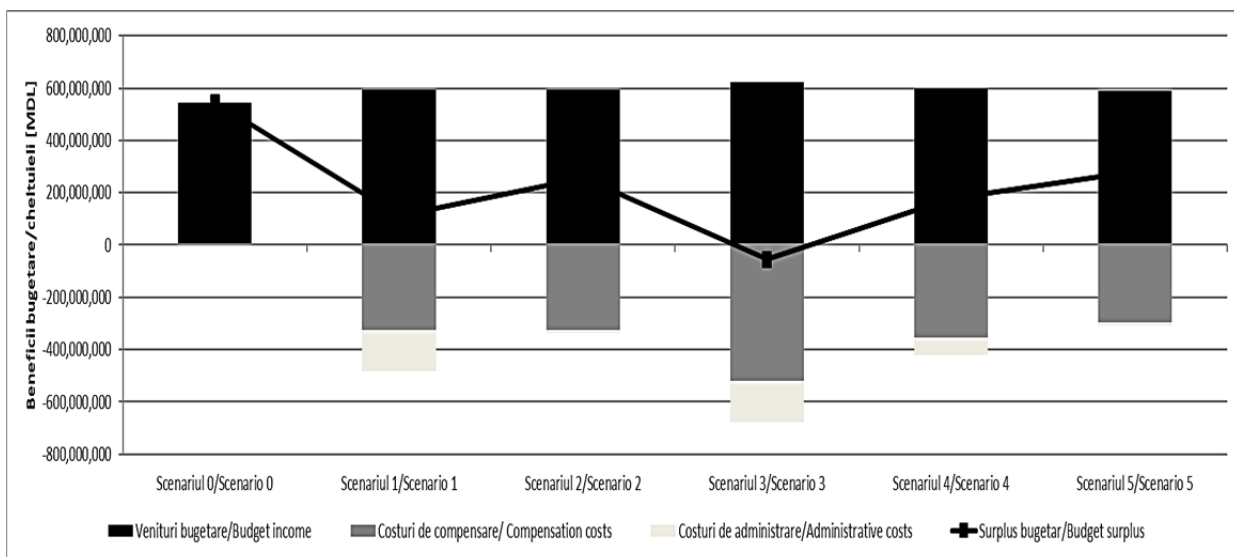

Figura 4. Impactul reformei subvențiilor asupra bugetului – venituri bugetare, cheltuieli și surplus de pe urma reformei pentru diferite scenarii [MDL]/
Figure 4. Impact of the reform of subsidies on the budget – budget revenues, expenditures and surplus from the reform for different scenarios [MDL]

Sursa: calculul autorului în baza modelului [3, p.66,]/

Source: author's calculation based on the model [3, p.66,]

Impactul social al majorării ratei TVA este semnificativ. Creșterea prețului pentru utilizatorul final va duce la creșterea cheltuielilor pentru clienții casnici la energie electrică. Suma medie în factură ar crește de la 217 lei

The social impact of the VAT rate increase is significant. Increasing the price for the end user will lead to increased household spending on electricity. The average amount in the invoice would increase from MDL 217 per

pe lună la 254 lei pe lună, ceea ce reprezintă o creștere de 17,34%. Ponderea facturii în venitul gospodăriei ar crește de la 6,0% la 7,0%. Compensarea ar duce la scăderea cotei facturii, în funcție de scenariul propus. Compensarea TVA (Scenariul 1 și 2) are un impact relativ limitat asupra ponderii costurilor energiei electrice în veniturile disponibile ale gospodăriilor pentru familiile vulnerabile. Acest lucru se datorează faptului că pachetul de compensare oferit face ca situația unor astfel de familii să fie similară cu aceea care a fost înainte de majorarea TVA-ului.

Dacă se alocă o sumă forfetară, cele mai sărace familii se vor bucura de o scădere mai mare a costurilor la energia electrică ca o cotă din venitul disponibil. Cea mai bună situație pentru familiile vulnerabile este cea din scenariul 3, unde compensarea se calculează pentru a menține ponderea cheltuielilor la un nivel, care nu depășește 6% din venitul disponibil al gospodăriei. Rezultatele acestei analize sunt prezentate în figura 5.

month to MDL 254 per month, which represents an increase of 17.34%. The share of the bill in household income would increase from 6.0% to 7.0%. The compensation would lead to a decrease in the share of the invoice, depending on the proposed scenario. VAT offsets (Scenarios 1 and 2) have a relatively limited impact on the share of electricity costs in disposable household income for vulnerable families. This is due to the fact that the compensation package offered makes the situation of such families similar to what it was before the VAT increase.

If a lump sum is allocated, the poorest families will enjoy a greater reduction in electricity costs as a share of disposable income. The best situation for vulnerable families is in scenario 3, where the compensation is calculated to maintain the share of expenditures at a level not exceeding 6% of the disposable income of the household. The results of this analysis are presented in the figure 5.

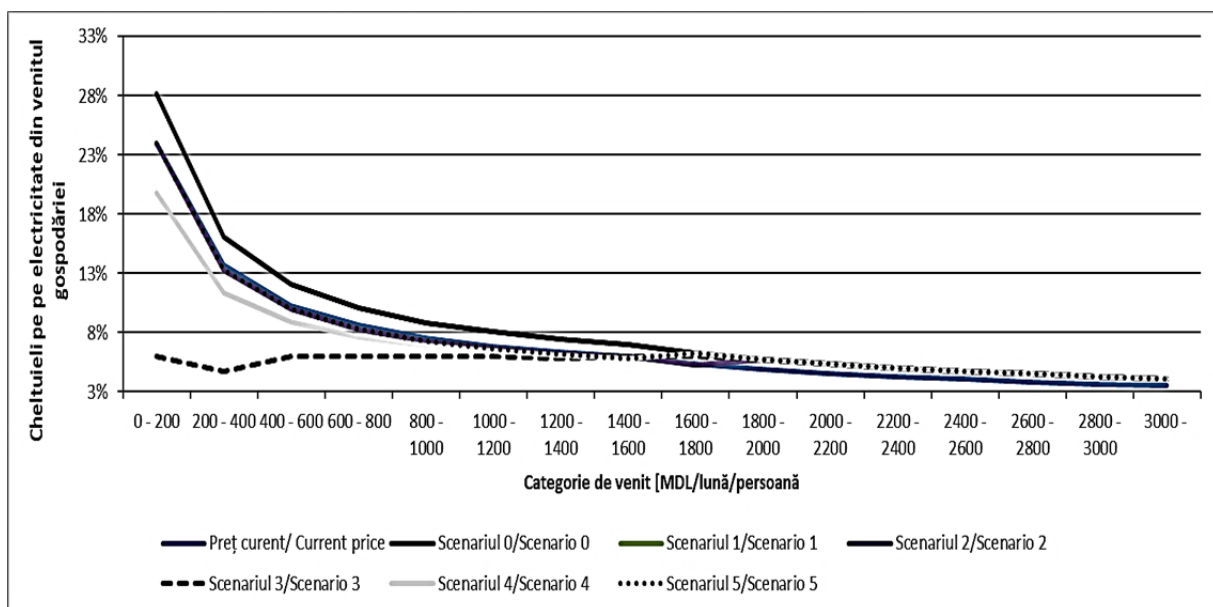

Figura 5. Impactul social al reformei subvențiilor – % cheltuieli pentru energie electrică din bugetele disponibile ale gospodăriilor pentru diferite scenarii/
Figure 5. Social impact of subsidy reform – % of electricity expenditure from available household budgets for different scenarios

Sursa: calculul autorului în baza modelului [3, p.68]/

Source: author's calculation based on the model [3, p.68]

Concluzii

Reforma subvențiilor la energie, în Republica Moldova, prin majorarea cotei TVA la standardul de 20%, pentru energie electrică, gaze naturale și energie termică centralizată, va aduce venituri bugetare importante și va avea un impact socio-economic semnificativ. Pentru anul 2016, se estimează că excedentul bugetar al reformei subvențiilor, doar la energia electrică, ar constitui, în diferite scenarii, de la 101 milioane de lei la 295 milioane de lei. Impactul asupra mediului, în special, pentru emisiile de GES, este limitat, comparativ cu nivelul actual al emisiilor din acest sector.

O majorare de TVA la energia electrică ar fi cel mai ușor de implementat. Motivul constă în consumul relativ mic și impactul redus asupra veniturilor gospodăriilor și, astfel, compensația este relativ ieftină.

Mai complicată ar fi implementarea majorării cotei TVA la gazele naturale. O parte semnificativă a gazelor naturale este utilizată pentru încălzire, iar, pentru acele gospodării casnice, ponderea cheltuielilor la gazele naturale, din venitul casnic disponibil, este semnificativă.

Cea mai dificilă politică o constituie implementarea creșterii TVA la încălzire. Motivul este că, deja, costurile energiei termice sunt foarte ridicate: de două ori mai mari decât energia obținută din arderea gazelor naturale. În același timp, este mult mai dificil, pentru utilizatorii finali, să-și controleze costurile la energia termică, atunci când sunt furnizate de sistemul centralizat de termoficare. Astfel, majorarea prețului la încălzirea centralizată ar face consumatorii să ia în considerare, în primul rând, deconectarea de la rețeaua termică, și nu întreprinderea măsurilor de eficiență energetică. Dacă se ia o decizie de majorare a TVA la încălzire, cel mai bine ar fi ca această politică să fie implementată în paralel cu anumite programe sociale de eficiență energetică a clădirilor rezidențiale.

Conclusions

The reform of energy subsidies in the Republic of Moldova by increasing the VAT rate to the standard of 20% for electricity, natural gas and district heating will bring significant budget revenues and will have a significant socio-economic impact. It is estimated that for 2016 the budget surplus of the subsidies only for electricity would constitute in different scenarios from MDL 101 million to MDL 295 million. The impact on the environment, especially for GHG emissions, is limited compared to the current level of emissions in this sector.

An increase in VAT on electricity would be the easiest to implement. The reason is relatively low consumption and low impact on household incomes and, thus, the compensation is relatively cheap.

It would be more difficult to implement an increase in the VAT rate on natural gas. A significant part of natural gas is used for heating, and for those households, the share of natural gas expenditures in disposable household income is significant.

The most difficult policy is to implement the increase of VAT on heating. The reason is that the costs of thermal energy are already very high: twice as high as energy from natural gas. At the same time, it is much more difficult for end-users to control their thermal energy costs when they are supplied by the district heating system. Thus, the increase in the price of district heating would make consumers consider first of all the disconnection from the thermal network and not the undertaking of energy efficiency measures. However, if a decision is made to increase the VAT on heating, it is best to implement this policy in parallel with certain social and energy efficiency programs of residential buildings.

Bibliografie/ Bibliography:

1. ASCHE, F.; OSMUNDSEN P.; TVETERÅS R. *Energy Taxes and Natural Gas Demand in EU-Countries*, CESifo Working Paper No.516, Center for Economic Studies & Ifo Institute for Economic Research, [on-line]. Munich, 2001 [accesat 21 mai 2021].
Disponibil: http://www.cesifo-group.de/DocDL/cesifo_wp516.pdf.
2. PETKOVA. N.; ROȘCOVAN. M.; STANEK, R. *Inventory of Energy Subsidies in EU Eastern Partnership Countries*, OECD, 2018, ISSN 2409-0336, pp.207-243.
3. PETKOVA. N.; ROȘCOVAN. M.; STANEK R. *Reforma subvențiilor energetice în Republica Moldova: Accesibilitatea la energie, impactul fiscal și de mediu*, OECD, Paris, 2018. 90 p. ISSN 2409-0336.
4. PYE, S.; DOBBINS A. *Energy Poverty and Vulnerable Consumers in the Energy Sector across the EU: Analysis of Policies and Measures*, Policy Report No.2, May 2015, Insight_E. [accesat 24 iunie 2021]. Insight_E.
Disponibil: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/INSIGHT_E_Energy%20Poverty%20-%20Main%20Report_FINAL.pdf.
5. *Anuarul statistic al Republicii Moldova*, Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, 2017, 486 p., ISBN 978-9975-53-418-5.

005.962.11(478)

TENDINȚE ÎN REDUCEREA PROGRAMULUI DE LUCRU

*Conf. univ. dr. Mariana ȘENDREA, ASEM
mariana.shendrea@gmail.com
ORCID 0000-0002-0339-264X*

În prezentul articol, sunt prezentate experiențele și rezultatele diferitelor companii, care confirmă actualitatea și necesitatea abordării efectelor benefice ale modificărilor programului de lucru și modalitățile de realizare a acestora. Din această perspectivă, acest articol vine cu prezentarea anumitor rezultate ale efectelor obținute în urma implementării schimbărilor în programul de muncă. Plus la toate, concepte, precum orarul flexibil, săptămâna de lucru comprimată sau reducerea duratei normate a muncii la 30 de ore săptămânal, care au devenit tot mai populare în rândul angajaților mileniali¹, fiind chiar testate de unele mari companii din SUA și din țările dezvoltate ale UE.

Cuvinte-cheie: zi de muncă, productivitate a muncii, management, angajați, ore de lucru, efecte pozitive, experiment, săptămână de muncă.

JEL: M1.

Introducere

Programul de lucru reprezintă un aspect al vieții sociale, care îi preocupă pe angajatori, dar mai cu seamă pe angajați. În diverse perioade de timp, durata zilei de muncă a fost diferită. Conform art. 95 al Codului muncii al Republicii Moldova: „Timpul de muncă reprezintă timpul pe care salariatul, în conformitate cu regulamentul intern al unității, cu contractul individual și cu cel colectiv de

005.962.11(478)

TRENDS IN REDUCTION THE WORK PROGRAM

*Assoc. Prof. PhD Mariana ȘENDREA, ASEM
mariana.shendrea@gmail.com
ORCID 0000-0002-0339-264X*

This article presents the experiences and results of different companies which confirm the topicality and necessity of this trend. From this perspective, this article comes with the presentation of certain results of the effects obtained from the implementation of changes in the work program. In addition, concepts such as flexible working hours, the compressed working week or the reduction of standard working hours to 30 hours per week have become increasingly popular among millennial¹ employees, being even tested by some large companies in the USA and developed EU countries.

Keywords: working day, labour productivity, management, employees, working hours, positive effects, experiment, work week.

JEL: M1.

Introduction

The work program is an aspect of social life that concerns both employers, but especially employees. In different periods of time, the length of the working day was different as is well known. According to art. 95 of the Labour Code of the Republic of Moldova “Working time is the time that the employee, in accordance with the internal regulations of the unit, with the individual and collective labour contract, uses to fulfill work obligations” [1, art.95]. In different countries the duration of the working week is appro-

¹ Milenialii (1981-1995) – generația digitală sau generația care va reprezenta, până în anul 2025, principala sursă umană pentru locurile de muncă în UE/ Millennials (1981-1995) – the digital generation or generation that will be, until 2025, the main human source for jobs in the EU.

muncă, îl folosește pentru îndeplinirea obligațiilor de muncă” [1, art. 95]. În diferite țări, durata săptămânii de lucru este, orientativ, de 40 de ore cu unele variații în plus sau în minus, dar, oricum, aspectele ce țin de durata timpului de muncă sunt stipulate de legile din toate țările [15, art. 111-112]. Această durată de 40 de ore este stabilită ca rezultat al experimentelor derulate de reprezentanții primei școli de management – Școala clasică ce au realizat experimente în fabrici pentru a găsi o durată optimală a programului de lucru, în condițiile în care muncitorii lucrau câte 12 ore pe zi și mai mult chiar [2, p. 52; 3, 18].

Dar, după cum în sec. XXI, mai cu seamă din punct de vedere social, economic, au loc schimbări, respectiv, aceste experimente continuă pentru găsirea unui model adecvat realității de astăzi, în care 40 de ore de lucru pe săptămână sunt, totuși, prea mult, fapt ce nu asigură un echilibru al vieții omului. Durata zilei de muncă, adecvată pentru organizații, în secolul XXI, este în proces de testare, precum este relatat în continuare, un proces în care, la fel cum era cu mai mult de 100 de ani în urmă, se stabilesc cerințele față de volumul și calitatea muncii, se stabilesc regulile de comportare în timpul zilei de muncă, numărul de pauze și durata lor, salarizarea, în ce sfere de activitate e posibilă aplicarea unui program de muncă cu o durată mai redusă și ce rezultate se obțin.

Reducerea timpului de lucru este un proces istoric, care se desfășoară în întreaga lume încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. La începutul secolului al XIX-lea, o zi tipică de lucru, în SUA, era de aproximativ 14 ore pentru muncitorii industriali. În 1840, președintele Martin Van Buuren, printr-un decret, a limitat ziua de lucru la 10 ore pentru lucrările publice federale. Legea privind standardele de muncă echitabile, adoptată în 1938, a redus săptămâna obișnuită de muncă la 44 de ore și a obligat angajatorii să plătească orele suplimentare de lucru. Modificările ulterioare au redus săptămâna normală de lucru la 40 de ore. Cu toate acestea, legea federală americană

aproximativ 40 hours with some differences plus or minus. But anyway, the aspects related to the duration of the work schedule are stipulated by the law of all countries [15, art. 111-112]. This duration, of 40 hours, is established as a result of the experiments carried out by the representatives of the first management school – the *Classical School* who performed experiments in factories to find an optimal duration of the work schedule, given that the workers worked 12 hours each day and even more [2, p. 52; 3, 18].

But as in sec. XXI, especially from a social and economic point of view, changes are taking place, respectively these experiments continue to find a model suitable for today's reality in which 40 hours of work per week is still a lot, which does not ensure a balance of human life. The appropriate working day for organizations in the 21st century is being tested, as described below, a process in which, just as it with more than 100 years ago, requirements for the volume and quality of work are set, the rules of behavior during the working day are established, the number of breaks and their duration, the salary, in which spheres of activity it is possible to apply a work program with a shorter time and what results are obtained.

Reducing working time is a historic process that has been going on around the world since the second half of the 19th century. In the early 19th century, a typical working day in the USA was about 14 hours for industrial workers. In 1840, President Martin Van Buuren, by a special act, limited the working day to 10 hours for federal public works. The Fair Labour Standards Act, passed in 1938, reduced the regular working week to 44 hours and required employers to pay overtime. Subsequent changes reduced the normal working week to 40 hours. However, US federal law does not directly prohibit employers from exceeding the 40-hour work week, but requires additional pay for overtime; the actual

nu interzice, în mod direct, angajatorilor să depășească săptămâna de lucru de 40 de ore, dar acest fapt necesită achitarea suplimentară pentru munca suplimentară; durata reală a săptămânii de lucru, în unele industrii și companii, poate depăși 40 de ore. Mai multe state au legi care protejează drepturile lucrătorilor de a munci ore suplimentare. În anii treizeci ai secolului XX, în *Uniunea Sovietică*, săptămâna de lucru era de șase zile, cu o zi liberă după 5 zile lucrătoare. Dezvoltarea industriei, în *Anglia*, a necesitat un număr mare de lucrători, deoarece productivitatea muncii era scăzută. Prin urmare, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, nu numai bărbații și femeile, ci și copiii lucrau în întreprinderile engleze. Schimbul de muncă dura 10-16 ore pe zi, iar condițiile de muncă erau precare și salariile mici. În 1810, celebrul socialist englez *Robert Owen* a stabilit ziua de lucru de zece ore, pentru angajații săi, de la uzina sa din New Lanark. Șapte ani mai târziu, a survenit o nouă reducere a zilei de lucru – la 8 ore. Owen a lansat chiar un slogan special: „8 ore de muncă, 8 ore de distracție și 8 ore de odihnă” [9, 18].

Prima și singura țară, care a introdus ziua de opt ore în secolul al XIX-lea, peste tot, a fost *Noua Zeelandă*. La acea vreme, singura întreprindere europeană cu o durată a schimbului de 8 ore, era cea a producătorului german, de dispozitive optice, Carl Zeiss – care activa în colaborare cu Ernst Abbe. Din anul 1888 (după moartea lui Carl Zeiss), Abbe a devenit singurul proprietar al companiei, introducând benevol durata timpului de muncă de opt ore, 12 zile de concediu, o pensie pentru angajați și un al 13-lea salariu în mărimea unui salariu lunar pentru fiecare lucrător. Ernst Abbe nu era un socialist, dar credea că industriașul trebuie să țină cont de nevoile muncitorilor săi [9].

Cel mai important pas, pentru implementarea programului de opt ore de muncă pe zi, a fost făcut de *Henry Ford*. În 1905, acesta a redus programul de muncă la opt ore pe zi și a dublat salariile tuturor angajaților. Decizia

working week in some industries and companies can exceed 40 hours. Many states have laws that protect workers' rights for overtime. In the 1930s in the *Soviet Union* it was a six-day working week, with one day off after 5 working days. The development of industry in *England* required a large number of workers, as labour productivity remained low. Therefore, at the end of the 18th century, not only men and women, but also children worked in English enterprises. The work shift lasted 10-16 hours a day, and working conditions and wages were just as low. In 1810, the famous English socialist *Robert Owen* set a ten-hour working day for his employees at his factory in New Lanark. Seven years later, a further reduction in the working day continued – to 8 hours. Owen even came up with a special slogan: “8 hours of work, 8 hours of fun and 8 hours of rest” [9, 18].

The first and only country to introduce the eight-hour day in the 19th century everywhere was *New Zealand*. At that time, the only European company with an 8-hour shift was the German optical device manufacturer, Carl Zeiss – which operated in collaboration with Ernst Abbe. From 1888 (after the death of Carl Zeiss), Abbe became the sole owner of the company, voluntarily introducing working time of eight hours, 12 days off, a pension for employees and a 13th salary in the amount of one salary for each worker. He was not a socialist, but he believed that the industrialist must take into account the needs of his workers [9].

The most important step in implementing the eight-hour work program was taken by *Henry Ford*. In 1905, he reduced the working hours to eight hours a day and doubled the salaries of all employees. The industrialist's decision led to increased productivity, with *Ford Motor Company* managing to double its profit in about two years. Amazed by the results, many business people

industriașului a dus la creșterea productivității, *Ford Motor Company* reușind să își dubleze profitul în aproximativ doi ani. Uimiți de rezultate, foarte mulți oameni de afaceri au implementat acest program. De asemenea, această măsură i-a determinat și pe angajații de la alte firme să ceară reducerea numărului de ore muncă [18].

În practică, procesul de optimizare a programului de lucru continuă și acum, dar acest lucru nu este încă stabilit legal peste tot [12; 2, p. 50; 3, p.185]. Astăzi, în lume, există destul de multe țări, precum Franța, Germania, Irlanda și o serie de alte țări, în care săptămâna maximă de lucru este mai mică decât 40 de ore. În Statele Unite, de exemplu, programul de lucru în secolul al XX-lea, practic, s-a înjumătățit de la 60 la 33 de ore. Chiar și mai puține ore de muncă se practică în Olanda – aproximativ 21 de ore pe săptămână (conform altor surse – 27 de ore), iar această cifră continuă să scadă. Dar, nu există încă modificări efectuate în mod oficial, iar săptămâna de lucru este stabilită la 30,5 ore. Situația este complet diferită în țările asiatice. În China, de exemplu, programul obișnuit de lucru se numește „966” – adică de la 9 dimineața până la 6 seara 6 zile pe săptămână. De asemenea, există o durată minimă de pauză de prânz și concediu anual [9, 18].

Metode aplicate

Pentru elaborarea prezentului articol, autorul a recurs la investigarea surselor teoretice și practice, folosind diverse metode de cercetare, precum: metoda de analiză și sinteză a literaturii de management în domeniul cercetat, metoda comparativă, inducția și deducția logică etc. Metodologia utilizată în lucrare relevă caracterul interdisciplinar al cercetării, ce corespunde tendințelor moderne de dezvoltare a științei economice. Metodologia cercetării aplicate s-a bazat pe principiile generale ale analizei complexe a surselor bibliografice; metode de prognoză; metode de analiză a datelor. Suportul informațional îl constituie literatura de specialitate și publicațiile electro-

have implemented this program. Also, this measure determined the employees from other companies to request the reduction of the number of working hours [18].

In practice, the process of optimizing the work schedule continues even now, but this is not yet legally established everywhere [12; 2, p. 50; 3, p.185]. Today there are quite a few countries in the world where the maximum working week is less than 40 hours – these are France, Germany, Ireland and a number of other countries. In the United States, for example, the work schedule in the twentieth century has practically halved – from 60 to 33 hours. Even fewer hours of work are practiced in the Netherlands – about 21 hours a week (according to other sources – 27 hours), and this figure continues to decline. But officially, there are no changes yet, and the working week is set at 30.5 hours. The situation is completely different in Asian countries. In China, for example, the usual work schedule is called “966” – that is, from 9 am to 6 pm 6 days a week. There is also a minimum lunch break and annual leave [9, 18].

Applied methods

For the elaboration of this article, the author resorted to the investigation of theoretical and practical sources, using various research methods, such as: the method of analysis and synthesis of the management literature in the researched field, the comparative method, induction and logical deduction, etc. The methodology used in the paper reveals the interdisciplinary character of the research, which corresponds to the modern trends of development of economic science. The applied research methodology was based on the general principles of complex analysis of bibliographic sources; forecasting methods; data analysis methods. The informational support is constituted by the specialized literature and the electronic publications related to the field of management and sociology.

nice ce țin de domeniul managementului și sociologiei. În studiul teoretic și practic, se acordă prioritate unei confruntări de surse din diferite domenii, în special, unei confruntări între studiile sociale privind organizarea muncii și studiile privind dezvoltarea societății.

Rezultate și discuții

Studiile recente ale Institutului de Economie Aplicată și Cercetări Sociale din Melbourne au ajuns la concluzia că a lucra cel mult *30 de ore* pe săptămână este benefic pentru funcția cognitivă a creierului la vârste de peste 40 de ani și că orice depășire a acestei durate recomandate a muncii afectează performanța și calitatea deciziilor manageriale, întrucât majoritatea managerilor se încadrează în această categorie de vârstă. De asemenea, cercetările realizate de profesorul John Pencavel la Universitatea Stanford au identificat o scădere dramatică a rezultatelor orare, din perspectiva volumului de sarcini îndeplinite corespunzător, odată cu depășirea pragului de *50 de ore* muncite într-o săptămână. Oboseala acumulată și stresul pot genera erori de raționament și accidente, iar calitatea proastă a somnului duce la reducerea nivelului de energie și inițiativă a lucrătorilor. Un studiu realizat de Harvard Business Review indică faptul că specialiștii, profesioniștii și experții nu au capacitatea de a se concentra mai mult de *5-6 ore* pe zi, în aria lor de expertiză, capacitatea de concentrare a atenției lor fiind mai precisă și eficientă la începutul zilei de muncă [19].

În diferite țări ale lumii, există o serie de exemple de companii, care au experimentat o schimbare a programului de muncă, prin aplicarea metodelor de reducere a acestui program, fapt care a dat rezultate foarte bune. Bunăoară, compania germană **Rheingans Digital Enabler** lucrează cinci ore pe zi din 2017. Managerul firmei de consultanță germană, Rheingans Digital Enabler, Lasse Reingans, a redus ziua de lucru la cinci ore, eficiența nu a scăzut – compania funcționează în acest ritm în continuare. Angajații vin la

In the theoretical and practical study, priority is given to a confrontation of sources from different fields, in particular, a confrontation between social studies on the organization of work and studies on the development of society.

Results and discussions

Recent studies by the Melbourne Institute of Applied Economics and Social Research have concluded that working up to *30 hours* a week is good for the cognitive function of the brain over the age of 40 and that any exceedance of this recommended duration of affects the performance and quality of managerial decisions, which is well known, as most managers fall into this age category. Also, research conducted by Professor John Pencavel at Stanford University has identified a dramatic decrease in hourly results, in terms of the volume of tasks performed properly, exceeding the threshold of *50 hours* worked in a week. Accumulated fatigue and stress can lead to errors of reasoning and accidents, and poor sleep quality reduces the level of energy and initiative of workers. A study by Harvard Business Review indicates that specialists, professionals and experts do not have the ability to concentrate more than *5-6 hours* a day in their area of expertise, the ability to focus their attention being more accurate and effective at the beginning. working day [19].

In different countries of the world there are a number of examples of companies, which have experienced a change in the work schedule, by applying methods to reduce this program, which has given very good results. For example, the **German company Rheingans Digital Enabler** has been working five hours a day since 2017. The manager of the German consulting company Rheingans Digital Enabler, Lasse Reingans, reduced the working day to five hours, the efficiency has not decreased – the company continues to operate at this rate. Employees come to

serviciu până la ora 8:00 și pleacă la ora 13:00. Singura condiție este ca aceștia să îndeplinească același volum de muncă în decurs de o săptămână. Pentru a atinge indicatorii doriți, Reingans a interzis utilizarea rețelelor sociale. E-mailul poate fi verificat doar de două ori pe zi, iar întâlnirile și negocierile sunt limitate la 15 minute. Managerul a menționat că angajații au devenit mai fericiți, iar eficiența lor nu a scăzut. La 7:55, angajații își beau cafeaua în bucătărie, iar la 8:00 sunt, deja, așezați la locul de muncă. Acest lucru poate părea o constrângere destul de strictă, dar acestea sunt acele acțiuni care au crescut productivitatea. Angajații sunt mai puțin distrași de pauze și nu pierd timp discutând despre nimicuri.

Lasse Reingans a început să caute noi concepte de program de lucru chiar înainte de a cumpăra Digital Enabler. El a împrumutat modelul zilei de lucru de cinci ore de la start-up-ul Tower Paddle Boards din San Diego, care a trecut la un astfel de program în anul 2015. Reingans susține că compania a reușit să lucreze, la fel de eficient, cu o săptămână de lucru de 25 de ore, ca și cu o săptămână de lucru de 40 de ore. Potrivit acestuia, Rheingans Digital Enabler a încheiat anul 2018 cu un profit, iar angajații dintr-un astfel de program au devenit doar mai fericiți [6].

În noiembrie 2018, compania din **Noua Zeelandă, Perpetual Guardian**, a trecut la o săptămână de lucru de patru zile, numărul de ore lucrate a fost redus de la 37,5 la 30. Acest fapt a fost realizat pe baza rezultatelor unui experiment preliminar, pe care oamenii de știință, de la Universitatea Tehnologică din Auckland, l-au realizat și evaluat. O analiză a uneia dintre cele mai de amploare cercetări efectuate, privitor la săptămână de lucru de patru zile, nu a arătat nicio scădere a productivității de muncă. Dar ideea este că activitatea companiei a continuat neschimbată. Volumul de lucru desfășurat în săptămâna de cinci zile a rămas același în săptămâna de patru zile, dar s-a înregistrat o scădere a stresului și o creștere a implicării personalului. Productivitatea

work until 8:00 and leave at 13:00. The only condition is that they perform the same workload within a week. To achieve the desired indicators, Reingans banned the use of social networks. The email can only be checked twice a day, and meetings and negotiations are limited to 15 minutes. The manager mentioned that the employees became happier and the efficiency did not decrease. At 7:55 the employees drink coffee in the kitchen, and at 8:00 they are already seated at work. This may seem like a pretty strict constraint, but these are the actions that have increased productivity. Employees are less distracted by breaks and don't waste time talking about nothing.

Lasse Reingans began looking for new work program concepts just before buying Digital Enabler. He borrowed the five-hour workday model from the Tower Paddle Boards start-up in San Diego, which switched to such a program in 2015. Reingans claims the company has managed to work just as efficiently with a 25-hour work week as with a 40-hour work week. According to him, Rheingans Digital Enabler ended 2018 with a profit, and the employees of such a program only became happier [6].

In November 2018, the **New Zealand** company, **Perpetual Guardian**, switched to a four-day working week, the number of hours worked was reduced from 37.5 to 30. This was done based on the results of a preliminary experiment, which scientists at the University of Technology in Auckland have developed and evaluated. An analysis of one of the most extensive surveys carried out, concerning the four-day working week, did not show any decrease in labour productivity. But the idea is that the company's activity has remained unchanged. The workload in the five-day week remained the same in the four-day week, but there was a decrease in stress and an increase in staff involvement. Employee productivity increased in proportion to the

angajaților a crescut proporțional cu scăderea numărului de ore de lucru, adică, nu s-a înregistrat o scădere a volumului total de muncă efectuată. Nivelul de stres al personalului a scăzut de la 45% la 38%, iar indicatorii unui echilibru armonios între viața personală și cea profesională au crescut de la 54% la 78% [7].

În urma acestui experiment, Perpetual Guardian a lansat un ghid pentru alte companii, care doresc să reproducă experimentul și să treacă la o săptămână de lucru de patru zile. Experimentul de opt săptămâni efectuat de Perpetual Guardian a fost urmărit îndeaproape de angajatori și politicieni din întreaga lume. Succesul său poate stimula alți angajatori să-și schimbe atitudinea față de personal. Wellcome Trust, o organizație britanică de finanțare a cercetării, ia în calcul transferul a 800 de angajați ai sediului central la o săptămână de lucru de patru zile, iar inițiatorul acestei revoluții socialiste, Perpetual Guardian, a primit peste 350 de materiale informative din 28 de țări. Toată lumea solicită consiliere și îndrumări cu privire la modul cel mai eficient de a efectua asemenea tranziție. Majoritatea informațiilor au venit de la organizații din Marea Britanie, urmate de Australia, SUA și Germania. În Marea Britanie, la nivel de stat, au fost efectuate studii preliminare privind eficiența programului de patru zile. Rezultatele preliminarilor indică faptul că beneficii, la capitolul productivitate, sunt dificil de realizat la acele posturi unde e nevoie de prezență permanentă, cum ar fi: domeniul comerțului cu amănuntul; domeniul medicinal; domeniul transportului public etc.

Efectul acestui program de lucru este maxim la început, când oamenii sunt cuprinși de euforie. Dar, și pe viitor, s-au observat indici pozitivi: oamenii au început să se odihnească mai bine, concentrarea atenției și alți indicatori cognitivi au crescut la locul de muncă, fapt care, de asemenea, a sporit productivitatea muncii. Managerii susțineau că oamenii au devenit mai creativi la capitolul soluționării problemelor și nu îndeplineau

decrease in the number of working hours, that means there was no decrease in the total volume of work performed. The stress level of the staff decreased from 45% to 38%, and the indicators of a harmonious balance between personal and professional life increased from 54% to 78% [7].

Following this experiment, Perpetual Guardian has released a guide for other companies that want to replicate the experiment and move to a four-day work week. The eight-week experiment conducted by the Perpetual Guardian was closely watched by employers and politicians around the world. Its success can stimulate other employers to change their attitude towards staff. Wellcome Trust, a British research funding organization, is considering transferring 800 headquarters employees to a four-day working week, and the initiator of this socialist revolution, the Perpetual Guardian, has received more than 350 pieces of information from 28 countries. Everyone is asking for advice and guidance on how to make such a transition more effective. Most of the information came from organizations in the UK, followed by Australia, the US and Germany. In the UK, at the state level, preliminary studies have been carried out on the effectiveness of the four-day program. Preliminary results indicate that productivity benefits are difficult to achieve in those positions where a permanent presence is needed, such as: retail, medicine, public transport, etc.

The effect of this work schedule is maximum at the beginning, when people have euphoria. But in the future, too, there were positive signs: better rest, people began to sleep better, attention span and other cognitive indicators increased in the workplace, which also increased labour productivity. Managers claimed that people have become more creative in solving problems and do not just performed tasks routinely, as they did before. Employees used the extra day off for regular

doar din rutină sarcinile, așa cum o făceau înainte. Angajații au folosit ziua liberă suplimentară pentru odihnă obișnuită, dar au apărut noi activități, pe care aceștia, anterior, nu și le puteau permite din cauza lipsei de timp. Unii salariați, în sondaje, au indicat: „petrecerea timpului cu părinții”, „alocarea unui timp mai mare studiului” [7].

Kickstarter – o altă companie, care va încerca să introducă o săptămână de lucru de patru zile în 2022. CEO-ul Kickstarter, Azis Hassan, a anunțat că va reduce numărul de zile lucrătoare, păstrând aceleași salarii ca experiment. Acest lucru va oferi angajaților timp pentru activități creative, Kickstarter a fost primul, care a pilotat campania 4 Days Workweek [17].

Compania olandeză **Unilever** a introdus, la sfârșitul anului 2020, modelul programului de muncă cu săptămâna de lucru de patru zile pentru angajații din Noua Zeelandă. Un total de 81 de angajați ai birourilor din Noua Zeelandă iau parte la proces, care va dura un an. Unilever a luat această decizie în urma consultării cu prim-ministrul Jacinda Ardern, care s-a adresat către companiile care își desfășoară activitatea în țară și a cerut să se acorde atenție programului de lucru scurtat, care, în opinia sa, va oferi flexibilitate angajaților și va avea un efect benefic asupra turismului intern. [14]

Rusia. La sfârșitul lunii aprilie 2021, Dmitri Medvedev, vicepreședinte al Consiliului de Securitate al Federației Ruse, a vorbit pozitiv despre săptămâna de lucru de patru zile. El a menționat că mișcarea spre reducerea orelor de muncă este o tendință globală. Medvedev a atras atenția, în mod special, asupra necesității de a introduce noul program treptat, eliminând câte o oră. Experimentul ar trebui început la nivelul regiunilor sau al unui grup de companii, a notat vicepreședintele. Pentru prima dată, Medvedev a anunțat public o săptămână de lucru de patru zile în 2019 [16].

Prima companie din **România**, care a redus săptămâna de lucru la 4 zile, este

rest, but new activities appeared that they previously could not afford due to lack of time. Some employees, in surveys, indicated: “spending time with parents”, “allocating more time to study” [7].

Kickstarter – another company that will try to introduce a four-day work week in 2022. Kickstarter CEO Azis Hassan has announced that it will reduce the number of working days, keeping wages as an experiment. This will give employees time for creative activities, Kickstarter was the first to pilot the 4 Days Workweek campaign [17].

The Dutch company **Unilever** introduced at the end of 2020 the model work program with a four-day work week for employees in New Zealand. A total of 81 employees from the New Zealand offices took part in the year-long trial. Unilever made the decision in consultation with Prime Minister Jacinda Ardern, who addressed to companies operating in the country and called for attention to be paid to the shortened work schedule, which he said would give employees flexibility and had a beneficial effect on domestic tourism [14].

Russia. At the end of April 2021, Dmitry Medvedev, vice-president of the Security Council of the Russian Federation, spoke positively about the four-day working week. He noted that the move to reduce working hours is a global trend. Medvedev drew particular attention to the need to introduce the new program gradually, eliminating one hour each. The experiment should start at the level of regions or a group of companies, noted the vice president. For the first time, Medvedev has publicly announced a four-day working week in 2019 [16].

The first company in **Romania** that reduced the working week to 4 days is the Digital Marketing Agency WebDigital, which decided to reduce the number of working days per week, from 5 to 4, from August 2016 to July 2017. The measure was taken to increase

Agencia de marketing digital WebDigital, care a decis reducerea numărului de zile lucrătoare pe săptămână, de la 5 la 4, începând din august 2016 până în iulie 2017. Măsura a fost luată pentru a spori eficiența angajaților. Odihna i-a ajutat pe aceștia să se concentreze mai bine și să realizeze o performanță mai ridicată la locul de muncă. ”Astfel, ziua de luni a fost desemnată liberă pentru angajații agenției de marketing digital WebDigital. A fost aleasă această zi pentru că „escapadele de weekend sunt o problemă în România” [4].

La nivel mondial, tot mai multe firme au demarat experimente și au scăzut durata săptămânii de lucru la patru zile. Treptat, încet, modelul începe să se extindă însă și la **marile corporații**. Gigantul Microsoft a implementat, în cadrul unui proiect-pilot, săptămâna de lucru de patru zile, rezultatele fiind neașteptat de bune. În timpul “Work-Life Choice Challenge Summer 2019”, un program derulat de Microsoft în Japonia, pe parcursul lunii august 2019, angajații au avut liber cinci zile, de vineri, consecutive, plătite normal, ședințele de lucru au fost scurtate la maximum 30 de minute, iar conversațiile on-line au fost preferate întâlnirilor în persoană. Dintre angajații care au răspuns la un sondaj cu privire la program, 92% au declarat că au fost mulțumiți de săptămâna de patru zile [5].

Mexicanul Carlos Slim, președintele conglomeratului **América Móvil**, a avansat o idee și mai îndrăznească: nu doar vinerea liberă, ci săptămâna de lucru de trei zile, fără diminuarea veniturilor. Într-un interviu pentru Bloomberg, omul de afaceri a explicat și raționamentul de la care a pornit. „Săptămânile de lucru mai scurte sunt răspunsul la transformarea civilizației. În mod natural, cu cât tehnologia avansează mai mult, cu atât oamenii muncesc mai puțin. În aceste condiții, oamenii au o stare de sănătate mai bună și trăiesc mai mult, pentru că tehnologia ne face să depunem mai puțin efort fizic. Iar productivitatea a crescut exponențial, indiferent de părerile unor economiști. În aceste condiții, pe de o parte,

employee efficiency. The rest has helped them focus better and perform better at work, according to those who made the decision. Thus, Monday was designated free for the employees of the digital marketing agency WebDigital. This day was chosen because “weekend getaways are a problem in Romania” [4].

Worldwide, more and more companies have started experiments and reduced the working week to four days. Slowly, slowly, the model begins to expand to **large corporations**. The Microsoft giant implemented a four-day work week in a pilot project, the results being unexpectedly good. During the “Work-Life Choice Challenge Summer 2019”, a program run by Microsoft in Japan, during August 2019, employees had five days off, from Friday, consecutive, normally paid, work sessions were shortened to a maximum of 30 minutes, and on-line conversations were preferred to in-person meetings. Of the employees who responded to a survey program, 92% said they were satisfied with the four-day week [5].

Mexican Carlos Slim, president of the **América Móvil conglomerate**, put forward an even bolder idea: not just a free Friday, but a three-day work week without diminishing revenue. In an interview with Bloomberg, the businessman also explained the reasoning from which he started. “*Shorter working weeks are the answer to the transformation of civilization. Naturally, the more technology advances, the less people work. Under these conditions, people are in better health and live longer, because technology makes us put less physical effort. And productivity has grown exponentially, regardless of the views of economists. In these conditions, on the one hand, we have the problem of youth unemployment, especially in Europe, and, on the other hand, a tendency to increase the retirement age globally, to support pension systems. I agree that people should not retire*

avem problema șomajului în rândul tinerilor, în special, în Europa, iar, pe de altă parte, o tendință de creștere a vârstei de pensionare la nivel global, pentru susținerea sistemelor de pensii. Sunt de acord că oamenii nu ar trebui să se pensioneze la 50, 60 sau 65 de ani, pentru că, la aceste vârste, au mai multe cunoștințe și experiență, dar ar trebui să muncească trei zile pe săptămână, pentru a face loc și altora mai tineri” [8], a explicat Carlos Slim. Astfel, nu numai că s-ar găsi loc și pentru șomeri, pentru a fi încadrați în câmpul muncii, dar calitatea vieții ar crește, iar patru zile libere pe săptămână ar încuraja și dezvoltarea unor ramuri importante ale economiei, cum ar fi turismul, activitățile sportive, educaționale și cele de entertainment. De asemenea, oamenii ar avea mai mult timp să învețe pentru a se perfecționa. Ce propune Slim este o reorganizare a forței de muncă, astfel, încât fiecare angajat să lucreze mai puține zile pe săptămână, cu aceeași plată. Este o chestiune de timp, până când o astfel de practică se va generaliza, în principal, reținerea survine din cauza rezistenței oamenilor la schimbare, dar pe măsură ce angajatorii vor înțelege că este o situație, din care toata lumea are de câștigat, va deveni tot mai răspândită la nivel global.

Spania experimentează cu o săptămână de lucru de patru zile, timp de trei ani, începând cu 2021. Guvernul spaniol a adoptat introducerea în țară a unui proiect-pilot al unei săptămâni de lucru de patru zile. Experimentul va dura trei ani, în care companiilor li se oferă asistență financiară, dacă transferă voluntar personalul la o săptămână de lucru de 32 de ore cu plată. Pentru proiect, au fost alocate 50 de milioane de euro. Una dintre cerințele principale, pentru participanții la proiectul-pilot, este reducerea numărului de ore de lucru pe săptămână – la 32 de ore, fără reducerea salariilor. Reducerea săptămânii de lucru la patru zile de lucru de 10 ore nu este adecvată pentru participarea la proiect. Inițiativa este menită să crească productivitatea muncii, dar fără o scădere a veniturilor afacerilor [10].

at 50, 60 or 65, because at this age they have more knowledge and experience, but they should work three days a week to make room for younger ones” [8], explained Carlos Slim. Thus, not only would there be places for the unemployed to be employed, but the quality of life would increase, and four days off per week would encourage the development of important branches of the economy, such as tourism, activities sports, educational and entertainment. People would also have more time to learn in order to develop themselves. What Slim proposes is a reorganization of the workforce, so that each employee works fewer days a week, with the same pay. It is a matter of time before such a practice becomes widespread, mainly because retention is due to people's resistance to change, but as employers understand that it is a situation from which everyone has to gain, it will become all more widespread globally.

Spain is experimenting with a four-day working week for three years, starting in 2021. The Spanish government has adopted the introduction of a four-day working week pilot project in the country. The experiment will last three years, during which companies will be offered financial assistance, if they voluntarily transfer staff to a 32-hour paid work week. 50 million euros have been allocated for the project. One of the main requirements for participants in the pilot project is to reduce the number of working hours per week – to 32 hours, without reducing wages. Reducing the working week to four 10-hour working days is not appropriate for project participation. The initiative is meant to increase labour productivity, but without a decrease in business income [10].

Japan for 2021 proposed a four-day working week. The proposal aims to improve the work-life balance. The government wants to make sure that employees do not give up jobs and have time to study. The plan is that, with more free time, the Japanese will con-

Japonia, pentru anul 2021, a propus săptămâna de lucru de patru zile. Propunerea urmărește îmbunătățirea echilibrului dintre viața profesională și cea privată. Guvernul vrea să se asigure că angajații nu vor renunța la joburi și vor avea timp să facă mai multe studii. Se planifică că, având mai mult timp liber, japonezii vor contribui la creșterea economică, pentru că vor cheltui mai mulți bani și vor avea și timp să își facă familii și să crească copii. Salariații din Japonia trebuie încurajați să reducă timpul petrecut la birou, consideră guvernul, care vrea să îmbunătățească echilibrul dintre job și viața privată [13].

Concluzii

În societatea modernă și după o serie de revolte sângeroase, la începutul secolului trecut, timpul de lucru a început să fie reglementat, iar, în decursul deceniilor durata săptămânii de lucru s-a redus considerabil. La început, se lucrau 72 de ore și șase zile pe săptămână, apoi, 60 de ore, după care s-a trecut, cu succes, la săptămâna de lucru de 48 de ore. Pentru ca, în final, să se ajungă la concluzia că cea mai bună variantă este săptămâna de lucru de 40 de ore, de luni până vineri, cu 8 ore pe zi și cu două zile de repaos, program, care se regăsește în majoritatea societăților moderne, cu condiții normale de muncă. Evident, există și nelipsitele excepții și de o parte, și de cealaltă, de la săptămâna de lucru de 35 de ore, introdusă cu succes în Franța, în anul 2000, și până la 112 ore pe săptămână, în lagărele de muncă din Coreea de Nord.

De asemenea, în societăți slab dezvoltate, precum India sau China, timpul de muncă este inegal și depășește frecvent limita programului, inclusiv pe cea admisă de lege. La nivel global, însă, pe măsură ce dezvoltarea tehnologică îmbunătățește productivitatea, iar standardele de viață ale oamenilor cresc, există tendința ca aceștia să muncească din ce în ce mai puțin.

În urma studiului analitic comparativ, pot fi delimitate principalele beneficii ale săptămânii reduse de lucru, a orarului flexibil și comprimării numărului de zile lucrătoare:

tribute to economic growth, because they will spend more money and will have time to raise families and have children. Employees in Japan must be encouraged to reduce time spent in the office, according to the government, which wants to improve the work-life balance [13].

Conclusions

In modern society and after a series of bloody riots, at the beginning of the last century, working time began to be regulated, and over the decades the length of the working week was considerably reduced. At first, they worked 72 hours and six days a week, then 60 hours, then successfully switched to the 48-hour work week. In order to finally conclude that the best option is the 40-hour work week, Monday to Friday, 8 hours a day and two days off, a program that is found in most modern societies with normal working conditions. Obviously, there are also exceptions on both sides, from the 35-hour work week, which was successfully introduced in France in 2000, and up to 112 hours a week in the labour camps in North Korea.

Also, in underdeveloped societies, such as India or China, working time is unequal and often exceeds the limits of the program, including that permitted by law. Globally, however, as technological development improves productivity and people's living standards increase, there is a tendency for them to work less and less.

In the result of the comparative analytical study, the main benefits of the reduced working week, the flexible schedule and the compression of the number of working days can be delimited:

- Reducing stress situations felt by employees;
- More active involvement in the organization's actions;
- Improving the health of employees, with less leave for medical leave;
- Balancing work and living time;

- Reducerea situațiilor de stres resimțite de angajați;
- Angajarea mai activă în acțiunile organizației;
- Îmbunătățirea stării de sănătate a angajaților, cu (în) mai puține zile acordate concediilor medicale;
- Echilibrarea timpului de muncă și trai;
- Sporirea eficienței muncii;
- Focusarea mai intensă pe consecvență, coerență și rezultate pozitive din partea angajaților;
- O atitudine pozitivă și proactivă față de muncă și de îndeplinirea sarcinilor;
- Realizarea de economii financiare pentru companii, prin reducerea consumului de utilități de energie electrică și termică și valorificarea mai bună a spațiilor de birouri;
- Creșterea creativității și stimularea procesului de inovare, datorită unui creier mai odihnit, refăcut prin pauzele și perioadele de relaxare;
- Reducerea numărului pensionărilor anticipate și creșterea duratei de viață activă a angajaților;
- Creșterea competitivității și reputației angajatorilor din întreprinderile deschise la experimentare în rândurile tineretului talentat;
- Intensificarea satisfacției la locul de muncă, odată cu creșterea timpului disponibil acordat vieții personale.

Pentru organizații, rezultatele acestor experimente pot prezenta interes în condițiile în care, realmente, acestea se preocupă de echilibrul vieții angajaților, de bunăstarea lor emoțională, psihologică și materială.

- Increasing work efficiency;
- More intense focus on consistency, consistency and positive results from employees;
- A positive and proactive attitude towards work and fulfillment of tasks;
- Achieving financial savings for companies, by reducing the consumption of electricity and heat utilities and better use of office space;
- Increasing creativity and stimulating the innovation process, thanks to a more rested brain, rebuilt through breaks and periods of relaxation;
- Reducing the number of early retirements and increasing the active life of employees;
- Increasing the competitiveness and reputation of employers in enterprises open to experimentation among talented youth;
- Intensification of job satisfaction, with increasing time available for personal life.

For organizations, the results of these experiments may be of interest given that they really care about the balance of life of employees, their emotional, psychological and material well-being.

Bibliografie/ Bibliography:

1. *Codul muncii al Republicii Moldova*: nr. 154 din 28-03-2003 [on-line]. [accesat 25 mai 2021]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=113032&lang=ro
2. DAFT, Richard. *Management*. Cengage Learning, 2016. 754 pag. ISBN 978-1-285-86-198-2.

3. LAZĂR, Ioan. Evoluția științei managementului. *Revista Transilvăneană de Științe Administrative*. 2002, nr. 8, pp. 179-192. ISSN 2247-8329
4. Săptămâna de lucru de patru zile a devenit realitate! Rezultatul? Productivitatea a crescut cu 40%. *Ziarul „Glasul Hunedoarei”*. [on-line]. [accesat 5 iunie 2021]. Disponibil: <https://glasul-hd.ro/saptamana-de-lucru-de-patru-zile-a-devenit-realitate-rezultatul-productivitatea-a-crescut-cu-40/>
5. DRAGU, Florina. Experiment Microsoft Japonia: Săptămâna de muncă de 4 zile a crescut productivitatea angajaților cu 40%. Compania pregătește un program pentru iarnă. [on-line]. [accesat 6 iunie 2021]. Disponibil: <https://www.profit.ro/bloomberg/experiment-microsoft-japonia-saptamana-de-munca-de-4-zile-a-crescut-productivitatea-angajatilor-cu-40-compania-pregateste-un-program-pentru-iarna-19160087>
6. ХАБИБРАХИМОВ, Алберт. Немецкая компания с 2017 года работает пять часов в день, а ради сохранения эффективности запретила смартфоны и соцсети. [on-line]. [accesat 5 iunie 2021]. Disponibil: <https://vc.ru/hr/89519-nemeckaya-kompaniya-s-2017-goda-rabotaet-pyat-chasov-v-den-a-radi-sohraneniya-effektivnosti-zapretila-smartfony-i-socseti>
7. АЛИЗАР, Анатолий. Итоги эксперимента с четырёхдневной рабочей неделей для офисных работников Новой Зеландии. [on-line]. [accesat 3 iunie 2021]. Disponibil: <https://habr.com/ru/post/441118/>
8. Cum a transformat evoluția tehnologică timpul de lucru în societatea modernă. [on-line]. [accesat 6 iunie 2021]. Disponibil: <https://wosypetter.wordpress.com/2016/09/15/cum-a-transformat-evolutia-tehnologica-timpul-de-lucru-in-societatea-moderna/>
9. ТИМОФЕЕВА, Елена. История сокращения рабочей недели в разных странах. [on-line]. [accesat 3 iunie 2021]. Disponibil: <https://timofeeva-bankrotstvo.ru/istoriya-sokrashheniya-rabochej-nedeli-v-raznyh-stranah/>
10. СОФИЕНКО, Наталия. Эксперимент. Испания на три года переходит на четырехдневную рабочую неделю. [on-line]. [accesat 1 iunie 2021]. Disponibil: <https://biz.liga.net/all/all/novosti/eksperiment-ispaniya-na-tri-goda-perehodit-na-chetyrehdnevnyu-rabochuyu-nedelyu>
11. ZAVELITA, Sorin. Săptămâna de lucru de 30 de ore. [on-line]. [accesat 1 iunie 2021]. Disponibil: <https://ro.linkedin.com/pulse/s%C4%83pt%C4%83m%C3%A2na-de-lucru-30-ore-sorin-zavelita>
12. TĂNASE, Bianca. Cum s-a ajuns la programul de muncă de 8 ore pe zi. *Historia* [on-line]. [accesat 1 iunie 2021]. Disponibil: <https://www.history.ro/sectiune/general/articol/cum-s-a-ajuns-la-programul-de-opt-ore-de-munca-pe-zi>
13. Japonia propune săptămâna de lucru de patru zile pentru a îmbunătăți echilibrul dintre viața profesională și cea privată. [on-line]. [accesat 28 mai 2021]. Disponibil: <https://www.dw.com/en/japan-work-life-balance/a-57989053>
14. Kickstater va încerca să introducă săptămâna de lucru de patru zile în 2022. [on-line]. [accesat 28 mai 2021]. Disponibil: <https://m.habr.com/ru/news/t/564568/>
15. Codul muncii al României: din 24 ianuarie 2003. *Monitorul Oficial nr. 345 din 18 mai 2011*. 2003 [on-line]. [accesat 25 mai 2021]. Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/128647>

16. МЕДВЕДЕВ, Дмитрий. О постепенном переходе общества на четырехдневную рабочую неделю. [on-line]. [accesat 28 mai 2021]. Disponibil: https://buh.ru/news/uchet_nalogi/129551/
17. Kickstarter Is Moving to a 4-Day Workweek. [on-line]. [accesat 25 mai 2021]. Disponibil: <https://www.inc.com/gabrielle-bienasz/kickstarter-four-day-workweek-pilot.html>
18. МУРТАЗАЕВ, Александр. Работать нужно головой: зачем компании переходят на четырехдневную рабочую неделю. *Forbes*. [on-line]. [accesat 25 mai 2021]. Disponibil: <https://www.forbes.ru/forbeslife/430947-rabotat-nuzhno-golovoy-zachem-kompanii-perehodyat-na-chetyrehdnevnyuyu-rabochuyu>
19. РОМАНОВА, Светлана. *Ведомости*. Сотрудникам старше 40 лет рекомендуется 25-часовая рабочая неделя. [on-line]. [accesat 25 mai 2021]. Disponibil: <https://www.vedomosti.ru/management/articles/2016/10/25/662245-sotrudnikam-starshe-40>

366.1:614.4(478)

NOUA PARADIGMĂ A COM- PORTAMENTULUI CONSU- MATORILOR ÎN PERIOADA PANDEMIEI COVID-19

Cercet. șt., Tatiana GUTIUM, INCE, RM
gutium.tatiana1@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8884-3269
Drd. Mihail CIOBANU, USM
ciobanu.mihail.s@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1193-6018

*Pandemia COVID-19 a perturbat eco-
nomiile, sistemul alimentar și comportamentul
consumatorilor. Pentru a ieși din criza cau-
zată de SARS-CoV-2, cu pierderi minime, este
foarte important să cunoaștem modul în care
se schimbă atât comportamentul producători-
lor, cât și al consumatorilor. În studiul dat, este
efectuată analiza impactului pandemiei asupra
modificării regimurilor alimentare ale consu-
matorilor, preferințelor și tendințelor de con-
sum în baza sondajului de opinii. Scopul cerce-
tării constă în identificarea unei noi paradigme
a comportamentului consumatorilor în Repu-
blica Moldova. Rezultatele cercetării au arătat
că a avut loc modificarea paradigmei compor-
tamentului consumatorilor, care au trecut la un
consum mai sănătos și a fost înregistrat un
trend ascendent al procurărilor on-line.*

Cuvinte-cheie: *alegerea consumatoru-
lui, schimbare comportamentală, pandemia
COVID-19, produse alimentare, luarea deci-
ziilor de cumpărare.*

JEL: D10, M31.

Introducere

La finele anului 2019, omenirea s-a con-
fruntat cu o nouă pandemie – SARS-CoV-2,
care se mai numește COVID-19. Conform
datelor Organizației Mondiale a Sănătății, în
ultima săptămână a anului 2020 (21-27 decem-

366.1:614.4(478)

THE NEW PARADIGM OF CONSUMER BEHAVIOUR DURING THE COVID-19 PANDEMIC PERIOD

Sci. res. Tatiana GUTIUM, INCE, RM
gutium.tatiana1@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8884-3269
PhD candidate Mihail CIOBANU, USM
ciobanu.mihail.s@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1193-6018

*The COVID-19 pandemic disrupted eco-
nomies, the food system and consumer beha-
viour. In order to emerge from the crisis
caused by SARS-CoV-2, with minimal losses,
it is very important to know how the behaviour
of both producers and consumers' changes. In
this study, the analysis of the impact of the
pandemic on the change of consumers' eating
habits, preferences and consumption trends is
performed based on the opinion poll. The aim
of the research is to identify a new paradigm
of consumer behaviour in the Republic of
Moldova. The results of the research showed
that there was a change in the paradigm of
consumer behaviour, which led to healthier
consumption and there was an upward trend
in on-line procurement.*

Keywords: *consumer choice, behaviou-
ral change, COVID-19 pandemic, food, pur-
chase decision-making.*

JEL: D10, M31.

Introduction

At the end of 2019, humanity faced a
new pandemic – SARS-CoV-2, also called
COVID-19. According to the World Health
Organization, in the last week of 2020
(December 21-27), 4,068,632 new cases con-
firmed of COVID-19 and 72,761 new deaths
were recorded worldwide. As a result, on 27

bric), pe tot globul pământesc, au fost înregistrate 4.068.632 de cazuri noi confirmate de COVID-19 și 72.761 de noi decese. În consecință, pe data de 27 decembrie 2020, cifra cumulativă de cazuri de infectare cu SARS-CoV-2 este de 79.231.893 și peste 1 754 574 de decese, de la începutul pandemiei [4]. Situația creată a cauzat declararea stării de urgență, care, la rândul ei, a dus la modificarea comportamentului producătorilor și consumatorilor. „Focarul global de coronavirus a creat noi tendințe ale comportamentului consumatorilor, privind ceea ce cumpără și unde cumpără” [3].

Studierea unei noi paradigme a comportamentului consumatorului, create pe fundalul pandemiei, este relevantă. Identificarea modelelor emergente de comportament, în contextul determinării celor cu caracter temporar și celor cu caracter fundamental, este vitală pentru elaborarea măsurilor de atenuare a consecințelor pandemiei COVID-19. Scopul principal al studiului constă în identificarea noii paradigme a comportamentului consumatorilor în Republica Moldova.

Articolul științific a fost elaborat în cadrul Proiectului 20.70086.25/COV „Managementul riscurilor și elaborarea măsurilor de atenuare a consecințelor pandemiei COVID-19 asupra securității alimentare a Republicii Moldova (AGROCOV-19)”.

Gradul de cercetare a problemei

Extinderea pandemiei COVID-19 a cauzat inițierea studiilor privind modificarea comportamentului consumatorului în situații de urgență, cum ar fi perioada de carantină, însă numărul acestor studii este relativ mic. Preferințele consumatorilor nu sunt constante pe termen lung și se schimbă în anumite circumstanțe, situații de șoc. Rezultatele obținute de oamenii de știință din diferite țări sunt ambigue. Ferdinand Vieider și Hannah Schildberg-Hörisch relevă că datele inexacte privind consecințele și evoluția șocului pot genera prejudecăți sistematice în estimarea impactului situației de urgență asupra prefe-

December 2020 the cumulative number of cases of SARS-CoV-2 infection is 79.231.893 and over 1 754 574 deaths since the beginning of the pandemic [4]. The created situation caused a declaration of a state of emergency, which in turn led to a change in the behaviour of producers and consumers. “The global coronavirus outbreak has created new consumer trends in what people buy and where they buy” [3].

The study of a new paradigm of consumer behaviour created against the background of the pandemic is relevant. Identifying emerging patterns of behaviour in the context of determining those of a temporary and fundamental nature is vital for developing measures to mitigate the consequences of the COVID-19 pandemic. The main purpose of the study is to identify the new paradigm of consumer behaviour in the Republic of Moldova.

The scientific article was elaborated in the framework of the Project 20.70086.25/COV “Risk management and elaboration of mitigation measures for the consequences of the COVID-19 pandemic on food security of the Republic of Moldova, (AGROCOV19)”.

The degree of problem research

The spread of the COVID-19 pandemic has led to the initiation of studies on changing consumer behaviour in emergencies, such as the quarantine period, but the number of such studies is relatively small. Consumer preferences are not constant in the long run and change in certain circumstances, shock situations. The results obtained by scientists from different countries are ambiguous. Ferdinand Vieider and Hannah Schildberg-Hörisch point out that inaccurate data on the consequences and evolution of the shock can generate systematic biases in estimating the impact of the emergency situation on consumer preferences, making it difficult to identify the causal relationship [5], [6]. Stephen Cheung, James Andreoni, Michael Kuhn and Charles Sprenger argue that the

rințelor consumatorilor, îngreunând identificarea relației de cauzalitate [5], [6]. Stephen Cheung, James Andreoni, Michael Kuhn și Charles Sprenger susțin că modelul comportamentului consumatorilor trebuie să includă preferințele de risc și de timp [1], [2]. Analizând rezultatele obținute de savanții menționați, concluzionăm că rezultatele ambigue ale cercetărilor sunt cauzate de faptul că nu sunt luați în calcul toți factorii de impact.

Metode de cercetare aplicate

În acest studiu, a fost aplicată una din metodele cantitative și anume *sondajul de opinie*, care a fost realizat prin telefon și on-line. Sondajul a fost efectuat în baza unui chestionar. La stabilirea volumului minimal al eșantionului, s-a ținut cont de limitările de ordin economic și de timp, de bugetul alocat, de resursele umane disponibile. În perioada de timp 15.12.2020-01.03.2021, au fost chestionați 109,2% (1273) din numărul planificat.

Chestionarul a fost constituit din 35 de întrebări, inclusiv 22 cu o singură opțiune, 1 – cu răspunsuri multiple și 12 – cu întrebări deschise, structurate în 4 secțiuni: caracteristici generale; accesul și consumul produselor alimentare în perioada pandemiei COVID-19; prezența insecurității alimentare în anul 2020 (pe durata pandemiei COVID-19); cheltuieli pentru produse alimentare.

Rezultate obținute și discuții

În perioada pandemiei, este problematică intervierea directă a respondenților, din această cauză, cercetătorii au aplicat sondajul on-line, căruia îi sunt caracteristice următoarele limitări: participă numai persoanele care au acces la Internet și au abilități în completarea chestionarului on-line. În consecință, cota respondenților, în vârstă de 46 de ani și peste, este de 14,3%, iar cota respondenților cu studii superioare – 69,6%. Aproximativ 55,7% dintre respondenți sunt femei, 65,2% – locuiesc cu ambii părinți.

O proporție de 39,6% dintre respondenți consideră că a scăzut venitul lunar al familiei în anul 2020 (în perioada pandemiei

pattern of consumer behaviour must include risk and time preferences [1], [2]. Analysing the results obtained by the mentioned scientists, we conclude that the ambiguous results of the research are caused by the fact that not all impact factors are taken into account.

Applied research methods

In the study was applied one of the quantitative methods, namely the *opinion poll*, which was conducted by phone and on-line. The survey was conducted based on a questionnaire. The economic and time constraints, the allocated budget, and the available human resources were taken into account when setting the minimum sample volume. In the period 15.12.2020-01.03.2021 were surveyed 109.2% (1273) of the planned number.

The questionnaire consisted of 35 questions, including 22 with a single option, 1 – with multiple answers and 12 – open-ended questions, structured in 4 sections: general characteristics; access to and consumption of food during the COVID-19 pandemic; the presence of food insecurity in 2020 (during the COVID-19 pandemic); food expenses.

Obtained results and discussions

During the pandemic, it is problematic to interview directly the respondents, which is why the researchers applied the on-line survey, which is characterized by the following limitations: only people who have access to the Internet and have experience in completing the on-line questionnaire participate. As a result, the share of respondents aged 46 and over is 14.3%, and the share of respondents with higher education – 69.6%. About 55.7% of survey respondents are women, 65.2% – live with both parents.

In a proportion of 39.6% of the respondents consider that the monthly income of the family decreased in 2020 (during the COVID-19 pandemic) compared to the previous year, and 15.7% state that the income increased. About half of the respondents (44.7%) claim that their monthly income has remained unchanged. The analysis of the

COVID-19), în raport cu anul precedent, iar 15,7% afirmă că venitul a crescut. Circa jumătate dintre intervievați (44,7%) susțin că venitul lunar a rămas neschimbat. Analiza opiniei respondenților pe categorii de vârstă a arătat că 49,4% dintre intervievați, în vârstă de 26-35 de ani, consideră că venitul lunar a scăzut în perioada pandemiei din 2020 (figura 1).

opinion of the respondents by age categories showed that 49.4% of the interviewees aged 26-35 consider that the monthly income decreased during the pandemic of 2020 (figure 1).

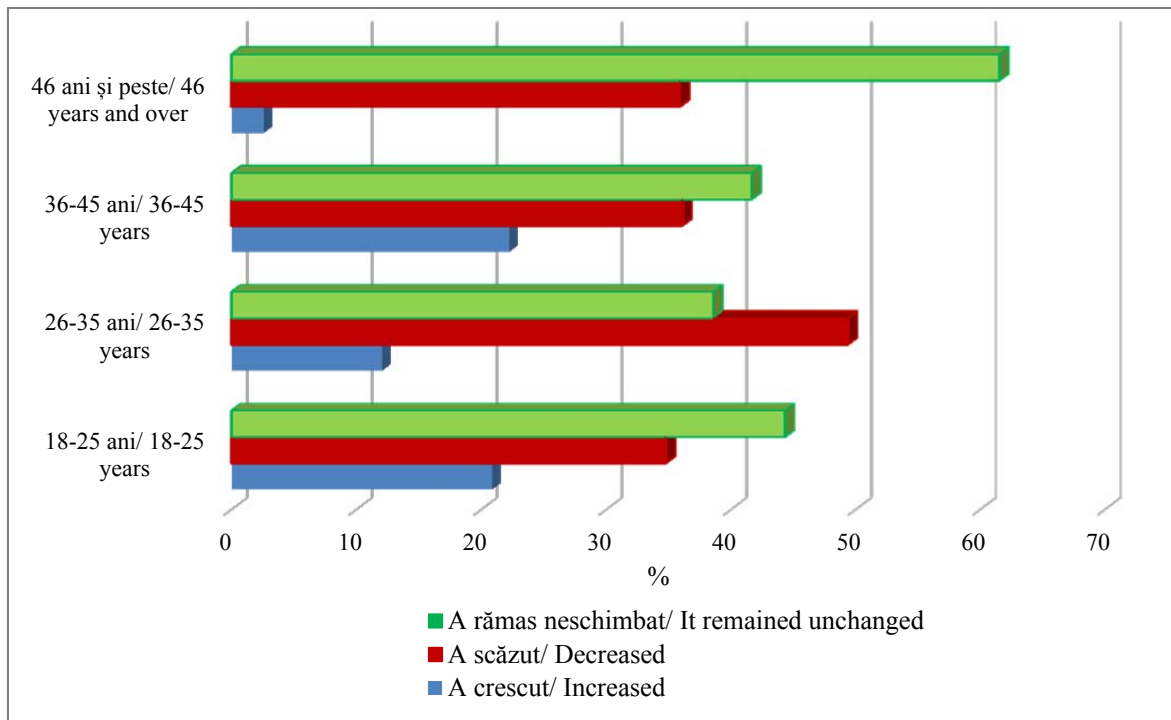

Figura 1. Modificarea venitului lunar în anul 2020, comparativ cu 2019, pe categorii de vârstă/

Figure 1. Change in monthly income in 2020 compared to 2019 by age categories

Sursa: calculele autorilor în baza sondajului efectuat în cadrul proiectului AGROCOV19 / Source: authors' calculations based on the survey conducted within the project AGROCOV19

În diviziunea nivelului de școlarizare, 60,0% dintre respondenții cu studii în școală profesională și 47,7% din cei cu studii medii de specialitate consideră că venitul lunar în perioada pandemiei COVID-19 a scăzut, pe când 45,3% dintre intervievații cu studii superioare consideră că venitul nu s-a schimbat și numai 36,3% afirmă că s-a micșorat (figura 2).

In the division of schooling level, 60.0% of respondents with vocational school education and 47.7% of those with post-secondary non-tertiary education consider that the monthly income during the COVID-19 pandemic decreased, while 45.3% of respondents with higher education consider that the income has not changed and only 36.3% state that it has decreased (figure 2).

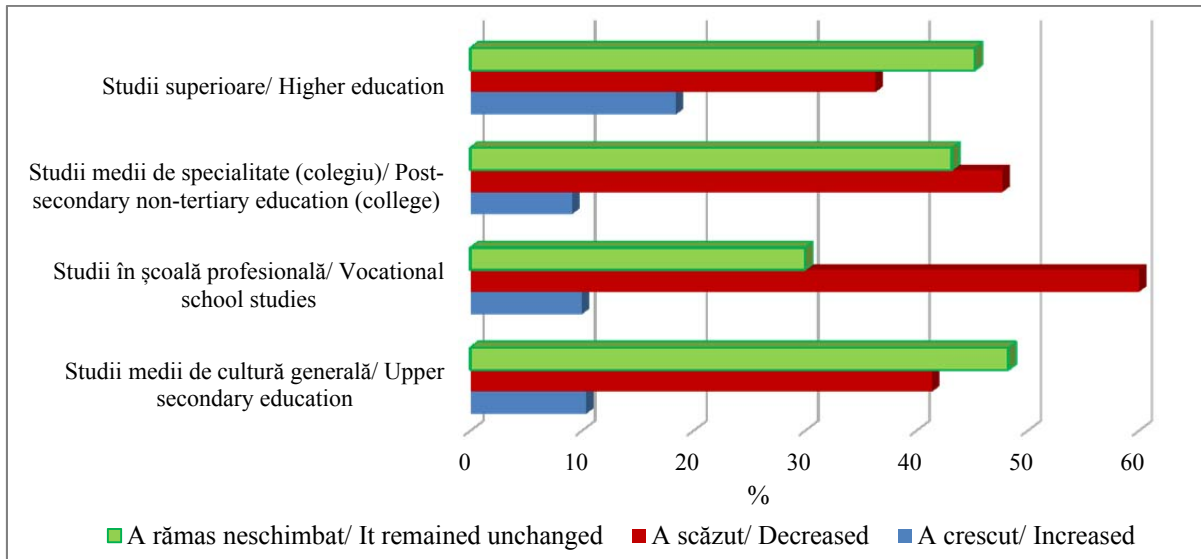

Figura 2. Modificarea venitului lunar în anul 2020, comparativ cu 2019, după nivelul de școlarizare/

Figure 2. Change in monthly income in 2020 compared to 2019 by schooling level

Sursa: calculele autorilor în baza sondajului efectuat în cadrul proiectului AGROCOV19 / Source: authors' calculations based on the survey conducted within the project AGROCOV19

Întrebați cum s-a modificat comportamentul de cumpărare în urma impactului pandemiei COVID-19, 48,0% dintre respondenți susțin că și-au păstrat calmul și cheltuielile, 19,4% – au făcut economii de bani fără a aduna stocuri de produse, 12,8% – au redus drastic cheltuielile, 11,0% – au făcut stocuri de produse, 8,8% – au cheltuit mai mult (figura 3).

Asked how the buying behaviour changed following the impact of the COVID-19 pandemic, 48.0% of respondents say they kept calm and expenses, 19.4% – saved money without stockpiling products, 12.8% – drastically reduced expenses, 11.0% – made stocks of products, 8.8% – spent more (figure 3).

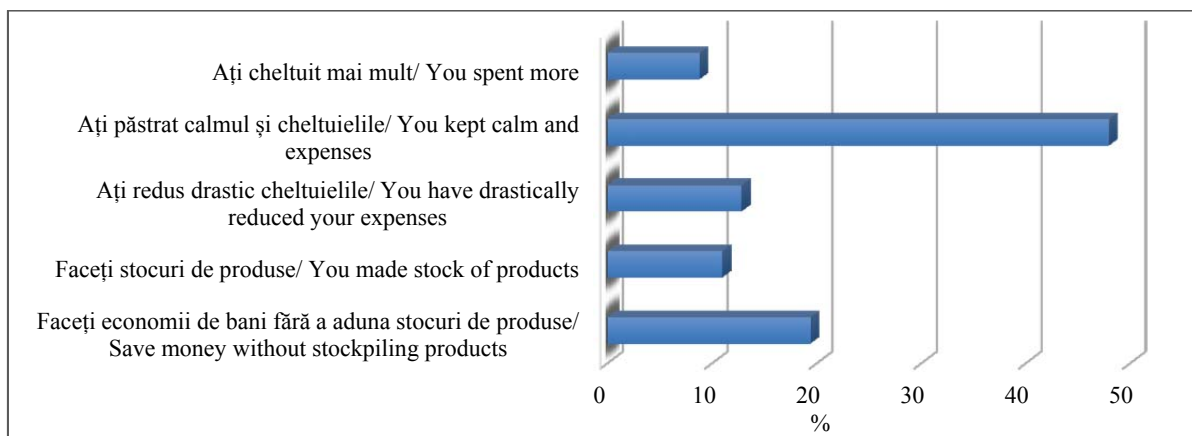

Figura 3. Cum s-a modificat comportamentul de cumpărare în urma impactului pandemiei COVID-19?/

Figure 3. How has purchasing behaviour changed following the impact of the COVID-19 pandemic?

Sursa: calculele autorilor în baza sondajului efectuat în cadrul proiectului AGROCOV19 / Source: authors' calculations based on the survey conducted within the project AGROCOV19

Participanții la sondaj, la întrebarea „În ce direcție au fost îndreptate cheltuielile pe măsură ce pandemia COVID-19 s-a extins?”, au răspuns că cele mai multe cheltuieli au fost direcționate spre creșterea imunității și stării generale a sănătății, urmate de procurarea produselor de protecție. Însă cele mai puține cheltuieli au fost efectuate pentru acumularea de provizii, și fiecare al patrulea respondent a indicat că nu a efectuat cheltuieli pentru stocarea produselor alimentare (figura 4).

At the question “In what direction were expenditures directed as the COVID-19 pandemic spread?” survey participants replied that most of the expenditure was directed towards increasing immunity and general health, followed by the purchase of protection products. However, the lowest expenditure was on accumulation of supplies, and each fourth respondent indicated that he or she had not incurred expenditure on food storage (figure 4).

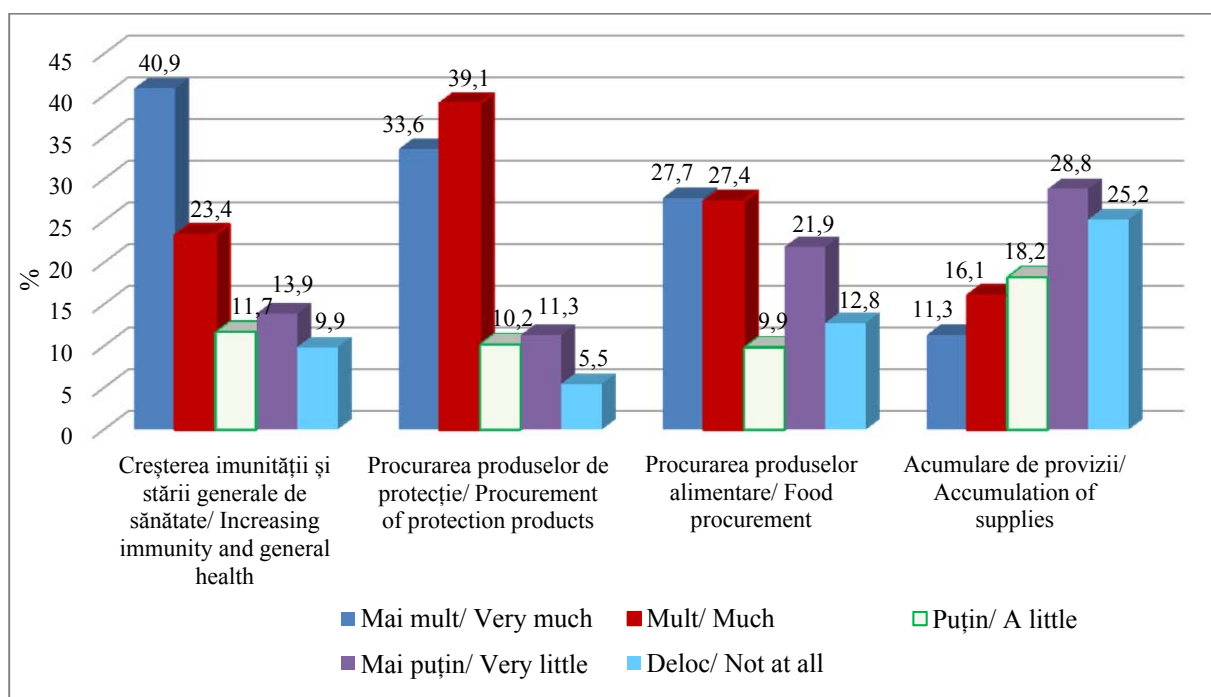

Figura 4. În ce direcție au fost îndreptate cheltuielile pe măsură ce pandemia COVID-19 s-a extins?/

Figure 4. In what direction were expenditures directed as the COVID-19 pandemic spread?

Sursa: calculele autorilor în baza sondajului efectuat în cadrul proiectului AGROCOV19 / Source: authors' calculations based on the survey conducted within the project AGROCOV19

Creșterea cheltuielilor pentru sporirea imunității, stării generale a sănătății, procurarea produselor de protecție pot fi acoperite din economiile obținute de la renunțarea la călătorii și distracții. În plus, activitatea la distanță, în perioada pandemiei, duce la micșorarea cheltuielilor pentru procurarea obiectelor de îmbrăcăminte și încălțăminte.

Increased spending on boosting immunity, general health, the purchase of protection products can be covered by the savings obtained from giving up travel and entertainment. In addition, remote activity during the pandemic reduces costs for the purchase of clothing and footwear.

La întrebarea „Cum evaluați modificările în alimentație, în perioada COVID-19, pentru următoarele produse alimentare?”, mai mult de jumătate dintre respondenți nu și-au modificat comportamentul alimentar: 66,3% consumă aceeași cantitate de ouă, 65,6% – carne de pasăre, 64,8% – lapte, 64,5% – legume, 58,2% – fructe, 56,8% – carne de vită etc. (figura 5).

To the question “How do you evaluate dietary changes during COVID-19 for the following foods?” more than half of the respondents did not change their eating behaviour: 66.3% eat the same amount of eggs, 65.6% – poultry, 64.8% – milk, 64.5% – vegetables, 58.2% – fruits, 56.8% – beef, etc. (figure 5).

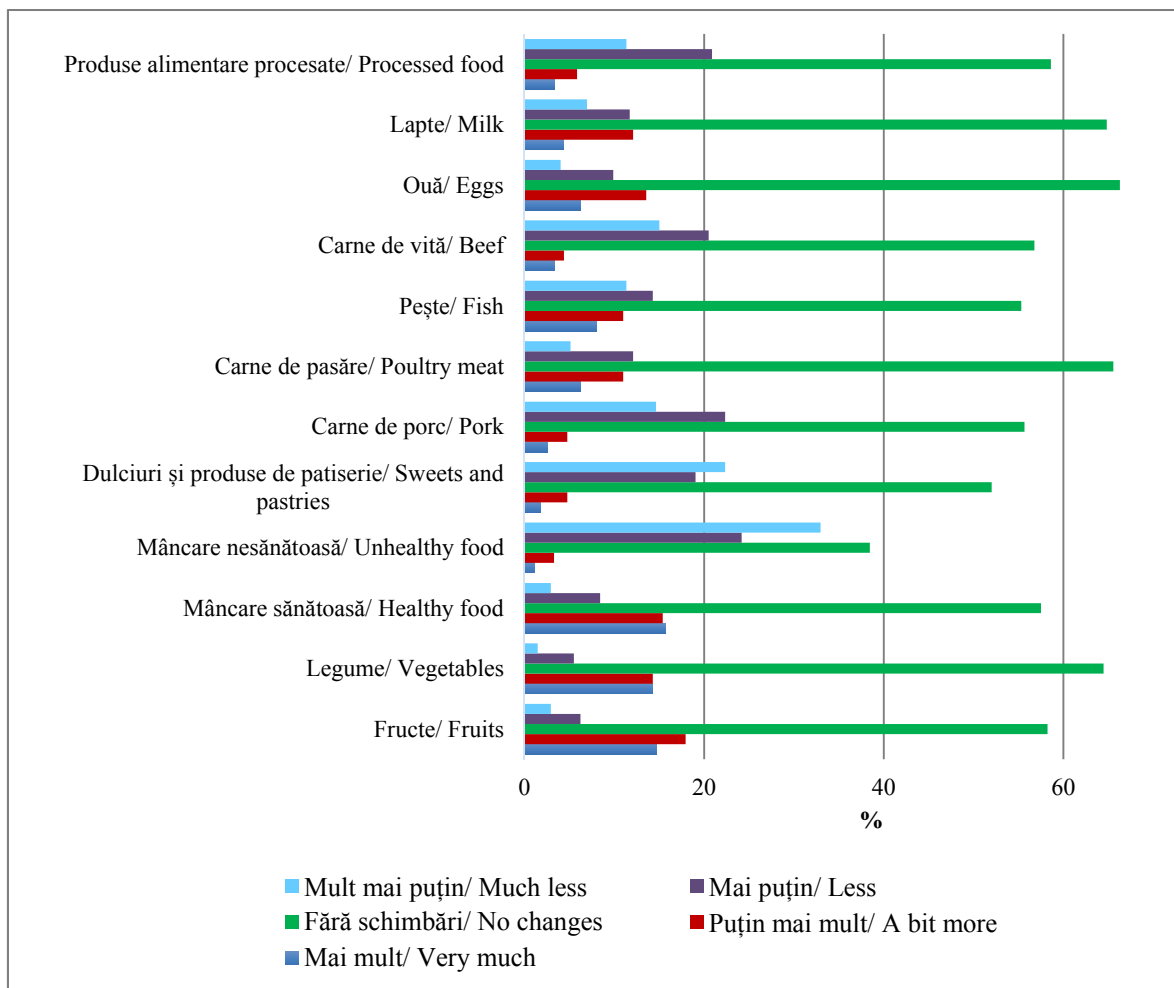

Figura 5. Cum evaluați modificările în alimentație, în perioada COVID-19, pentru următoarele produse alimentare?!

Figure 5. How do you evaluate dietary changes during COVID-19 for the following foods?

Sursa: calculele autorilor în baza sondajului efectuat în cadrul proiectului AGROCOV19 /

Source: authors' calculations based on the survey conducted within the project AGROCOV19

În perioada pandemiei, alimentația fiecărui al doilea respondent a devenit mai sănătoasă, 24,2% au micșorat consumul de mâncare nesănătoasă și 33,0% au redus considerabil acest consum. Studiile ne arată că

During the pandemic, the diet of every second respondent became healthier, 24.2% reduced the consumption of unhealthy food and 33.0% significantly reduced this consumption. Studies show that every third

fiecare al treilea interviuat a majorat consumul de fructe, legume, mâncare sănătoasă. Prin urmare, *pandemia a modificat multe aspecte ale vieții cetățenilor Republicii Moldova, o bună parte a cărora au decis să se alimenteze mai sănătos.*

Perioada de carantină a modificat comportamentul cumpărătorilor în alegerea locului de achiziționare a alimentelor. Rezultatele sondajului denotă că a crescut numărul persoanelor, care fac cumpărături de produse alimentare on-line (figurile 6 și 7). În anul 2019, 2,9% dintre intervieuați au procurat alimente on-line destul de des, iar în anul 2020 – cota a crescut și a atins nivelul de 8,8%. Cota persoanelor, care niciodată nu au achiziționat alimente prin intermediul internetului, în anul 2019, a constituit 43,8%, iar în 2020 a scăzut până la nivelul de 38,8%.

respondent increased the consumption of fruits, vegetables, healthy food. Therefore, *the pandemic has changed many aspects of the lives of the citizens of the Republic of Moldova, many of whom have decided to eat healthier.*

The quarantine period changed the behaviour of buyers in choosing the place of purchase of food. The results of the survey show that the number of people shopping for food on-line has increased (figures 6 and 7). In 2019, 2.9% of respondents bought food on-line quite often, and in 2020 – the share increased and reached the level of 8.8%. The share of people who never bought food through the Internet in 2019 was 43.8%, and in 2020 it decreased to the level of 38.8%.

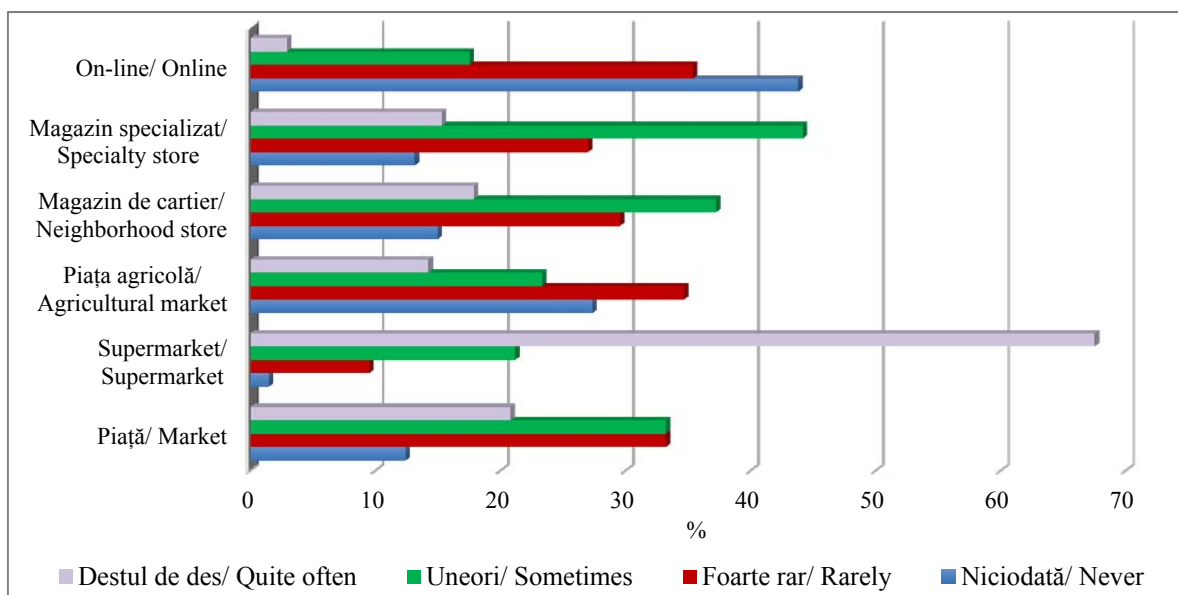

Figura 6. În anul 2019, cât de des făceați cumpărături de produse alimentare în următoarele locuri?/

Figure 6. How often did you buy groceries in the following locations in 2019?

Sursa: calculele autorilor în baza sondajului efectuat în cadrul proiectului AGROCOV19 / Source: authors' calculations based on the survey conducted within the project AGROCOV19

A crescut cota persoanelor, care, la alegerea locului de efectuare a cumpărăturilor, iau decizia în favoarea supermarketurilor și magazinelor de cartier, care se află în apropiere

The share of people who make the decision in favour of supermarkets and neighbourhood shops, which are close to where they live, has increased. The share of respondents

rea locului de trai. Cota intervievaților, care, destul de des, cumpără produse alimentare în magazinele de cartier, s-a majorat cu 4,8 puncte procentuale, în 2020, în raport cu anul precedent, iar în supermarketuri a sporit de la 67,5% în 2019 până la 71,1% în 2020.

who quite often buy food in neighbourhood stores increased by 4.8 percentage points in 2020 compared to the previous year, and in supermarkets increased from 67.5% in 2019 to 71.1% in 2020.

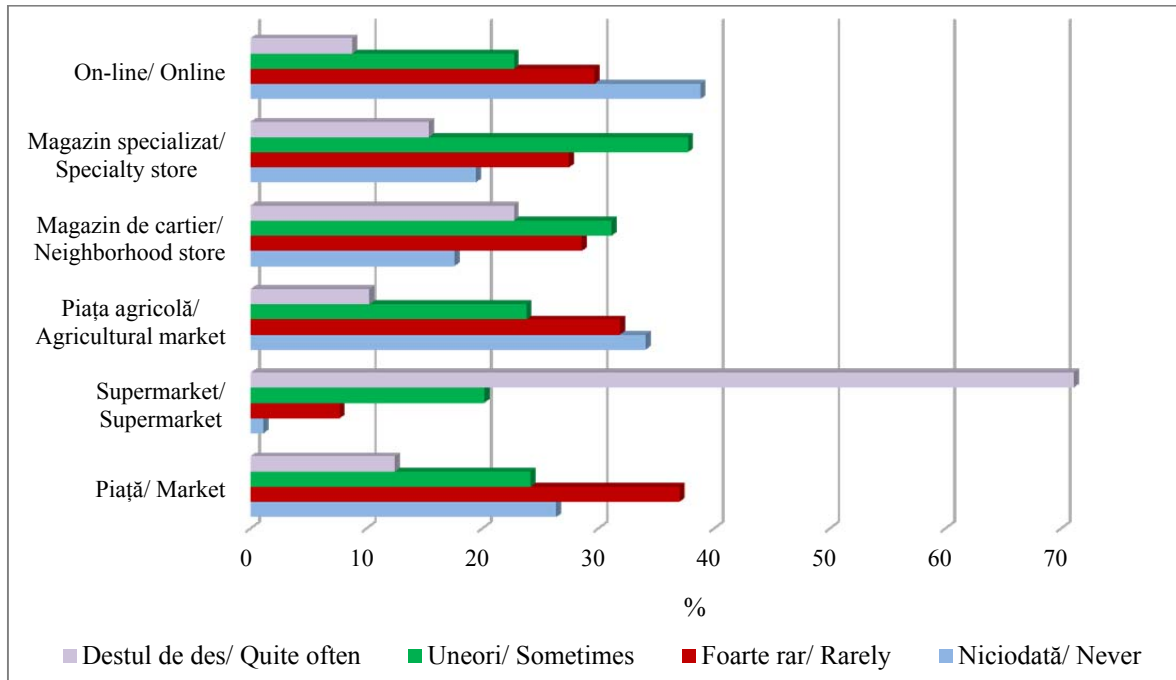

Figura 7. În anul 2020, odată cu pandemia COVID-19, cât de des faceți cumpărături de produse alimentare în următoarele locuri?/

Figure 7. How often did you buy groceries in the following locations in 2020, in the COVID-19 pandemic period?

Sursa: calculele autorilor în baza sondajului efectuat în cadrul proiectului AGROCOV19 / Source: authors' calculations based on the survey conducted within the project AGROCOV19

În același timp, în perioada analizată, cota respondenților, care niciodată nu au cumpărat produse alimentare pe piață, a crescut cu 14,0 puncte procentuale, iar a celor care destul de des au procurat alimente pe piață – a scăzut de la 20,8% până la 12,5%.

O evaluare de ansamblu, privind cazurile de otrăvire cu produse alimentare, arată că 27,47% dintre respondenți s-au otrăvit cel puțin o dată cu produse alimentare cumpărate în magazin, 21,61% – cu produsele alimentare cumpărate în piață și numai 6,96% s-au otrăvit cu produsele alimentare de producție proprie (tabelul 1).

At the same time, during the analysed period, the share of respondents who never bought food from the market increased by 14.0 percentage points, and of those who quite often bought food from the market – decreased from 20.8% to 12.5%.

An overall assessment of food poisoning shows that 27.47% of respondents were poisoned at least once with food bought in the store, 21.61% – with food bought in the market and only 6.96% were poisoned with self-produced food (table 1).

Tabelul 1 / Table 1

**Rezultatele sondajului privind cazurile de otrăvire cu produse alimentare/
Results of the food poisoning survey**

	Niciodată/ Never	Foarte rar/ Rarely	Uneori/ Sometimes	Destul de des/ Quite often
Au fost cazuri, în familia dumneavoastră, de otrăvire cu produse alimentare cumpărate în magazin?/ Were there cases in your family of food poisoning bought in the store?	72,53	18,31	9,16	0,00
Au fost cazuri, în familia dumneavoastră, de otrăvire cu produse alimentare cumpărate în piață?/ Were there cases in your family of food poisoning bought in the market?	78,39	15,02	6,23	0,36
Au fost cazuri, în familia dumneavoastră, de otrăvire cu produse alimentare de producție proprie?/ Were there cases in your family of poisoning with self-produced food?	93,04	5,49	1,47	0,00

Sursa: calculele autorilor în baza sondajului efectuat în cadrul proiectului AGROCOV19 / **Source:** authors' calculations based on the survey conducted within the project AGROCOV19

Rezultatul obținut era previzibil, deoarece, în piață, consumatorii achiziționează preponderent produse alimentare, care, apoi, sunt supuse prelucrării termice, în timp ce produsele alimentare gata pentru consum, populația preferă să le procure în magazine.

Concluzii

Rezultatele sondajului relevă că, în perioada pandemiei COVID-19, populația a conștientizat importanța alimentației sănătoase și și-a modificat comportamentul alimentar. Fiecare al treilea respondent a majorat achiziționarea de legume, fructe, mâncare sănătoasă și fiecare al doilea – a redus consumul de mâncare nesănătoasă.

În scopul reducerii pericolului de infecție cu sindromul respirator acut sever SARS-CoV-2, consumatorii și-au modificat comportamentul în alegerea locului de achiziționare a produselor alimentare. Mai mulți cumpărători au trecut la plăți fără numerar și la cumpărături on-line, circa 5% dintre respon-

The result obtained was predictable, because in the market consumers mainly buy food that is then subjected to heat processing, while ready-to-eat food the population prefers to buy in stores.

Conclusions

The results of the survey reveal that during the COVID-19 pandemic, the population became aware of the importance of healthy eating and changed their eating behaviour. Every third respondent increased the purchase of vegetables, fruits, healthy food and every second – reduced the consumption of unhealthy food.

In order to reduce the risk of becoming infected with severe acute respiratory syndrome SARS-CoV-2, consumers have changed their behaviour in choosing where to buy food. Several shoppers switched to cashless payments and on-line shopping, about 5% of respondents adopted the practice for the first time of making on-line purchases during the

denți au adoptat practica, pentru prima dată, de a face achiziții on-line anume în perioada pandemiei. Cele menționate ne permit să concluzionăm că trendul ascendent de majorare a numărului cetățenilor, care vor procura produse alimentare on-line, se va păstra și în perioada post-pandemică.

pandemic. These allow us to conclude that the upward trend of increasing the number of citizens who will buy food on-line will continue in the post-pandemic period.

Bibliografie/ Bibliography:

1. ANDREONI, J.; KUHN, M.; SPRENGER, C. Measuring Time Preferences: A Comparison of Experimental Methods. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 2015, vol. 116, issue C, pp. 451-464. ISSN 0167-2681.
2. CHEUNG, Stephen. Recent Developments in the Experimental Elicitation of Time Preference. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*. 2016, vol. 11, issue C, pp. 1-8. ISSN 2214-6350.
3. Coronavirus consumer trends: Consumer electronics, pet supplies, and more. *Criteo Coronavirus Survey* [on-line]. 2020. [citat 14 mai 2021]. Disponibil: <https://www.criteo.com/insights/coronavirus-consumer-trends/>
4. COVID-19 Weekly Epidemiological Update. *World Health Organization* [on-line]. [citat 17 mai 2021]. Disponibil: <https://www.who.int/publications/m/item/weekly-epidemiological-update---29-december-2020>
5. SCHILDBERG-HÖRISCH, Hannah. Are Risk Preferences Stable? *The Journal of Economic Perspectives*. 2018, vol. 32, issue 2, pp. 135-154. ISSN 0895-3309.
6. VIEIDER, Ferdinand M. Violence and Risk Preference: Experimental Evidence from Afghanistan: Comment. *American Economic Review*. 2018, vol. 108, issue 8, pp. 2366-2382. ISSN 0002-8282.

347.44

**ASPECTE
TEORETICO-PRACTICE
CU PRIVIRE
LA TERȚI ÎN LUMINA
PRINCIPIULUI RELATIVITĂȚII
EFECTELOR CONTRACTULUI**

Drd. Ludmila BELIBAN-RAȚOI, USM
beliban.ludmila@gmail.com
ORCID - 0000-0002-6307-5291

Contractul este instituția dreptului civil, ce creează entitatea de bază a economiei naționale și internaționale, iar procesul de contractare reprezintă etapa cea mai importantă în afacerile economice, în general. Producând, în mod natural, efecte între părți, putem spune că, față de părți, contractul este obligatoriu sau, altfel spus, părțile semnatare trebuie să respecte prevederile contractului. În schimb, față de terți, efectele contractului fiind doar o excepție, putem afirma că producerea efectelor, față de aceștia, este relativă. Prezenta lucrare reprezintă o sinteză exemplară a dimensiunii teoretico-practice a problematicii noțiunii de terț, conform principiului relativității efectelor contractului, în lumina noilor reglementări ale Codului civil, norme ce au creat noi căi de dezvoltare economică a Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: contract, efectele contractului, relativitate, opozabilitate, părți, terți.

JEL: D86, K12.

Introducere

*Entitatea cu o structură impresionant de mobilă, cu o evoluție radiantă și excepțională în cadrul efectelor contractelor, este **terțul**. Acel ce determină o serie de interpretări, în cadrul principiului relativității contractelor, acel pentru care, de fapt, este reglementat principiul relativității contractului, este **terțul**.*

347.44

**THEORETICAL
AND PRACTICAL ASPECTS
REGARDING THIRD PARTIES
IN THE LIGHT OF
CONTRACTS' EFFECTS
RELATIVITY PRINCIPLE**

PhD cand. Ludmila BELIBAN-RAȚOI, USM
beliban.ludmila@gmail.com
ORCID - 0000-0002-6307-5291

The contract is the subject of civil law that creates the basic entity of the national and international economy, and the contracting process is the most important stage in economic affairs in general. Naturally producing effects between the parties, we can say that vis-à-vis the parties, the contract is binding, or, in other words, the signatory parties must comply with the provisions of the contract. On the other hand, compared to third parties, the effects of the contract being only an exception, we can say that the production of the effects towards them is relative. This study represents an exemplary synthesis of the theoretical and practical dimension of the issue of the third party notion in the light of the new regulations of the Civil Code, norms that created new ways of economic development of the Republic of Moldova.

Keywords: contract, contract effects, relativity, opposability, party, third party.

JEL: D86, K12.

Introduction

*The entity with an impressively mobile structure, radiant and exceptional evolution in contracts' effects is the **third party**. The determinant of a series of interpretations in the contracts' relativity principle and the one for which the contract's relativity principle was regulated is the **third party**. The fact that the*

Faptul că efectele contractului se răsfrâng exclusiv, asupra părților, reiese direct din contract, și nu era obligatoriu de reglementat, căci *părțile*, în calitate de autori ai contractului, fiind în poziții contrare își vor crea norme private, ce vor ghida drepturile și obligațiile lor, dar *protecția terțului*, în contractele încheiate între părți, *nu figura*. **Respectiv, invocăm, cu fermitate, că principiul relativității contractului este bazat pe această negație, părțile nu pot crea efecte față de terți, ci doar pentru ei.**

Metode de cercetare

Pentru cercetarea subiectului propus, au fost utilizate mai multe tehnici și metode, ce cuprind ansamblul de idei și concepte bazate pe metodele de analiză, printre care ar fi:

- *Metoda logică*, ce reprezintă procedeul de cunoaștere a efectelor contractelor față de terți prin categoriile și legitățile logice (deducție, inducție, sinteză, analiză), astfel, prin analiza profundă, prin deducerea concluziilor corecte și prin sintetizarea materiei, ce o găsim în doctrină, în domeniul efectelor contractelor față de terți.
- *Metoda sistemică*, ce se realizează prin cercetarea profundă a bazei legislative naționale, dar și a celei internaționale, la fel, prin cercetarea multiaspectuală a normelor materiale, cât și a celor procesuale, aspecte ce vor determina un rezultat de o calitate înaltă.

Rezultate și discuții

Prima aserțiune certă cu privire la „terți” pare a fi incertitudinea noțiunii de „terț”, derivată sau întreținută, în mare parte, de mobilitatea și multiformitatea categoriei în discuție. Polisemia termenului „terț”, cultivată, în considerabilă măsură, prin chiar normele dreptului, a putut justifica, izolat, concluzia că elaborarea unei teorii cuprinzătoare și omogene cu privire la terți ar fi o încercare sortită eșecului [1, p. 127].

effects of the contract exclusively redounded on the parties resulted from the contract and the regulation were not binding, because the parties, as authors of the contract, being in contrary positions shall create private rules that shall guide their rights and obligations, but the *protection of the third party* in the contracts concluded between the parties was *not foreseen*. **Accordingly, it was strongly invoked that the principle of relativity of the contract was based on such negation and the parties could not create effects towards third parties, but only for themselves.**

Research methods

In order to research the proposed topic, there was used a range of techniques and methods that comprised the set of ideas and concepts that were based on analysis methods such as:

- *The logical method* which represented the process of knowledge of contracts' effects on third parties through logic laws and categories (deduction, induction, synthesis, analysis), through an in-depth analysis, a correct deduction of conclusions and by synthesizing the material found in the doctrine regarding contracts' effects over third parties.
- *The systemic method*, performed through a deep research of the national and international legislative basis, through the comprehensive examination of material and procedural rules, an aspect that shall determine the outcome of a high quality result.

Results and discussions. The first definite assertion regarding “third parties” seemed to be the uncertainty of the notion of “third party”, derived or maintained in large part by the mobility and multiformity of the category under question. The polysemy of the term “third party”, cultivated to a considerable extent by the very norms of law could justify, in isolation, the conclusion that the elaboration of a comprehensive and homogeneous theory regarding third parties would be an attempt doomed to failure [1, p. 127].

Noțiunea de terț, în dreptul civil, este una des utilizată, dar cu sens diferit în cadrul raporturilor juridice. Terțul îl întâlnim atât în cadrul raporturilor civile reale, cât și în cadrul raporturilor civile obligaționale. Dar este de remarcat că poziția lui, în cadrul acestor raporturi juridice, este absolut diferită, fapt ce se individualizează în dependență de raportul față de care este poziționat. În cadrul raportului real, el face parte din cercul nedeterminat de persoane, în cadrul raportului obligațional, poate fi atât nedeterminat, cât și determinat, dar care nu poate avea nici drepturi, nici obligații în virtutea principiului relativității efectelor actului juridic.

Dicționarul de drept civil caracterizează terțul ca fiind orice persoană fizică sau juridică, alta decât părțile contractante. În principiu, contractul nu produce efecte juridice față de terți, dar le este opozabil în condițiile legii, unele efecte ale contractului, în măsura în care subsistă la decesul sau la încetarea existenței părților contractate, se produc și față de categorii speciale de terți, și anume față de succesorii universali, succesorii cu titlu universal, succesorii cu titlu particular și ai creditorilor chirografari [2, p. 946]. Desigur, că nu poate fi creată o noțiune universală cu privire la terț, dar, totuși, trebuie remarcat faptul că, prin aceasta, i se atribuie terțului un calificativ universal, adică, cel ce nu a semnat contractul nu este parte și „per a contrario” este terț.

În limbajul curent, terțul este cel care „vine în rândul al treilea” sau care este „al treilea” [3, p. 1237]. Dicționarul consemnează și o accepție juridică a acestui termen: „persoană care nu figurează ca parte în acte, în litigii sau în convenții nici direct, nici prin reprezentare și față de care actul juridic ori hotărârea pronunțată în cauză nu produce efecte” [3, p. 1237]. Spre deosebire de accepția din limbajul curent, care este în acord cu etimologia termenului terț [4, p. 1218], în limbajul juridic, terțul nu este întotdeauna al

The notion of third party in the civil law was often used, but with a different meaning in legal relations. The third party was met both in the real civil relations and in the compulsory civil relations. But it should be noted that its position within such legal relations was absolutely different, usually individualized depending on the relationship to which it was positioned. In the framework of the real relation it was part of the indeterminate circle of persons, in the framework of a mandatory report it could be both indeterminate and determined, but which could have neither rights nor obligations by virtue of the principle of relativity of effects of the legal act.

Dictionary of civil law considers that third party is any natural or legal person, other than the contracting parties. Basically, the contract is not enforceable against third parties, but is opposable under conditions of law, some effects of the contract to the extent that subsist upon death or termination of contracted parties' existence were produced and to special categories of third parties, namely the universal successors, successors with universal title, successors with specific title and the particular and unsecured creditors [2, p. 946]. Of course, a universal notion about the third party could not be created, but it was nevertheless worthy noting that in such a way to the third party a universal qualification was assigned, i.e. the one who did not sign the contract was not a party and “per a contrario” was a third party.

In current usage, the third party was the one who “came the third in row” or who was “the third” [3, p. 1237]. The dictionary also took down a legal meaning of this term: “a person who is not a party to acts, disputes or conventions either directly or by representation and to whom the legal act or the judgment rendered in question does not lead to legal consequences” [3, p. 1237]. Compared to the intendment of the current usage, which was in accordance with the etymology of the term third [4, p. 1218], in the legal usage, the third

treilea. De exemplu, în raport cu actul juridic unilateral, terțul este... al doilea. În raport cu actele juridice multilaterale, terțul poate fi... al patrulea sau... al zecelea.

Până în prezent, în teorie, nu există o abordare unitară a înțelegerii – terțului, ceea ce generează, în primul rând, ambiguități cu privire la utilizarea termenului „terță persoană” conform conținutului anumitor norme de drept pozitiv.

Referindu-ne la semnificația termenului „terț”, am menționa că legea utilizează mai mulți termeni, spre exemplu, „terță persoană”, „altă persoană”, „cerc nedefinit de persoane”. Urmează, deci, să analizăm, corespunzător, sensul acestora pentru a răspunde la întrebarea ce ne interesează cu privire la efectele actului juridic civil (implicit al contractului), astfel, vom puncta și explica în special noțiunea de terț, „terță persoană”, și cea de „altă persoană”, în aspect juridic, iar ceea ce ține de „cerc nedeterminat de persoane” este în strictă conformitate cu opozabilitatea, noțiune ce îi este în special caracteristică.

În doctrina rusă, în special, sunt utilizate două noțiuni ce determină două efecte juridice diferite. *Noțiune de terț*, ce, de obicei, determină o apartenență a acestuia la acest contract, existența unui interes, unei legături juridice, pe când noțiunea de „altă persoană” este o noțiune ce determină caracterul absolut de lipsă a efectelor contractului față de această entitate. Iar dacă vorbim despre „cerc nedeterminat” de persoane, suntem în prezența raporturilor reale, care determină statutul terților față de titularul dreptului real.

M. I. Braghinski a definit terții ca participanți la circuitul civil, care au un anumit statut față de alți participanți. În opinia sa, o altă persoană – este orice participant la circuitul civil, care nu este parte la raportul juridic inițial, în același timp, o terță persoană nu este parte la obligația inițială, dar este întotdeauna asociată legal cu una din părțile obligației inițiale [5, p. 3-6]. Adică, vorbim

party was not always the third. For example, in relation to the unilateral legal act, the third party was the second. In relation to multilateral legal acts, the third party may be the fourth or the tenth.

To date, in theory there was no unitary approach on understanding the third party, which first of all, would generate ambiguities on the use of the term “third person” according to the content of certain rules of positive law.

Referring to the meaning of the term “third party” “it shall be mentioned that the law used several terms, for example” third person”, “other person”, “indefinite circle of persons”. Therefore, their meaning shall be properly analysed in order to answer the question of interest to us about the effects of the civil legal act (implicitly of the contract), thus it shall be pointed out and explained in particular the notion of third party, “third person” and that of “other person” in the legal aspect, as for “indeterminate circle of persons” in strict accordance with opposability, a notion specific to it.

In Russian doctrine there were used in particular two notions. Those notions determined two different legal effects. *The notion of third party* that usually determined its belonging to that contract, the existence of an interest, of a legal connection, while the notion of “other person” was a notion that determined the absolute lack of effects of the contract on that entity. And if to talk about the “undetected circle” of people we would be in the presence of real relations that determine the status of third parties to the holder of the real right.

M. I. Braghinski defined the third parties as participants in the civil usage, who have a certain status in relation to other participants. In his opinion, another person – is any participant in the civil circuit who is not a party to the initial legal relationship, at the same time a third person was not a party to the original obligation, but was always legally associated with one of the parties to the original obligation [5, p. 3-6]. Meaning that all was about a kind of legal connection which was a qualifi-

despre un fel de legătură juridică, ce este o caracteristică de calificare, care delimitează terții de toți ceilalți participanți la circuitul civil. Deci, *forma absolută a terțului* ce nu are nici drepturi, nici obligații, conform contractului, în opinia autorului Braghinski M.I., este noțiunea *altă persoană*.

Prezența unei astfel de caracteristici de calificare a fost determinată și de alți doctrinari. În special, O.A. Krasavchikov a scris: „Cât despre terți, o definiție similară a terților poate fi derivată din regulile conținute în norme juridice. În aceste norme, terții sunt definiți de legiuitor ca fiind acele persoane, la care legea face referire, care se află într-o anumită legătură juridică cu una dintre părți și a dobândit, în virtutea acesteia, prin obligație, unele drepturi sau obligații, de exemplu, în cazul unor obligații din contract în folosul unui terț” [6, p. 461]. M.K. Kroz menționează că terța persoană, în raportul juridic obligațional, este un participant ce are o legătură cu una din părțile obligației, ce deține atât drepturi, cât și obligații care derivă din drepturile și obligațiile părții afiliate obligației [7, p. 7]. I. V. Kiseli, la fel, este de părerea că terța persoană este legată de partea obligației, printr-o altă obligație comună [8, p. 42].

În unele surse din doctrina franceză [9, p. 46], se enunță despre terți următoarele: sunt terți toate persoanele, care nu au calitatea de părți și anume: penitus extranei (terți absolut sau desăvârșit); creditorii chirografari; avânzii-cauză cu titlu particular (succesorii cu titlu particular) ai uneia dintre părți. În contradicție cu J. Ghestin, ce vede și partea interesată a terțului, Ph. Delmas Saint-Hilaire [10, p. 46], terțului îi atribuie parte negativă – dacă părțile desemnează o categorie definită pozitiv – prin aceea că participă la nașterea contractului și (sau doar) îi suportă voit efectele – terții se impun ca o categorie anti-tetică, definită negativ: ei nu suportă niciun efect al contactului, fiind străini de acesta. Deci, din cele invocate terțului, îi este mai

o caracteristică de calificare care delimitează terții de toți ceilalți participanți în circuitul civil. So, the *absolute form of the third party* that had neither rights nor obligations under the contract according to M. I. Braghinski's opinion was the notion *another person*.

The presence of such a qualifying feature was also determined by other doctrinaires. In particular, O. A. Krasavchikov wrote: “As for third parties, a similar definition of third parties could be derived from the rules contained in legal regulations. In those regulations, the third parties were defined by the legislature as the persons to whom the law referred, who were in a certain legal connection with one of the parties and acquired by its virtue on a mandatory basis some rights or obligations, for example, in the case of certain contractual obligations for the benefit of a third party” [6, p. 461]. M. K. Kroz noted that the third person in the binding legal report was a participant who had a connection with one of the binding parties, who held both rights and obligations that arose from the rights and obligations of the related party of the obligation [7, p. 7]. I. V. Kiseli had the same opinion that the third person was bound to the part of the obligation by another common obligation [8, p. 42].

In some sources of the French doctrine [9, p. 46] the following was stated about third parties: third parties were the persons who did not have the quality of parties, namely: penitus extranei (absolute or perfect third parties); unsecured creditors; successors in title with specific title (successors with specific title) of one of the parties. In contradiction with J. Ghestin who also saw the interested party of the third party, Ph. Delmas Saint-Hilaire [10, p.46], assigned a negative side to the third party – if the parties designated a positively defined category – by the fact of participating at the birth of the contract and (or only) suffered willingly its effects – the third parties imposed themselves as an antithetical category, negatively defined: they did not bear any effect of the contact, being strangers to it. So,

mult determinată calitatea ei absolută, decât cea specifică, ceea ce creează noțiunea de terț în antiteză cu cea franceză.

În *doctrina română*, se identifică două curente ce determină aspectele terțului, și anume, doctrina clasică [11, p. 174], care menționează că terții sunt persoanele străine de actul juridic – *penitus extranei* (lat.). Deci, abordează noțiune de terți în varianta lor absolută, iar în varianta neparticipanților la încheierea actului juridic civil, dar aceștia au un interes cu privire la contract care le determină denumirea de *avânzi-cauza*. Ei menționează că, între *avânzi-cauza* și terți, poate exista un transfer, în sensul că aceeași persoană poate fi *avânzi-cauza*, în raport cu un anumit act juridic civil al autorului său și să fie terț în raport cu alt act juridic, încheiat de același autor.

În *doctrina contemporană*, noțiunea de terți comportă un caracter mai extins, astfel, creând două categorii de terți, cea a terților absoluți și terții interesați. Terții absoluți – aceștia nu sunt ținuti de obligațiile generale de contract, după cum nu profită cu nimic după drepturile, pe care actul le vehiculează. Ei par categoria juridică ideală: simplu de definit, prin excluderea lor din cercul deschis de contract [12, p. 487]. Astfel, terții *desăvârșiți* sunt persoane total străine de contract și de părțile acestuia.

„Noțiunea de terți specifici sau interesați nu este una omogen expusă în doctrină, astfel, conform opiniei doctrinarului Paul Vasilescu” [13, p. 489] – Terții specifici sunt o subcategorie reziduală de terți, care nu devin parte survenită în raportul obligațional, precum debitorul cedat în cazul unei cesiuni de creanță, iar creditorul chirografar este *având-cauza*.

În *doctrina autohtonă* [14, p. 276], la fel, se identifică două categorii de terți – *desăvârșiți* și interesați. Cei din urmă sunt persoanele care, deși nu au statut de parte contractantă, dețin un drept din contract ori

from what was invoked to the third party there was more determined its absolute quality, than the specific one, which created the notion of a third party in antithesis to the French one.

The Romanian doctrine identified two trends that determined the aspects of the third party, namely, the classical doctrine [11, p. 174] which mentioned that third parties were the persons alien to the legal act – *penitus extranei* (lat.). Thus, the notion of third party was approached in their absolute variant, and in the variant of non-participants, upon conclusion of the civil legal act but who had an interest in the contract, determined for them the name of successors in title. They mentioned, that, between successors in title and third parties there might be a transfer, in the sense that, the same person may be successors in title in relation to a certain civil legal act of its author and be a third party in relation to another legal act, concluded by the same author.

In contemporary doctrine the notion of third party had a more widespread nature thus, two categories of third parties were created, that of absolute third parties and interested third parties. The absolute third parties were not bounded by the general obligations of the contract, as they got no advantage under the rights conveyed by the document. They seemed to appear as the perfect legal category: simple to define, by excluding them from the open circle of the contract [12, p.487]. Thus, the third parties were exquisitely absolute aliens to the contract and its parties.

“The notion of specific or interested third parties was not a homogeneously displayed one in the doctrine, thus, according to the doctrinaire Paul Vasilescu’s opinion” [13, p. 489] – The specific third parties were a residual subcategory of third parties, which did not become a party intervened in the obligational relationship, as the assigned debtor in a case of credit assignment, and the unsecured creditor existed having the reason.

In the local doctrine [14, p. 276] there were two categories of third parties identified

sunt impuși să îl respecte peste limita simplei opozabilități a contractului, aici includem:

- terțul beneficiar al unui contract în folosul unui terț (numit și stipulație pentru altul);
- titularul unei acțiuni directe, atunci când legea recunoaște terțului dreptul de acțiune contra unei părți a unui contract, în lipsă de cauză în favoarea terțului;
- dobânditorul subsecvent al bunului în raport cu accesoriile acestuia, căruia ar putea să îi revină drepturi ori obligații strâns legate de bun (*proter rem*). De asemenea, sunt identificați aici și debitorii cedați față de contractul de cesiune de creanță dintre vechiul creditor (*cedent*) și noul debitor (*cesionar*);
- creditorii părții contractante, care trebuie să suporte fluctuațiile din cadrul patrimoniului.

În principiu, aderăm la o astfel de abordare a terților și, pe parcursul lucrării, vom încerca să explicăm, pe îndelete, statutul terțului, conform celor invocate mai sus.

Deoarece am menționat că terțul este o entitate destul de mobilă, aspectul determinat anterior este prestabilit de noi și este un aspect general, dar dacă îi grupăm la o anumită etapă a efectelor contractului, ar putea să fie o altă configurație. În doctrină [15, p. 272], se mai menționează că terții sunt delimitați în:

- terți prin absența consimțământului. Ei sunt acei terți, ce nu și-au exprimat acordul de voință de a-și asuma efectele obligatorii ale acestuia, fie că nu au consimțit sub titlu personal la încheierea actului, fie pentru că nu aveau aptitudinea de a consimți;
- terți prin natura consimțământului dat. Deși terțul se caracterizează prin lipsa consimțământului de a fi parte la un contract, uneori, el are această calitate.

as – perfect and interested. In the latter there were included the persons who, although without the status of a contracting party, held a right in the contract or were required to respect it beyond the limit of the simple opposability of the contract, there were included:

- the beneficiary third party of a contract for the benefit of a third party (also called as stipulation for another);
- the holder of a direct action, when the law admitted third party's right to act against a contract's party, in the absence of cause in favour of the third party;
- the subsequent acquirer of the asset in relation to its accessories, who could get rights or obligations closely related to therein asset (*proter rem*). There were also identified the debtors assigned to the contract of assignment of debt between the old creditor (*assignor*) and the new debtor (*assignee*).
- the creditors of the contracting party, who shall bear the fluctuations in the patrimony.

In principle, there was made an adhesion to such a third-party approach and throughout the research it was attempted to explain thoroughly the status of the third party according to the above invoked.

Since it was mentioned that the third party was a quite mobile entity, the aspect determined above represented a general aspect, but if grouped at a certain stage of contract effects of the contract, another configuration could appear. In the doctrine [15, p. 272] it was also mentioned that third parties were delimited in:

- third parties by absence of consent. Such third parties were those third parties that had not expressed their consent to assume their binding effects, have not consented under personal title to conclude the document, as they did not have the ability to consent;
- third parties by the nature of the consent given. Although the third party

În virtutea mobilității sale, calitatea juridică de terț poate fi determinată în raport cu cel puțin următoarele criterii: – *natura actului*, constituie un criteriu al calității juridice de terț, iar, în cursul executării acestuia, calitatea de terț se poate converti în cea de parte. Această convertire poate avea un caracter forțat sau voluntar; *posibilitatea convertirii terțului* în parte la acel act; *transformarea terțului obișnuit* într-un terț interesat, fie în legătură cu bunurile sale, fie în legătură cu persoana sa.

Anume, aceste criterii pot determina apartenența terțului la o categorie sau alta. Poziția este discutabilă în anumite contracte, dacă e să ne referim la categoria de succesori cu titlu particular, ce nu este un simplu terț, și la categoria de creditori chirografari. Deci, în principiu, calitatea de terț este cea mai dinamică dintre toate în dreptul civil, ea fiind calificată, în mod diferit, la diferite etape ale executării contractului.

Datorită multitudinii de terți în cadrul legislației, unii autori au reușit să facă o aranjare a acestora într-o anumită ordine, după anumite categorii. Cu referire la terți, doctrinarul Valeriu Stoica face o inventariere a terților în Codul civil, după cum urmează:

- I. „Cel mai important context normativ, în care apar terții, este cel al efectelor contractului, context care se extinde asupra efectelor actului juridic, în general; în acest context, sunt incluși și terții beneficiari.
- II. Cel mai larg context, alcătuit din norme juridice, care se regăsesc în mai toate materiile Codului civil, este acela al opozabilității, prin raportare la un act juridic, la un fapt juridic în sens restrâns, la un raport juridic sau la un drept subiectiv.
- III. Terțul contractant sau, într-o accepție mai restrânsă, terțul dobânditor apare deseori, purtând fie veșmântul bunei-credințe, fie veșmântul relei-credințe.

was characterized by the lack of consent to be a party to a contract, sometimes it got that quality.

By virtue of its mobility, the legal quality of a third party could be determined in relation to at least the following circumstances: – *the nature of the act*, a criterion of the legal quality of a third party, and in the course of its execution the quality of a third party could convert in that party. Such conversion might be of a forced or voluntary nature, – *possibility to convert the third party* to that act; – *transformation of the ordinary third party* into an interested third party, either in relation to its assets or in relation to its person.

Namely those three criteria could determine the belonging of the third party to one category or another. Regarding the questionable position in certain contracts, referring to the category of successors with a particular title that was not a mere third party, and to the category of unsecured creditors. So, basically, the quality of a third party was the most dynamic of all in civil law, being qualified differently at different stages of the contract execution.

Due to the multitude of third parties within the framework of legislation, some authors managed to make an arrangement according to certain categories. With reference to third parties Mr. Valeriu Stoica made an inventory of third parties in the Civil Code as follows:

- I. “The most important normative context in which third parties appeared is that of effects of the contract which extended to the effects of the legal act in general; in such context the beneficiary third parties were included too.
- II. The broadest context, made up of legal norms that were found in most of the matters of the Civil Code, is that of opposability, by reference to a legal act, to a legal fact in the narrow sense, to a legal relationship or to a subjective right.

- IV. Uneori, terțul este reprezentat, alteori, este reprezentant.
- V. Terțul este când păgubit, când păgubitor.
- VI. Sunt cazuri în care terțul vede că propriile bunuri fac obiectul contractelor încheiate de alte persoane.
- VII. Terțul poate fi nu numai plătit, ci și plătitor, iar alteori este garant.
- VIII. Terțul poate fi cedat într-un raport juridic.
- IX. Terțul poate avea o putere specială, determinând obiectul contractului, în general, sau prețul în contractul de vânzare, în special.
- X. Tocmai pentru că familia terților este extrem de diversă, unii dintre aceștia nu pot fi încadrați într-o categorie anume, rămânând cazuri cu totul particulare” [16].

După trecerea în revistă a textelor și a contextelor normative, în care apar terții, o concluzie s-ar putea contura: logica generalului și a specialului le rămâne străină; „singura modalitate, prin care Codul civil i-a putut, totuși, civiliza pe acești „sălbatici”, a fost prinderea lor în plasa de semnificații a fiecărui context normativ” [16].

Înainte de a începe identificarea terților, în cadrul efectelor contractelor față de terți, putem menționa o noțiune ce o avem reglementată cu privire la terț. În art. 435 alin (3), ce identifică terțul în cadrul principiului publicității și, anume, în lumina notării unui drept: în sensul prezentului articol, prin terț se înțelege orice persoană care a dobândit un drept supus înregistrării sau un alt drept în legătură cu dreptul supus înregistrării. Deci, din această reglementare, observăm că legiuitorul mizează mai mult pe doctrina rusă și determină calității de terț nu doar un aspect de persoană aflată în afara contractului cu aspect absolut, cu un aspect interesat, dar și cel ce a dobândit un drept în legătură cu dreptul supus înregistrării. Este bine că legiuitorul nostru a specificat că această

- III. The contracting third party or, in a narrower sense, the acquiring third party often appeared wearing either the garb of good faith or the garb of bad faith.
- IV. The third party sometimes was represented, other times – a representative.
- V. The third party sometimes appeared as the prejudiced, other times as prejudicial.
- VI. There were cases when the third party saw that its own assets were the subject of contracts concluded by other persons.
- VII. The third party could be not only paid, but also a payer, and at other times – a guarantor.
- VIII. The third party might be assigned in a legal relationship.
- IX. The third party might have a special power, determining the subject of the contract in general, or the price in the contract of sale, in particular.
- X. Precisely because the family of third parties was extremely diverse, some of them could not be classified into a particular category, remaining completely particular cases” [16].

After the texts and the normative contexts in which the third parties appeared were reviewed, the following conclusion could be drawn: the logic of general and of the special remained alien to them; “the only way in which the Civil Code could nevertheless civilize those “savages” was to capture them in the net of meanings of each normative context” [16].

Before identifying the third parties in the framework of effects of contracts towards third parties, a notion regulated by the third party could be mentioned. Namely art. 435 (3), which identified the third party in the context of the principle of publicity, namely in the light of the notation of a right: – for the purposes of that article, a third party had the meaning of any person who acquired a right subjected to registration or another right in relation to the right subjected to registration. So, from that regulation it was noted that the legislator turned more towards the Russian doctrine and determined to the quality of a

noțiune se aplică doar în sensul prezentului articol, căci, în mod universal, această noțiune nu poate fi aplicată, pentru că ar perturba tot sistemul ce formează părțile și terții, omițând, în acest sens, terții absoluți, a căror existență nu poate fi negată.

Terții pot fi identificați sub aspect polivalent. În această ordine de idei, este cazul să facem o clarificare și putem stabili că **terții, care devin părți**, se împart în cei care se substituie, total sau parțial, în poziția părților și cei care devin părți în mod autonom. În prima ipoteză, este vorba de succesori. În a doua ipoteză, este vorba de ratificanți, aderenți și presupusul reprezentat. Niciodată, prin raportare la un anumit moment, o persoană nu poate să fie și parte, și terț. Altfel spus, înainte de a deveni parte, persoana respectivă rămâne în poziția unui terț, pur și simplu, sau în poziția unui terț desăvârșit. După ce a devenit parte, persoana respectivă are drepturile și obligațiile, care rezultă din contract în favoarea sau în sarcina ei. Schimbarea calității de terț în cea de parte se face, de regulă, într-un moment ulterior încheierii contractului [16].

Chiar dacă facem această distincție, este necesar de remarcat că terții, în acest caz, sunt absolut diferiți și după momentul survenirii în contract. Astfel, în timp ce, în cazul aderării, efectele contractului se produc, de regulă, din momentul în care terțul își exprimă consimțământul de aderare la contract, în cazul succesiunii și în cel al ratificării, efectele se produc, de regulă, retroactiv, iar terțul, care succedă sau ratifică, este considerat parte din momentul încheierii contractului inițial. Situația presupusului reprezentat, în cazul reprezentării aparente, se aseamănă cu aceea a unei părți propriu-zise, în sensul că este angajat în contract chiar din momentul încheierii acestuia, dar nu pe baza exprimării propriului consimțământ, ci pe temeiul atitudinii sale culpabile, prin care a lăsat să se înțeleagă că falsul reprezentant are împu-

third party not just an aspect of a person from outside the contract with an absolute aspect, but an interested aspect, of that who acquired a right in connection with the right subjected to registration. It was good that our legislator specified that such notion shall be applied in the meaning of that article only, as that notion could not be applied universally, because it would disrupt the whole system that formed the parties and the third parties, leaving out in this sense the absolute third parties whose existence could not be denied.

The third parties could be identified under a multivalent aspect. In this respect it appeared the need to make a clarification and it could be asserted that **third parties that become parties** were divided into those that are replaced, totally or partially in the position of parties and those that become parties in an autonomous way. In the first hypothesis it was about successors. In the second hypothesis it was about the ratifies, adherents and the alleged represented. A person could not be both a party and a third party with reference to a certain moment, never. In other words, before becoming a party, therein person remains in the position of a simply third party or in the position of a complete third party. After becoming a party, therein person has the rights and obligations arisen from the contract in its favour or its charge. The quality of third party in that of party, as a rule, is changed in a moment subsequent to the conclusion of the contract [16].

Even if such a distinction was made, it shall be noted that third parties in that case were absolutely different after occurrence in the contract too. Thus, if in case of accession the effects of the contract usually occur from the moment the third party expressed its consent to accede to the contract, in the case of succession and in that of ratification, the effects usually occur retroactively and the succeeding or ratifying third party is considered a party from the moment the original contract is concluded. The situation of the alleged represented, in case of apparent representation, is similar to that of a party per se, in

ternicire să încheie contracte în numele și în contul său cu alte persoane [16]. Este de remarcat faptul că situația lui se va schimba radical, în cazul ratificării și el, în mod instant, va deveni terț.

În ipoteza că *terții se substituie în poziția părților*, putem exemplifica calitatea succesoriului universal sau cu titlu universal, care nu este parte și este un terț interesat. În cazul decesului persoanei fizice și reorganizării persoanei juridice, succesoriul universal, persoană fizică sau persoană juridică, după caz, se substituie total în poziția părții căreia îi succede. Același efect îl desprindem și în cazul succesoriului cu titlu particular, doar că nu se vor transmite toate drepturile și obligațiile, ci doar o fracțiune din acestea. În ipoteza că succesoriul cu titlu particular este un terț, invocăm cu certitudine, că succesoriul cu titlu particular este la etapa încheierii unui contract cu terți, care, ulterior, se poate determina în calitate de parte. De exemplu, conform art. 1278 Cod Civil al Republicii Moldova, Locațiunea nu încetează prin decesul locatarului, nici prin cel al locatorului, cu excepția cazului în care contractul prevede altfel sau a cazului în care, în funcție de circumstanțe, contractul nu mai poate fi menținut.

Una din cele mai discutate categorii ale succesoriilor este cea a celor cu titlu particular. În principiu, calitatea lui de terț, la etapa încheierii contractului, nu o contestă nimeni, dar ce se întâmplă în cazul în care acesta obține drepturi sau obligații ca efect al dobândirii unui bun, în acest caz, de regulă, ei se pot substitui în poziția părților, dar numai în măsura în care bunul dobândit de la autorul lor este în strânsă legătură cu drepturile și obligațiile născute dintr-un contract încheiat cu altă persoană [16]. Astfel, în virtutea calității de dobânditor, de exemplu, în cazul transmiterii unui bun în uzufruct, conform art. 625 CC al RM: Dacă bunul este asigurat, pe durata uzufructului, primele de asigurare

the meaning that it is engaged in the contract, from the time of its conclusion, but not on the basis of expression of its own consent, but on the basis of its culpable attitude, by which it was hinted that the fake representative had the authority to conclude contracts in the name and on its behalf with other individuals [16]. It shall be noted that its situation shall radically change in the event of ratification and he would instantly become a third party.

In the assumption that *third parties were substituted in the position of parties* it could be exemplified the quality of universal successor or with universal title, that was not a party and was an interested third party. In the event of death of the natural person and reorganization of the legal person, the universal successor, natural person or legal person, where appropriate, shall be totally replaced in the position of the party to which is alternated. The same effect was noted in the case of the successor with universal title too, but all rights and obligations were not transmitted, only a fraction of them. In the event that the successor with private title is a third party, it was invoked with certainty, the successor with private title was at the stage of concluding a third party contract, which could subsequently be determined as a party. For example, according to art. 1278 Civil Code of the Republic of Moldova, the Lease does not terminate by the death of the lessee, nor by that of the lessor, unless the contract provided otherwise or in the event that, depending on circumstances, the contract could no longer be maintained.

One of the most discussed category of successors was that of those with particular title. In principle, its status as a third party at the stage of conclusion of the contract was not contested by anyone, but what would happen if he would obtain rights or obligations as a result of acquisition of an asset, in such a case they could usually substitute in the position of parties, but only to the extent that the asset acquired from their author was in close relationship with rights and obligations born from a contract concluded with another person [16].

sunt plătite de uzufructuar. Art. 1276, alin (1) Cod Civil al Republicii Moldova – ”Dacă bunul închiriat este înstrăinat de locator unui terț, acesta din urmă se subrogă de drept locatorului în drepturile și obligațiile, care decurg din locațiune, dacă locațiunea este opozabilă terțului”. În acest caz, apare o neconcordanță cu prevederile, de exemplu, din partea specială, de pildă, cea indicată în art. 1276 și cea indicată de art. 1087, care statuează: În cazurile și în condițiile prevăzute de lege sau contract, dobânditorul unui bun se subrogă în obligațiile contractuale în strânsă legătură cu un bun, în forma în care ele se aflau la transmitător.

În cazul cesiunii de contract (art. 849 Cod Civil al Republicii Moldova la alin (1), o parte la raportul contractual poate să convină cu un terț, cu consimțământul celeilalte părți la raportul contractual, ca terțul să o substituie în calitatea de parte la raportul contractual) se determină o prevedere expresă, prin care terțul preia calitatea de parte. Cesionarul este un aderent; consimțământul său este exprimat într-un moment ulterior încheierii contractului inițial, iar consimțământul cedentului este exprimat, de regulă, în același timp, cu acela al cesionarului; consimțământul contractantului cedat va fi exprimat fie cu anticipație (alin (2) art. 848 Cod Civil al Republicii Moldova – Consimțământul celeilalte părți poate fi dat și prealabil), dar cesiunea va produce efecte față de contractantul cedat doar din momentul în care substituirea îi este notificată, – fie ulterior încheierii contractului inițial, de regulă, în același moment cu consimțământul cesionarului. Cesiunea de contract este operațiunea juridică, prin care un terț devine parte asimilată (cesionarul), iar o parte devine terț (cedentul) [16]. Este de remarcat faptul că cesiunea de contract este un exemplu de mobilitate extraordinară a terților, căci, în aspectul celor relevante, conform acestei construcții juridice, terțul poate deveni parte (cesionarul), partea poate deveni terț (ceden-

Thus, by virtue of the quality of acquirer, for example, in case of transfer of an asset in usufruct according to art. 625 CC of the RM, if the asset was insured, during the period of usufruct the insurance premiums shall be paid by the beneficial owner. Art. 1276, paragraph (1) Civil Code of the Republic of Moldova. In case the leased property was alienated by the lessor to a third party, the latter shall subrogate by law to the lessor the rights and obligations arising from the lease if the lease was opposable to the third party. In this case there was an inconsistency with the provisions of the special part, for example, that indicated in art. 1276 and provided by art. 1087, which stated: in the cases and under the conditions provided for by law or contract, the purchaser of a good shall subrogate in the contractual obligations in close connection with an asset, in the form in which they were at the transmitter.

In case of assignment of contract (art. 849 Civil Code of the Republic of Moldova in par. (1) a party to the contractual relationship might agree with a third party, with the consent of the other party to the contractual relationship, that the third party replace it as a party to the contractual relationship) determined an express provision by which the third party takes over the quality of a party. The Assignee is a member; its consent is expressed at a time after the conclusion of the original contract, and the consent of the assignor is expressed, as a rule, at the same time of the assignee; the consent of the assigned contractor shall be expressed either in advance (para. (2) art. 848 Civil Code of the Republic of Moldova – the consent of the other party can be given in advance), but the assignment shall take effect against the assigned contractor only from the moment the substitution is notified to him, or after the conclusion of the original contract, usually at the same time as the consent of the assignee. Contract assignment is the legal operation whereby a third party becomes an assimilated party (the assignee) and a party becomes a third party (the assignor) [16]. It shall be noted that the assignment

tul), iar partea contractului cedat este terț în raport cu contractul de cesiune.

Precum am menționat anterior, *terții pot deveni părți în mod automat*. Astfel, acesta este cazul aderenților și ratificanților, ei nu iau locul părților propriu-zise, ci devin părți în mod autonom. Astfel, în cazul aderenților, adică al persoanelor care aderă la un contract, deja, format [17, p. 135], terții se adaugă părților existente, printr-o manifestare de voință proprie, ulterioară momentului în care s-a încheiat contractul între părțile propriu-zise. În cazul ratificării, inițial, contractul de reprezentare încă nu există, astfel, încât nu se poate vorbi de părți propriu-zise. Totuși, o anumită persoană acționează fără reprezentare, încheind contracte sau acte juridice unilate-rale în interesul altei persoane. Ulterior, această ultimă persoană ratifică actele juridice încheiate în interesul său, astfel, încât ea devine parte atât într-un contract de reprezentare, cât și, ca efect al reprezentării, în contractele încheiate de reprezentant cu alte persoane. Ca efect al ratificării, reprezentatul care, inițial, era terț față de contractul încheiat între reprezentant și alte persoane, devine parte în acest contract, iar cel care părea să fie parte devine reprezentant. Așadar, nu este vorba, pur și simplu, despre o înlocuire a unei părți de către un terț, ci de o transformare de calitate [18].

În cazul în care am expus schimbarea statutului de terț în parte și invers, este cazul să stabilim situațiile în care chiar părților le oferă anumite drepturi acestor entități de la încheierea acestui contract. În acest sens, el va rămâne tot terț, dar va fi denumit, de regulă, **terț beneficiar**. În cazurile mai rare, în care terțul dobândește și drepturi, și obligații, pe temeiul unui contract la încheierea căruia nu a participat (este cazul acordurilor colective, respectiv al contractului colectiv de muncă și al acordurilor încheiate în cadrul procedurii insolvenței și a falimentului), acesta nu are o denumire specială, dar poziția lui se aseamănă cu aceea a terțului beneficiar [18].

of the contract, was an example of an extraordinary mobility of third the parties, as at the appearance of those pointed out, in accordance with this legal arrangement, the third party might become a party (the assignee), the party might become a party (the assignor), and the part of the transferred contract was a third party in relation to the transfer agreement.

As mentioned above, *third parties could, become parties automatically*. Thus, this is the case of adherents and ratifies, they do not take the place of the parties themselves, but become parties autonomously. In the case of adherents, that were, persons who adhered to an already formed contract [17, p. 135], the third parties were added to the existing parties, by a manifestation of their own will, subsequent to the moment when the contract between the parties themselves was concluded. In the event of ratification, the contract of representation initially did not exist yet, so the discussion about parties could not be held. However, a certain person acts without representation by concluding unilateral contracts or legal acts in the interests of another person. Subsequently, the latter person ratifies legal acts concluded in its interest, so that it becomes a party both to a contract of representation and, as a result of representation, to contracts concluded by the representative with other persons. As a result of ratification, the representative, who was initially a third party to the contract concluded between the representative and other persons, became a party to this contract, and the one who appeared to be a party became a representative. So, it was not simply a question of a replacement of a party by a third party, but of a transformation of qualities [18].

In case of change in the status of a third party was exposed and vice versa, it was necessary to determine the situations in which the parties gave certain rights to those entities since the conclusion of the contract. In this regard it shall remain a third party, but shall be referred to, as a rule, **third beneficiary party**. In the rarer cases where the third party acquired rights and obligations under a contract in

Terțul beneficiar creează o categorie autonomă de terți, cu o determinare logică proprie. Ei nu sunt nici, pur și simplu, terți, adică, terți obișnuiți, care nu dobândesc drepturi și obligații dintr-un contract la care nu sunt parte, dar care le este opozabil ca realitate juridică, nici terți desăvârșiți, care pot ignora existența unui contract la încheierea căruia nu au participat. Determinarea logică specifică a acestei categorii de terți este aceea că ei dobândesc drepturi/drepturi și obligații dintr-un contract la încheierea căruia nu au participat. În această ordine de idei, putem remarca două categorii de *terț beneficiar*: – categoria terțului în contractul în folosul unui terț și – terțul în cadrul acțiunilor directe.

Concluzii

Astfel, putem remarca faptul că noțiunea de terț este una universală și este aplicabilă și în parte procesuală, dar care are aspect absolut diferit de cea materială. La fel, un aspect ce urmează a fi determinat este că, în cazul terțului beneficiar, acesta, în cadrul procesului va avea calitatea de parte, deși în cazul dreptului material este terț, de exemplu, în cazul acceptării de către terț, a stipulației din contractul în folosul unui terț, terțul beneficiar va fi o parte în proces, la fel, în cazul acțiunii directe, terțul va avea calitatea de parte în proces în virtutea dreptului la acțiune oferit, în mod indirect, de către legiuitor.

În concluzie, putem enunța faptul că *terții sunt persoanele*, care nu au participat la încheierea unui act juridic, nici personal și nici prin reprezentare, fiind străine față de actul juridic încheiat. În același timp, deoarece terții, la etapa încheierii actului, sunt și succesorii atât universali, cât și cu titlu universal (la fel și cei particulari, creditorii), înaintăm teza că terții pot fi:

1. Terții ce pot deveni părți (succesorii, ratificanții, aderenții);
2. Terții beneficiari (terțul beneficiar la contractul în folosul unui terț);

which it did not participate (i.e. collective agreements, collective employment agreements and agreements concluded in insolvency and bankruptcy proceedings), the third party did not have a special name, but its position was similar to that of the beneficiary third party [18].

The beneficiary third party shall create an autonomous category of third parties with its own logical determination. They were neither simply third parties, meaning, ordinary third parties, who did not acquire rights and obligations from a contract to which they were not a party, but which was opposable to them as a legal reality, nor complete third parties, who could ignore the existence of a contract to the conclusion of which they did not participate. The specific logical determination of that category of third parties was that they acquired rights/rights and obligations from a contract at the conclusion of which they did not participate. In this respect there could be noted two categories of *beneficial third party*: the category of third party in the contract for the benefit of a third party and – third party in the framework of direct actions.

Conclusions

It could be noted that the notion of a third party was a universal one and was also applicable in the procedural part too, but which had an absolutely different aspect from the material one. As an aspect that follows to be determined is that in the case of a third beneficiary party, during the process it shall have the quality of party although in the case of material right, it is a third-party, for example, in the case of acceptance by the third-party of the stipulation of the contract for the benefit of a third party, the beneficiary third party shall be a part in the process, same as in the case of the direct action, the third party shall have the quality of party in the process by virtue of the right to action directly offered by the legislator.

In conclusion, it could be stated *that third parties are persons* who did not participate at the conclusion of a legal act, neither personally nor by representation, being alien to the concluded legal act. At the same time, since at

3. Terții absoluți, acei terți cărora nu le pot fi atribuite nici drepturi și cu atât mai mult obligații prin contractul terților, dar care au obligația de a respecta contractul încheiat de părți.
- the stage of conclusion of the act third party are both the universal successors and with universal title, as well as the private ones, creditors, it was submitted the thesis that third parties could be:
1. Third parties that may become parties (successors, ratifies, adherents);
 2. Beneficiary third-parties (the beneficiary third-party to the contract for the benefit of a third party);
 3. Absolute third parties, those third parties to whom neither rights nor obligations can be assigned by the contract of third parties, but who are obliged to comply with the contract concluded by the parties.

Bibliografie/Bibliography:

1. DELEANU, Ion. *Părțile și Terții. Relativitatea și opozabilitatea efectelor juridice*. Editura Rosetti, București, 2002, p. 127, ISBN: 973-8378-13-3.
2. COSTIN, Mircea N.; COSTIN, Călin M. *Dicționar de drept civil de la A la Z*, ediția a doua, Editura Hamangiu, București, 2007, p. 946.
3. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”, *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ed. Univers Enciclopedic, București, 2016, p. 1237, ISBN 978-606-92159-7-5.
4. GUȚU, Gheorghe. *Dicționar latin-român*. Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 1218.
5. БРАГИНСКИЙ, М.И. *Влияние других (третьих) лиц на социалистические гражданские правоотношения*: автореф. Дисертация на соискание степени д-ра юрид. наук. Ленинград, 1962, с. 3-6.
6. КРАСАВЧИКОВ, О.А. – См.: *Советское гражданское право*. В 2-х томах. Москва: Высшая школа, 1985. Т.1, с. 461.
7. КРОЗ, М.К. *Третье лицо в обязательстве*: Дисертация канд. юрид. наук. Саратов, 2001, с. 7.
8. КИСЕЛЬ, И.В. *Обязательства с участием третьих лиц*: Дисертация на соискание степени канд. юрид. наук. Москва, 2002, с. 42.
9. ЧУРИЛОВ, Алексей Ю. *Участие третьих лиц в исполнении гражданско-правового обязательства*. Дисертация на соискание степени канд. юрид. наук. Томск 2017, с. 46.
10. GHESTIN, Jacques; JAMIN, Christophe; BILLIAU, Marc. *Traité de droit civil: Les Effets du contrat*. Paris 2001, p. 46.
11. DELMAS SAINT-HILAIRE, Ph., *Le tiers a l acte juridique*. Ed. LGDJ, Paris, 2000, p. 174.
12. BELEIU, Gheorghe. *Drept civil român, Introducere în drept civil. Subiectele*. Ediție revăzută și adăugită. Casa de editură și presă Șansa. București, 1995, p. 487, ISBN 973-9167-49-1

13. VASILESCU, Paul. *Drept civil. Obligații*, ediția a 2-a revizuită, Hamangiu. București, 2017, p. 489, ISBN 978-606-27-0848-1.
14. BĂIEȘU, Sergiu; MÎȚU, Gheorghe; CAZAC, Octavian et al. *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, Î.S. F.E. – P. „Tipografia Centrală”, Chișinău, 2016, p. 276. ISBN 987-9975-53-453-1.
15. VASILESCU, Paul. *Relativitatea actului juridic civil. Repere pentru o nouă teorie generală a actului de drept privat*. Monografie, Editura Rosetti, București, 2003, p. 272. ISBN 973-8378-32-X.
16. STOICA Valeriu. Au terții un veșmânt logic comun în Codul civil? Publicație: *Revista Română de Drept Privat* nr. 1 din 28 februarie 2020, disponibil pe: <https://lege5.ro/gratuit/gm4dinbugaya/au-tertii-un-vesmant-logic-comun-in-codul-civil>
17. POP, Liviu; POPA, Ionuț; VIDU, Florin; STELIAN Ioan. *Curs de drept civil. Obligațiile*, Universul juridic, 2015, ISBN 978-606-673-560-5.
18. STOICA, Valeriu, op. cit. Disponibil pe: <https://lege5.ro/gratuit/gm4dinbugaya/au-tertii-un-vesmant-logic-comun-in-codul-civil>

338.2:504.6(478)

**TRENDUL ACTUAL MONDIAL
DE ECONOMIE SUSTENABILĂ
ȘI FORMAREA
ECOSISTEMULUI CIRCULAR
ÎN REPUBLICA MOLDOVA**

Conf. univ. dr. Larisa DODU-GUGEA, ASEM
dodu-gugea.larisa@ase.md
ORCID 0000-0003-4677-73

Prof. univ. dr. hab. Zorina ȘIȘCAN, ASEM
shishcan.zorina@ase.md
ORCID 0000-0003-2158-7659

Cercet. șt. Liliana CONDRAȚCHI, ASEM,
liliana.condratchi@ase.md
ORCID 0000-0001-8696-9039

Drd. Olesia FORTUNĂ, ASEM
ofortuna@genglobal.org
ORCID 0000-0002-5386-1475

Pornind de la studiile efectuate în domeniu, autorii definesc economia sustenabilă ca pe un trend mondial și identifică puterea de co-creație a ecosistemului circular în Republica Moldova. Se atrage atenția asupra faptului că economia sustenabilă se bazează pe ideea gestionării resurselor mondiale în interesul nu numai al generațiilor contemporane, dar și al celor viitoare. Implementarea politicilor cu privire la interesele afacerilor economice ar trebui să se raporteze la strânsa legătură cu dezvoltarea durabilă a ecosistemelor naturale și socioculturale. Tehnologiile economiei circulare contribuie nemijlocit la constituirea economiei sustenabile. Criza ecologică și situația pandemică actuală conduc la revizuirea valorilor socioeconomice, care rezultă din necesitatea formării ecosistemului mondial circular. Masa Rotundă din 18.12.2020, organizată de către autori în cadrul ASEM, a confirmat faptul că activiștii, antreprenorii, academicienii și factorii de decizie politică, fiind forțe motrice ale economiei sustenabile, valorifică activ acest trend mondial, co-creând ecosistemul circular.

Cuvinte-cheie: trend mondial, economie sustenabilă, economie circulară, ecosistem circular.

JEL: F01; O1; Q50.

338.2:504.6(478)

**MODERN WORLD TREND
OF SUSTAINABLE ECONOMY
AND FORMATION OF THE
CIRCULAR ECOSYSTEM IN
THE REPUBLIC OF MOLDOVA**

Assoc. Prof. PhD Larisa DODU-GUGEA, ASEM
dodu-gugea.larisa@ase.md
ORCID 0000-0003-4677-73

Prof. Hab. Dr. Zorina ȘIȘCAN, ASEM
shishcan.zorina@ase.md
ORCID 0000-0003-2158-7659

Sci. Res. Liliana CONDRAȚCHI, ASEM,
liliana.condratchi@ase.md
ORCID 0000-0001-8696-9039

PhD candidate Olesia FORTUNĂ, ASEM
oleseafortuna@gmail.com
0000-0002-5386-1475

Starting from studies conducted in the field, the authors define sustainable economy as a global trend and identify co-creation power of circular ecosystem in the Republic of Moldova. Attention is paid to sustainable economy as based on managing resources in interest of not only contemporary generations, but also the future ones. The implementation of policies related to business interests should be closely linked to sustainable development of natural and socio-cultural ecosystems. The technologies of circular economy directly contribute to sustainable economy. The ecological crisis and the current pandemic situation are leading to a revision of socio-economic values that result in the need to form circular global ecosystem. The round table of 18.12.2020, organized by the authors within ASEM, confirmed that activists, entrepreneurs, academics and political decision makers, being driving forces of sustainable economy, capitalize on this global trend, co-creating the circular ecosystem.

Keywords: world trend, sustainable economy, circular economy, circular ecosystem.

JEL: F01; O1; Q50.

Introducere

În octombrie 2011, revista economică Harvard Business Review introduce termenul de „economie sustenabilă”, elaborat de Yvon Chouinard, Jib Ellison, și Rick Ridgeway, care susțin că businessul și toți cei interesați de dezvoltarea economică nu își mai pot permite să neglijeze efectele negative, pe care le generează diverse emisii de poluanți asupra ecosistemelor naturale [19]. Respectiv, e nevoie de reformatarea gândirii economice spre una mai prietenoasă cu mediul, deoarece afacerile vor fi obligate să devină sustenabile, prin implicarea a două forțe: minimizarea pierderilor și contabilizarea costurilor reale ale economiei cu includerea impactului asupra mediului. Sistemul economic circular presupune reducerea deșeurilor, utilizarea tehnologiilor performante, precum energia regenerabilă și respectarea diversității sistemelor naturale și umane [11].

În acest context, economia sustenabilă, în general, și economia circulară, în special, constituie o temă tot mai frecvent abordată de către cercetătorii și practicienii de pe tot globul pământesc [13]. Tema este actuală nu numai pentru economiștii interesați de identificarea și implementarea unor mecanisme noi pentru dezvoltarea sustenabilă, dar și pentru factorii de decizie și activiștii ecologici, care înțeleg că, odată cu promovarea unui mediu sănătos, se cere o argumentare economică la nivel de procese, produse, comunități și ecosisteme.

Scopul articolului dat rezidă în argumentarea cerințelor dezvoltării economiei sustenabile ca fiind un trend mondial și identificarea puterii de co-creație a ecosistemului circular în Republica Moldova.

Metodologia aplicată

Cercetarea actuală se bazează pe metodologia, care include, în primul rând, *abordarea evolutivă* a dezvoltării conceptuale, ce a dus la noțiunile de „economie durabilă” și „economie circulară”, care au constituit tendința mondială contemporană. În al doilea rând, metodologia implică aplicarea *abordării sistemice*, al cărei rezultat rezidă în modelarea

Introduction

In October 2011, Harvard Business Review introduced the term “sustainable economy” presented by Yvon Chouinard, Jib Ellison, and Rick Ridgeway, who argued that business and all those interested in economic development could no longer afford to neglect its negative effects, generated by various pollutant emissions on natural ecosystems [19]. Respectively, it is necessary to revise economic thinking towards a more environmentally friendly one because businesses will be forced to become sustainable, by involving two forces: minimizing losses and accounting for the real costs of the economy by including the impact on the environment. The circular economic system involves the reduction of waste, the use of advanced technologies such as renewable energy and respect for the diversity of natural and human systems [11].

In this context, sustainable economy in general, and the circular economy in particular, is becoming an increasingly common topic for researchers and practitioners around the world [13]. The topic is actual not only for economists, interested in identifying and implementing some new mechanisms for sustainable development, but also for policymakers and environmental activists who understand that promoting a healthy environment requires an economic argument at the level of processes, products, communities and ecosystems.

The purpose of this article is to argue the development requirements of the sustainable economy as a global trend and identify the co-creation power of the circular ecosystem in the Republic of Moldova.

Applied methodology

The current research is based on the methodology that includes, first, the *evolutionary approach* of conceptual development that led to the notions of “sustainable economy” and “circular economy”, which contributed to the shaping of the contemporary world trend. Secondly, the methodology involves the application of the *systemic approach*, the result of

conceptuală a unui ecosistem circular în Republica Moldova. Acesta din urmă se referă la identificarea principalilor actori interesați și puterea de co-creare a acestora, ca element de *intrare* în ecosistemul circular. Starea cadrului existent pentru economia circulară în Republica Moldova și rețelele de părți interesate, cu roluri definitorii în *formarea* ecosistemului circular, se raportează la *procesul sistemic*. Analiza se finalizează cu identificarea *rezultatelor* scontate și a activităților necesare pentru obținerea producției ecosistemului. După implementarea acestei metodologii, au fost selectate părțile interesate, care au fost invitate să participe la o Masă Rotundă, concepută pentru evaluarea interacțiunilor curente și dorite, împărtășirea experienței lor practice, precum și pentru estimarea interesului și angajamentul față de economia circulară. La întrunire, s-au întreprins eforturi pentru cartografierea unei imagini de ansamblu asupra inițiativelor circulare din ecosistemul moldovenesc, colectând și analizând dinamica actuală și dorită pentru co-crearea comunității academice și, astfel, s-au formulat concluzii și recomandări pentru pașii viitori. Pe baza dezbaterilor și discuțiilor, informațiilor privind aplicațiile practice ale principiilor economiei circulare de către inovatorii socioeconomiци respectivi, au fost investigate și analizate pentru a rezuma acțiunile desfășurate și proiecțiile viitoare.

Rezultate obținute și discuții

Scoala Gândirii Circulare și-a luat avânt din 1970 și a evoluat, în decursul a cinci decenii, datorită unor activiști, academicieni și practicieni. În 1990, Michael Braungart, William McDonough și EPEA Hamburg au propus teoria „Cradle to Cradle”¹, care era inspirată, copiată din natură, având scopul nu doar de a minimiza influențele negative ale economiei, dar și de a lăsa o amprentă eco-

which is the conceptual modelling of a circular ecosystem of the Republic of Moldova. The latter refers to the identification of the main stakeholders and the power of their co-creation as an element of *entry (input)* in to the circular ecosystem. The state of the existing framework for the circular economy in the Republic of Moldova and the networks of stakeholders with defining roles in the *formation* of the circular ecosystem refer to the *systemic process*. The identification of the expected *results* and the activities necessary to obtain the production of the ecosystem (*output*) completes the analysis. After implementing this methodology, stakeholders were selected to be invited to a roundtable designed to assess current and desired interactions, share their practical experience, and assess their interest and commitment to the circular economy. In time of participation, the efforts were made to map an overview of circular initiatives in the Moldovan ecosystem, collecting and analysing data related to the current and desired dynamics to co-create the academic community, and thus, formulating conclusions and recommendations for future steps. Based on the debates and discussions, information on the practical applications of the principles of the circular economy by the respective socio-economic innovators was collected and analysed to summarize the undertaken actions and future projections.

Results obtained and discussions

The School of Circular Thinking has flourished since 1970 and has evolved over five decades through contributions from activists, academics and practitioners. In 1990, Michael Braungart, William McDonough and EPEA Hamburg proposed the “Cradle to Cradle”¹ concept, which was inspired by nature, with the aim not only to minimize the negative influences of the economy, but also

¹ Conceptul de design de tip circular „Cradle to Cradle” <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:365E:0001:0101:RO:PDF/> Concept of circular design „Cradle to Cradle” http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:365E:0001:0101:RO:PDF

gică pozitivă. În consecință, se prevedea apariția unor produse, procese, clădiri și orașe, care să fie sigure pentru oameni, sănătoase pentru mediu și de succes pentru afaceri. [13]. Conceptul sus-menționat presupune transformarea gândirii și culturii antreprenoriale de la etapa de design al produselor, prin inovare tehnologică pentru deservirea acestora și transformarea consumului prin procesul biologic. În 2006, William Stahel, unul din promotorii economiei circulare și cel care, ulterior, a internaționalizat principiul circularității cradle-to-cradle a publicat cartea *Economia Performanței* [15], în care a elaborat un cadru strategic pentru implementarea economiei circulare la nivel de sisteme locale sau regionale. Acesta se axează pe schimbările sistemice ale gândirii economice, care prioritizează suficiența resurselor față de eficiență, soluții sistemice față de fabricarea noilor produse, prin aplicarea tehnologiei și asumarea responsabilității pentru performanța sistemică, astfel, încât să se separe crearea bogăției de fluxul de resurse, în timp ce se creează locuri de muncă la nivel local. Conform Janinei Benyus [16], e suficient să observăm natura și să ne modelăm sistemele, procesele, produsele luând natura ca model de inspirație cu scopul de a rezolva sustenabil problemele umane și de a asigura reziliența acestora. Standardele ecologice pot servi ca măsură a corectitudinii inovațiilor umane. Eventual, bionica relevă că mediul înconjurător ne poate servi drept mentor. Pentru ca omenirea să supraviețuiască pe globul pământesc cât mai mult timp posibil, este necesară o abordare modestă a omului față de valoarea naturii în dezvoltarea și crearea de produse, procese și politici, prin observarea, aprecierea și valorizarea acesteia.

Cercetătorul Bartelmus P. [1], raportându-se la concluziile Conferinței Rio + 20 din anul 2012, a cărei temă a fost creșterea ecologică a economiei, susține că dezvoltarea durabilă este un concept, care trebuie definit la nivel global, și nu individual, deoarece vizează dezvoltarea sustenabilă ecologică, economică

to leave a positive ecological footprint. As a result, products, processes, buildings and cities that are safe for people, healthy for the environment and successful for business are expected to emerge [13]. The above mentioned concept involves the transformation of entrepreneurial thinking and culture from the design stage of products through technological innovation to serve them and transforming consumption through the biological process. In 2006, William Stahel, one of the promoters of the circular economy and the one who later internationalized the principle of cradle-to-cradle circularity, published the book *Performance Economics* [15], in which he developed a strategic framework for implementing the circular economy at local or regional level. It focuses on systemic changes in economic thinking that protect the adequacy of resources to efficiency, systemic solutions to the manufacture of new products, by applying technology and taking responsibility for systemic performance. So, it separates wealth creation from resource flow while creating jobs locally. According to Janine Benyus [16], it is enough to observe nature and to model our systems, processes, products taking nature as a model of inspiration in order to sustainably solve human problems and ensure their resilience. Environmental standards can serve as a measure of the correctness of human innovations. Eventually, the bionics states that the environment can serve us as a mentor. In order for humanity to survive on the globe for as long as possible, a humble approach to human value is needed in the development and creation of products, processes and policies through its observation, appreciation and valorisation.

The researcher Bartelmus P. [1], referring to the conclusions of the Rio + 20 conference in 2012, whose theme was the ecological growth of the economy, argues that sustainable development is a concept that must be defined globally and not individually, because it aims at ecological, economic and

și socială. Respectiv, discuțiile privind economia circulară nu pot avea loc decât în contextul unei dezvoltări durabile, în sensul în care aceasta constituie rezultatul unor activități ce iau în considerare, simultan și echilibrat, toate aspectele de natură economică și socială, de mediu și tehnologie, din cadrul unei economii [12]. Tema economiei circulare a fost introdusă în literatura economică de către cercetătorii Pearce D. și Turner R. (1990) [14], care au criticat modelul tradițional de dezvoltare economică și au propus trecerea la economia circulară, bazându-se pe un model menit să evidențieze funcțiile economice ale mediului. Cercetătorul Preston F. [17] susține că economia circulară reprezintă un proces, prin care deșeurile rezultate din activitățile productive, devin materii prime pentru alte circuite de producție, în timp ce Agenția Franceză de Mediu prezintă economia circulară ca pe un sistem de schimb și producție, ce se manifestă în cadrul ciclului de viață al unui produs, în scopul creșterii eficacității utilizării resurselor, dar și reducerea impactului activității economice asupra mediului [8]. Evoluțiile în conceptualizarea economiei circulare au fost sesizate și de savanții Sauvé S., Bernard S. și Sloan P. [18], care au subliniat că, printre obstacolele întâlnite în implementarea mecanismelor specifice economiei circulare, se regăsesc dificultățile de identificare a soluțiilor tehnologice de minimizare a costului ecologic total, dar și a modificării comportamentului consumatorului. Modificarea comportamentului consumatorului, ca o condiție a implementării economiei circulare, a fost analizată de cercetătorul Brătianu C. [2], care a propus trecerea de la gândirea liniară la cea neliniară și, ulterior, la gândirea dinamică. O analiză comparativă a conceptelor asociate economiei circulare a fost realizată și de savanții Ghisellini P., Cialani C. și Ulgiati S. [12], care au arătat câteva diferențe notabile în aplicarea lor în practică la nivelul țărilor din lume. De exemplu, în timp ce, în China, economia circulară este o parte a strategiei politice a sta-

social sustainable development. Respectively, discussions on the circular economy can only be in the context of sustainable development, in the sense that it is the result of activities that, simultaneously and in a balanced way, take into account all aspects of economic and social, environmental and technological nature within an economy [12]. The topic of the circular economy was introduced into the economic literature by researchers Pearce D. and Turner R. (1990) [14], who criticized the traditional model of economic development and proposed the transition to the circular economy based on a model that highlights the economic functions of the environment. The researcher Preston F. [17] argues that the circular economy is a process by which waste from productive activities becomes raw materials for other production circuits, while the French Environment Agency presents the circular economy as a system of exchange and production that manifests itself within the cycle life of a product, in order to increase the efficiency of resource use but also to reduce the impact of economic activity on the environment [8]. The developments in the conceptualization of the circular economy were also captured by scientists Sauvé S., Bernard S. and Sloan P. [18], who stressed that among the obstacles encountered in implementing mechanisms specific to the circular economy are difficulties in identifying technological solutions to minimize the total ecological cost and change consumer behaviour. The change in consumer behaviour, as a precondition for the implementation of the circular economy, was analysed by the researcher Bratianu C. [2], who proposed the transition from linear to non-linear thinking and, subsequently, dynamic thinking. A comparative analysis of the concepts associated with the circular economy was also performed by scientists Ghisellini P., Cialani C. and Ulgiati P. [12], who showed some notable differences in their application in practice in countries around the world. For example, while in China the circular economy

tului, în Uniunea Europeană, Statele Unite ale Americii și Japonia, aceasta reprezintă un concept, care justifică politicile de management al deșeurilor și de mediu. Acest aspect a făcut posibilă apariția unui număr semnificativ de noi concepte, asociate economiei circulare, precum eco-eficiența, eco-design-ul, capitalismul natural, ecologia industrială etc., care își propun să realizeze transformarea și utilizarea produselor și materiilor prime de o manieră menită să asigure menținerea echilibrului ecologic și a creșterii economice [3].

Fundația Ellen McArthur face următoarea aserțiune: „Privind dincolo de modelul industrial extractiv de luat-face-dispune, un model circular își propune să redefinească creșterea, concentrându-se pe beneficiile pozitive la nivelul întregii societăți. Aceasta presupune decuplarea treptată a activității economice de consumul de resurse finite și proiectarea deșeurilor din sistem. Bazat pe o tranziție către surse regenerabile de energie, modelul circular construiește capital economic, natural și social, care se bazează pe trei principii: proiectați deșeurile și poluarea, păstrați produsele și materialele în uz, regenerați sistemul natural” [4, p.7].

La primul „Forum mondial privind economia circulară”, care a avut loc în 2017, la Helsinki, subiectul educației a fost unul central, necesar să fie reflectat în mass-media, discutat conceptual la nivel de politici, cercetare și de dezvoltare. Astfel, subiectul de economie circulară este popular ca temă de cercetare în diverse țări, datele din 2017 atestă că liderii mondiali sunt China (cu aproximativ 127 de publicații – 40,7% la nivel mondial), urmată de țările UE, analizate separat, apoi Statele Unite ale Americii (24 de publicații – 7,7%). Rezidenții Uniunii Europene cercetează acest subiect (Marea Britanie cu 38 de publicații – 12,2%, Olanda cu 30 – 9,6%, Italia cu 27 – 8,7%, Germania cu 19 – 6,1% etc.) [10]. Aparent, acest interes se datorează faptului că, la nivelul UE, a fost adoptată o strategie pentru dezvoltarea unei economii circulare [11].

is part of the state's political strategy, in the European Union, the United States and Japan, it is a concept that justifies waste management and environmental policies. This aspect has made possible the emergence of a significant number of new concepts, associated with the circular economy, such as eco-efficiency, eco-design, natural capitalism, industrial ecology, etc., which aim at achieving the transformation and use of products and raw materials in the way able to ensure the maintenance of ecological balance and economic growth [3].

The Ellen McArthur Foundation states: “Looking beyond the extractive take-it-or-leave-it industry model, a circular model aims to redefine growth, focusing on the positive benefits of society as a whole. This involves the gradual decoupling of economic activity from the consumption of finite resources and the design of waste from the system. Based on a transition to renewable energy sources, the circular model builds economic, natural and social capital. It is based on 3 principles: design waste and pollution, keep products and materials in use, regenerate the natural system” [4, p.7].

During the first “World Forum on the Circular Economy”, which took place in 2017 in Helsinki, the topic of education was a central one, necessary to be reflected in the media, discussed conceptually at the level of policy, research and development. Thus, the topic of circular economy is popular as a research topic in various countries, data of 2017 has shown that the world leaders are China (about 127 publications – 40.7% worldwide), followed by EU countries analysed separately, then the United States (24 publications – 7.7%). Residents of the European Union has researched the topic (Great Britain having 38 publications – 12.2%, Netherlands – 30, i.e. 9.6%, Italy – 27, i.e. 8.7%, Germany – 19, i.e. 6.1% etc.) [10]. The interest is apparently explained by the fact that a strategy for developing a circular economy has been adopted at that level [11].

Izbucnirea pandemiei COVID-19 a survenit într-un moment, în care lumea se pregătea pentru o tranziție rapidă la o economie circulară. În 2018, Organizația Națiunilor Unite a declarat poluarea cu plastic drept o criză globală. La modul ironic, pe fondul focarului de virus din 2020, Organizația Mondială a Sănătății a cerut o creștere a producției de plastic, în special, sub formă de echipament de protecție individuală (EPI), pentru a satisface cererile în creștere. Aceste complicații adaugă o altă variabilă la ecuația sănătate/economie, forțând sistemul global să echilibreze între sănătate publică, economie și mediu. În acest context, apare, pe de o parte, conștientizarea, de către consumatori, a efectelor negative produse de consumul irațional și punctează necesitatea urgentă a adoptării unei strategii ecologice durabile, de dezvoltare ulterioară, iar pe de altă parte, crește poluarea cu EPI. Experții în domeniu afirmă că sarcina principală, aici, rămâne problema creșterii gradului de conștientizare a fiecărei persoane. Pandemia a dus la restricționarea transportului și activităților economice, constrângând capacitatea din partea ofertei, ducând la creșteri semnificative ale pierderilor de alimente și ale deșeurilor, în special, ale produselor agricole perisabile. În plus, datorită lipsei forței de muncă și riscului de expunere, gestionarea deșeurilor umane și animale, care sunt cruciale pentru protejarea sănătății publice și a mediului, au devenit, de asemenea, o provocare în cadrul restricțiilor actuale impuse de criza COVID-19.

Tendința către o economie circulară este bine observată în Uniunea Europeană. Comisia Europeană a depus multe eforturi pentru a o promova. În 2015, aceasta a adoptat primul pachet privind economia circulară, care a devenit o etapă importantă în tranziția UE către un nou sistem. Se aștepta ca acest sistem să stimuleze competitivitatea globală, să promoveze o creștere economică durabilă și să genereze noi locuri de muncă. Printre obiectivele strategice, au figurat următoarele: un obiectiv comun al UE, pentru reciclarea a 65%

The outbreak of COVID-19 pandemic came at a time when the world was preparing for a rapid transition to a circular economy. In 2018, the United Nations declared plastic pollution as a global crisis. Ironically, amid the 2020 outbreak of the virus, the World Health Organization has called for an increase in plastic production, especially in the form of personal protective equipment (PPE), to meet growing demands. These complications add another variable to the health/ economy equation, forcing the global system to balance public health, the economy and the environment. In this context, consumers' awareness of the effects of irrational consumption arises and points to the urgent need to adopt an ecological, sustainable strategy for further development. On the other hand, EPI pollution increases. Experts in the field say that the main task here remains the issue of raising awareness of each person. The pandemic has led to a restriction of transport and economic activities by constraining supply capacity, leading to significant increases in food and waste losses, especially perishable agricultural products. Moreover, due to the lack of labour and the risk of exposure, the management of human and animal waste, which is crucial for the protection of public health and the environment, has also become a challenge in the current restrictions imposed by the COVID-19 crisis.

The trend towards the circular economy is well observed in the European Union. The European Commission has worked hard to promote it. In 2015, it adopted the first circular economy package, which became an important step in the EU's transition to a new system. The latter was expected to boost global competitiveness, promote sustainable economic growth and create new jobs. Among the strategic objectives were: a common EU target for the recycling of 65% of municipal waste by 2030; a common EU target for recycling 75% of packaging waste by 2030; a mandatory waste disposal target to reduce

din deșeurile municipale până în 2030; un obiectiv comun al UE pentru reciclarea a 75% din deșeurile provenite din ambalaje până în 2030; un obiectiv obligatoriu de depozitare a deșeurilor pentru a reduce depozitul de deșeuri la maximum 10% din deșeurile municipale până în 2030; măsuri concrete pentru promovarea reutilizării și stimularea simbiozei industriale; stimulente economice pentru producători să introducă pe piață produse mai ecologice și să sprijine sistemele de recuperare și reciclare etc. [5]. În 2018, Comisia Europeană a adoptat al doilea plan de acțiune al UE pentru economia circulară. Accentul era plasat pe strategia UE pentru materialele plastice în economia circulară; interfață între legislația privind produsele chimice; produsele și deșeurile; precum și cadrul de monitorizare a progresului către o economie circulară. După ce a încurajat colaborarea între antreprenori, activiști sociali și donatori, Comisia Europeană a lansat Platforma Europeană a părților interesate din economia circulară. Aceasta constituie o platformă virtuală de spațiu deschis, care permite diseminarea de activități, informații și bune practici privind economia circulară [6]. În 2020, a fost adoptat un nou plan de acțiune în domeniul economiei circulare pentru o Europă mai curată și mai competitivă. Este unul dintre principalele blocuri ale Acordului verde european, adică, agenda strategică europeană pentru o creștere durabilă. Planul include direcții, precum Transformarea produselor durabile în normă în UE; Împuternicirea consumatorilor și a cumpărătorilor publici; Concentrarea pe sectoarele care utilizează cele mai multe resurse și unde potențialul de circularitate este ridicat, cum ar fi: electronica și TIC; bateriile și vehiculele; ambalajele; materialele plastice; textilele; construcțiile și clădirile; alimentele; apa și substanțele nutritive; Reglementarea a cât mai puține deșeuri; Funcționarea circularității pentru oameni, regiuni și orașe; Depunerea unor eforturi globale de conducere în domeniul economiei circulare [7].

landfill to a maximum of 10% of municipal waste by 2030; concrete measures to promote reuse and stimulate industrial symbiosis; economic incentives for producers to place greener products on the market and to support recovery and recycling systems, etc. [5]. In 2018, the European Commission adopted the second EU action plan for the circular economy. The focus was on the EU strategy for plastics in the circular economy: interface between chemicals, products and waste legislation, as well as the framework for monitoring progress towards a circular economy. After encouraging collaboration between entrepreneurs, social activists and donors, the European Commission launched the European Platform for Stakeholders in the Circular Economy. It is a virtual open space platform, which allows the dissemination of activities, information and good practices on the circular economy [6]. In 2020, a new circular economy action plan for a cleaner and more competitive Europe was adopted. It is one of the main blocs of the European Green Agreement, the European strategic agenda for sustainable growth. The plan includes directions such as Transforming sustainable products into the EU; Empowering consumers and public purchasers; Focusing on the sectors that use the most resources and where the potential for circularity is high, such as: electronics and ICT; batteries and vehicles; packaging; plastic materials; textiles; constructions and buildings; food; water and nutrients; Ensuring less waste; The functioning of circularity for people, regions and cities, and Global leadership efforts in the field of circular economy [7].

The European Commission's efforts to synthesize green and circular economic models are supported by the EU's scientific, academic and entrepreneurial communities (Siscan; Kaim, 2020) [9]. EU multidisciplinary action COST 17133 *“Implementing nature-based solutions for creating a circular*

Eforturile Comisiei Europene pentru sinteza modelelor economice verzi și circulare sunt susținute de comunitățile științifice, academice și antreprenoriale ale UE (Șișcan; Kaim, 2020) [9]. Acțiunea multidiscplinară UE COST 17133 „Implementarea soluțiilor bazate pe natură pentru crearea unui oraș circular cu resurse” poate servi drept exemplu solid aici. Acțiunea a contribuit la integrarea europeană în elaborarea și implementarea de noi modele de instruire, cercetare și de afaceri. Toate acestea deschid calea către îndeplinirea prognosticului experților internaționali ai companiei Gartner, potrivit cărora, „până în 2029, economia circulară va fi singura economie, care va înlocui economiile liniare ce risipesc resursele” [8].

În Republica Moldova, în momentul actual, diverse grupuri de interese solicită agenților economici și guvernelor să ia în considerare abordările alternative în ceea ce privește sustenabilitatea și schimbările climatice. Doleanțele acestora vizează direct implementarea sustenabilității și economiei circulare în procesele de fabricare a produselor, de dezvoltare a politicilor și schimbarea priorităților pe agenda economică a țării. Sprijiniți de comunitatea internațională, agenții de dezvoltare, publicul larg, mass-media din Republica Moldova s-au lansat acțiuni, precum Iarmaroc Eco, comunitatea Eco Village, Fără Deșeuri (Zero Waste), care promovează valori ale economiei circulare prin aplicarea celor cinci procese în promovarea economiei circulare la nivel de ecosistem (Design, Reducere, Reutilizare, Reciclare și Comercializare). La nivel de produs și modele a afacerilor, sunt cunoscute inițiativele platformei E-Circular, Asociației pentru Valorificarea Deșeurilor, Ecovisio cu BusinessCool Accelerator for Social Entrepreneurship.

La data de 18 decembrie 2020, ASEM a găzduit un eveniment științific virtual – Masa Rotundă, manifestare organizată în colaborare cu GEN Moldova, Acțiunea COST 17133 a UE, AUF, EURAXESS Moldova, Universitatea Dunărea de Jos din Galați, Universitatea de Stat din Cahul și Camera de Comerț și

city with resources” can serve as a solid example here. The action has been contributing to European integration in the development and implementation of new training, research and business models. All these pave the way for the fulfilment of Gartner’s international expert prediction that, “by 2029, the circular economy will be the only economy, replacing the linear economies that waste resources” [8].

In the Republic of Moldova, at present, various interest groups call on businesses and governments to consider alternative approaches to sustainability and climate change. Their wishes are directly aimed at implementing sustainability and the circular economy in product manufacturing processes and policy development and changing priorities on the country's economic agenda. Supported by the international community, development agencies, the general public, the media in the Republic of Moldova, such actions have been launched as Iarmaroc Eco, Eco Village community, Zero Waste, which promote values of the circular economy by applying the five processes in promoting the circular economy at the ecosystem level (Design, Reduction, Reuse, Recycling and Marketing). At the level of product and business modelling there are known the initiatives of the E-Circular platform, the Association for Waste Recovery, Ecovisio with BusinessCool Accelerator for Social Entrepreneurship.

On December 18, 2020, ASEM hosted a virtual scientific event, a round table, organized in collaboration with GEN Moldova, EU COST Action 17133, AUF, EURAXESS Moldova, Lower Danube University of Galati, State University of Cahul and Moldova-India Chamber of Commerce and Industry of Women (WICCI). The event was attended by around 140 participants, including professors and students of the Technical University of Moldova, the State Agrarian University of Moldova, the State University of Moldova, the

Industrie a Femeilor Moldova-India (WICCI). La eveniment, s-au înregistrat circa 140 de participanți, inclusiv profesori și studenți ai Universității Tehnice din Moldova, Universității Agrare de Stat din Moldova, Universității de Stat din Moldova, Colegiului Internațional de Administrare și Business, cercetătorii Institutului Național de Cercetări Economice (INCE), Universității de Stat din Cahul, reprezentanții Primăriei mun. Chișinău, ODIMM, CNAMUP, APIAM, Lafarge Ciment, Electroautocar, ONG-urilor de profil, prezentatori din Franța și România, colegi din cadrul mai multor departamente ale ASEM, masteranzii programelor TIDE și COMEX ASEM ș.a. Masa Rotundă a vizat, în general, agenda de tranziție emergentă pentru cercetarea în științele sociale mai largi, în legătură cu interconectările dintre economia circulară și dezvoltarea durabilă, care pun bazele ecosistemului circular. Intenția a fost să adune părți interesate ale ecosistemului antreprenorial, ce lucrează în diferite domenii, care decurg din economia circulară și durabilitate, să evidențieze progresele în unele domenii și problemele stricte relevante pentru circularitatea resurselor, concentrându-se astfel asupra obiectivului final de a duce o viață bine echilibrată, în care natura și oamenii înfloresc. În cadrul reuniunii, au fost puse în discuție teme actuale, cu privire la bunele practici în domeniul economiei circulare. S-a atras atenția la faptul că nu doar comportamentul producătorului, dar și al consumatorilor, sunt în proces de transformare. În prezent, oamenii preferă să acceseze prin serviciu, spre deosebire de deținerea unui produs, conducând la dezvoltarea modelelor de afacere bazate pe utilizarea partajată a activelor (shared economy). Acest fenomen este asociat cu o conștientizare, tot mai mare, a necesității de a proteja mediul, de a fi autosuficient fără risipă. În această etapă, actorii internaționali de dezvoltare, ONG-urile, organismele municipale, comunitățile locale și inovatorii sociali își asumă responsabilitatea în furnizarea instrumentelor și resurselor nece-

International College of Administration and Business, researchers from the National Institute of Economic Research (INCE), Cahul State University, representatives of Chisinau City Hall, ODIMM, CNAMUP, APIAM, Lafarge Ciment, Electroautocar, NGOs, presenters from France and Romania, colleagues from numbers of departments of ASEM, master students of TIDE and COMEX programs ASEM et al. The round table was generally aimed at the emerging transition agenda for research in the wider social sciences, in connection with the interconnections between the circular economy and sustainable development, which lay the foundations of the circular ecosystem. The intention was to bring together stakeholders from the entrepreneurial ecosystem working in different fields arising from the circular economy and sustainability, to highlight progress in some areas and strict issues relevant to resource circularity, thus focusing on the ultimate goal of living a good balanced life in which nature and people flourish. During the reunion were put into discussion topical issues related to best practices in the field of circular economy. It has been sustained that the behaviour of not only the producers but also consumers will change. Nowadays, people prefer to access a service as opposed to owning a product, thus leading to the development of business models based on the shared use of assets (shared economy). This phenomenon is associated with a growing awareness of the need to protect the environment, to be self-sufficient without waste. At this stage, international development actors, NGOs, municipal bodies, local communities and social innovators take responsibility for providing the tools and resources needed to inform, inspire and educate both consumers and suppliers, and other participants in the economy with respect to the principles of circularity. Based on the synergy between supply and demand, eco-innovation is driven at the level of product, business models and

sare pentru informarea, inspirarea și educarea atât a consumatorilor, cât și a furnizorilor, a altor participanți ai economiei, în ceea ce privește principiile circularității. În baza sinergiei dintre cerere și ofertă, se propulsează inovația ecologică la nivel de produs, modele de afaceri și comunități, care, ulterior, poate contribui la conturarea ecosistemului circular.

La rândul lor, guvernele joacă un rol decisiv în formularea politicilor, promovarea inovației prin stimulente fiscale și financiare, și programe de dezvoltare pentru bunăstarea social-economică pe termen lung. Multe hotărâri trebuie să fie însoțite de o bază legislativă solidă, strategii, acțiuni sistemice și mecanisme consecvente. Următorii 10 ani vor fi decisivi pentru direcția, în care Republica Moldova va continua să se dezvolte în acest sens. Atât la nivel național, cât și global, am ajuns la punctul de neîntoarcere, iar viitorul umanității depinde de contribuția pe care o aduce fiecare dintre noi la rezolvarea acestor probleme. Experții mondiali îndeamnă toate comunitățile să se gândească la starea planetei Pământ. Dacă nu se va acționa prompt, poluarea cu plastic și alte substanțe toxice va continua să crească atâta timp cât inovația și tehnologia nu sunt puse în aplicare pentru a promova reciclarea, reducerea, dezvoltarea produselor ecologice și reutilizarea deșeurilor cu precădere. Aceasta se referă la țările fragile, din punct de vedere socioeconomic, precum Republica Moldova, care se află într-un colaps sanitar și în care este mult mai dificil să se reorienteze spre economia circulară. Pandemia COVID-19 a demonstrat, din nou, cât de vulnerabilă este țara la capitolul obiective ale dezvoltării durabile, iar criza agravată a mediului, cauzată de produsele pentru protecție personală, va genera efecte negative pe termen lung, dacă nu se acționează la timp și cu promptitudine.

În urma generalizărilor Mesei Rotunde din 18.12.2020, s-au tras următoarele concluzii:

1. Economia sustenabilă și circulară reprezintă un trend puternic și ascendent al eco-

communities, and can subsequently contribute to shaping the circular ecosystem.

In turn, governments play a key role in formulating policies, promoting innovation through fiscal and financial incentives, and development programs for long-term socio-economic well-being. Many decisions must be accompanied by a sound legislative basis, strategies, systemic actions and consistent mechanisms. The next 10 years will be decisive for the direction in which the Republic of Moldova continues to develop in this regard. Both nationally and globally, we have reached the point of no return, and the future of humanity depends on what contribution each of us will make in order to solve these problems. World experts urge all communities to think about the state of the Earth. Without prompt action, pollution with plastic and other toxic substances will continue to grow as long as innovation and technology are not implemented to promote recycling, reduction, development of environmentally friendly products and reuse of waste in particular. This refers to fragile in socioeconomic development countries such as the Republic of Moldova, which is in a health collapse and where it is much more difficult to reorient to the circular economy. The COVID-19 pandemic has once again shown how vulnerable the country is in terms of sustainable development goals but the deepening of environmental crisis caused by personal protection products will have long-term negative effects if not acted on in a timely manner.

Following up the generalizations of the round table from 18 December 2020, it has been concluded:

1. Sustainable and circular economy is a strong and upward trend of the world economy, circular cities representing its cells.

2. The circular economy generates both benefits and challenges for the world economy and for the Republic of Moldova. New opportunities include new economic business models that would contribute to: more effi-

nomiei mondiale, orașele circulare reprezentând celulele acesteia.

2. Economia circulară generează atât beneficii, cât și provocări pentru economia mondială și pentru Republica Moldova. Din mai multe oportunități, fac parte noile modele de afaceri economice, care ar contribui la: utilizarea mai eficientă a resurselor; managementul mai efektiv al deșeurilor; crearea noilor locuri de muncă și dezvoltarea economică a țării. Însă prezintă importanță vitală, pentru R. Moldova, să îmbine conceptele economiei circulare cu cele, care, deja, sunt în proces de valorificare a economiei verzi, ca să beneficieze de experiența acumulată și investițiile efectuate. Combinarea reușită a ambelor concepte economice ar contribui la dezvoltarea economiei sustenabile, din care acestea fac parte, în general. Provocările majore se referă, în primul rând, la necesitatea mobilizării resurselor atât financiare, cât și administrative; în al doilea rând, la necesitatea schimbării mentalității producătorilor, consumatorilor și managerilor. Trecerea la Economia circulară și verde presupune educație și competențe noi, care ar trebui să fie realizate de către instituțiile de învățământ în cadrul unor programe noi. Aceasta, la rândul său, ar crea mai multe posibilități pentru dezvoltarea socio-economică durabilă a tuturor economiilor țărilor implicate, inclusiv în R. Moldova.

3. În urma discuțiilor și cercetărilor din domeniu, s-a depistat faptul că mai multe instituții și organizații guvernamentale și neguvernamentale, de învățământ și antreprenoriale, actualmente, valorifică trendul mondial de economie sustenabilă și circulară. Pentru a atinge efectul sinergic pozitiv, în baza formării unei viziuni comune în vederea *Co-creării ecosistemului economiei circulare*, sunt identificați astfel de pași, precum:

- a) înțelegerea contextului și cartografierea eforturilor existente ale actorilor ecosistemului circular;
- b) interacțiunea frecventă între grupuri pentru a stabili colaborări;

cient use of resources; more effective waste management; job creation and economic development of the country. However, it is vitally important for Moldova to combine the concepts of the circular economy with those that are already in the process of capitalizing on the green economy, in order to benefit from the experience gained and the investments made. The successful combination of both economic concepts would contribute to the development of the sustainable economy, of which they are generally a part. The major challenges relate, first of all, to the need to mobilize both financial and administrative resources; secondly, the need to change the mentality of producers, consumers and managers. The transition to the circular and green economy requires new education and skills, which should be achieved by educational institutions in new programs. This, in turn, would bring more possibilities for the sustainable socio-economic development of all the economies of the countries involved, including the Republic of Moldova.

3. Following discussions and research in the field, it has been found that several governmental and non-governmental, educational and entrepreneurial institutions and organizations are currently capitalizing on the global trend of sustainable and circular economy. In order to achieve the positive synergistic effect, based on the formation of a common vision for the *Co-creation of the circular economy ecosystem*, such steps are identified as:

- a) understanding the context and mapping the existing efforts of the circular ecosystem actors;
- b) frequent interaction between groups to establish collaborations;
- c) experimentation by piloting joint projects, learning from each;
- d) developing a common national and international *Platform*, with the purpose to unite efforts in a modern economic constructive mainstream.

- c) experimentarea prin pilotarea de proiecte comune, învățarea de la fiecare;
- d) dezvoltarea unei *Platforme* comune naționale și internaționale, menite să unească eforturile într-un curent economic constructiv în societatea actuală.

Concluzii

Adoptarea unei abordări a economiei sustenabile și circulare ar permite organizațiilor să se îndepărteze de economia liniară către o economie cu modele de afaceri, menită să permită proiectarea și producerea mărfurilor pentru utilizare extinsă, dezasamblare, reutilizare și reciclare de la bun început. Potențialul pentru o astfel de schimbare este mare, datorită utilizării tehnologiilor digitale, cum ar fi senzorii de urmărire, pentru feedback cu privire la parametrii operaționali și experiența de funcționare. Avantajul afacerii circulare constă în crearea valorilor. Dincolo de eficiența resurselor, întreprinderile pot realiza, de asemenea, rezultate importante din punct de vedere economic, mai puține deșeuri și mai multă materie primă pentru alți actori din economie sau pentru propria afacere. Prin implementarea economiei circulare, țările și companiile beneficiază de avantaje considerabile, precum creșterea competitivității, creșterea economică, aplicarea inovațiilor, rata ridicată a ocupării forței de muncă și securitatea aprovizionării cu materii prime. Implementarea economiei circulare poate avea loc doar prin implicarea atât a statului, cât și a companiilor. Statul are rolul de a crea infrastructură și programe de educare și dezvoltare în direcția sustenabilității economice, în timp ce companiile au rol de a introduce în procesele lor de producție, componentele și modelele economiei circulare, precum și de a sensibiliza, prin diverse tactici, consumatorii. Atâta timp cât toți jucătorii din acest lanț vor aplica și îndeplini propriile responsabilități, în scurt timp, vor apărea și primele rezultate. Pe lângă investiții, un rol major, în dezvoltarea principiului circularității, îl au consumatorii, care creează cererea și, ulterior, oferta. Atâta timp cât consumatorii vor fi

Conclusions

Adopting a sustainable and circular economy approach could allow organizations to move away from linear take-off production to business models that allow the design and production of goods for widespread use, disassembly, reuse and recycling from the outset. The potential for such a change is great, thanks to the use of digital technologies such as tracking sensors, for feedback on operational parameters and operating experience. The advantage of the circular business is the creation of value. Beyond resource efficiency, businesses can also create economically important results, not waste, but raw material for other actors in the economy or for their own business. By implementing the circular economy, countries and companies benefit from huge advantages, such as increased competitiveness, economic growth, innovations, high employment rates and security of supply of raw materials. The adoption of the circular economy can only take place through the involvement of both the state and companies. The role of the state is to create infrastructure and education and development programs in the direction of sustainability, while companies have a role to introduce in their production processes, components and models of the circular economy and to raise consumer awareness through various tactics. As long as all the players in this chain will apply and fulfil their responsibilities, the first results will appear soon. In addition to investment, the major role in developing the principle of circularity is played by consumers who create demand and subsequently supply. As long as consumers are influenced and educated in the direction of sustainability through various sources, the number of companies, products and services based on the circular economy will increase. At the international level, there is already significant progress towards circular models. The chain of players for this purpose is fully active,

influențați și educați în direcția sustenabilității prin diverse surse, numărul companiilor, produselor și serviciilor bazate pe economia circulară se va majora. La nivel internațional, deja, există un progres semnificativ în direcția modelelor circulare. Lanțul jucătorilor, în acest scop, activează la maximum, iar pandemia actuală a condus la intensificarea procesului de implementare a economiei circulare. Actualmente, anume economia circulară datorită tehnologiilor sale inovative, poate soluționa grava problemă a poluării mediului. În plus, consumatorii din toate statele lumii au resimțit și mai mult necesitatea utilizării raționale a produselor și implementarea unor schimbări începând cu propria persoană.

Republica Moldova se află la început de cale, dar dispune de putere și potențial de creare a ecosistemului circular, fapt ce a fost demonstrat și pe parcursul prezentărilor în cadrul Mesei Rotunde din 18.12.2020. Organizatorii, prezentatorii și participanții au dat un imbold acțiunilor de formare a unei platforme de economie circulară drept temei al ecosistemului circular. Actualmente, este necesară întreprinderea unor măsuri energice, în acest sens, ale tuturor actorilor, precum și implicarea majoră a statului.

and the current pandemic has led to an intensification of the implementation of the circular economy. Currently, the latter, through its technologies, can solve the serious problem of environmental pollution. Moreover, the consumers of these states have realized even more the need for rational use of products and the implementation of changes starting with themselves.

The Republic of Moldova is at the beginning of the path, but has the power and potential to co-create the circular ecosystem, which was demonstrated during the presentations at the round table on December 18, 2020. The organizers, presenters and participants encouraged the formation of a circular economy platform as a foundation for the circular ecosystem. Currently, vigorous measures are to be undertaken by all actors, as well as the major involvement of the state.

Bibliografie/ Bibliography:

1. BARTELMUS, P. The future we want: Green growth or sustainable development. *Environmental Development* [on-line]. July 2013, nr. 7(1), 165–170 [citat 30 mai 2021]. ISSN 2211-4645. Disponibil: DOI: 10.1016/j.envdev.2013.04.001
2. BRATIANU, C. Knowledge strategy planning: an integrated approach to manage uncertainty, turbulence, and dynamics. *Journal of Knowledge Management* [on-line]. April 2017, nr. 21(2), 233-253 [citat 15 mai 2021]. Disponibil: DOI: 10.1108/JKM-02-2016-0071 (2017)
3. Leaders International. The circular economy vs. COVID-19 [on-line] [citat 10 mai 2021]. Disponibil: <https://leadersinternational.org/the-circular-economy-vs-covid-19/>
4. McARTHUR, E. Toward the Circular Economy [on-line]. 2012, p. 7 [citat 22 mai 2021]. Disponibil: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/Ellen-MacARTHUR-Foundation-Towards-the-Circular-Economy-vol.1.pdf>
5. EU CEP. The EU Circular Economy Package [on-line]. 2015 [citat 13 apr. 2021]. Disponibil: <http://www.ec.europa.eu/>

6. ECESP. European Circular Economy Stakeholder Platform [on-line]. 2018 [citat 3 iunie 2021]. Disponibil: <http://www.circulareconomy.europa.eu/>
7. EU CEAP. A new Circular Economy Action Plan for a Cleaner and More Competitive Europe [on-line]. 2020 [citat 13 mai 2021]. Disponibil: <https://ec.europa.eu/environment/circular-economy/>
8. Agenția de Mediu. Raport Gartner-economiile circulare le vor înlocui pe cele liniare în zece ani [on-line]. 2020 [citat 4 mai 2021]. Disponibil: <http://www.mediugov.md/ro/content/raport-gartner-economiile-circulare-le-vor-%C3%AEnlocui-pe-cele-liniare-%C3%AEn-zece-ani/>
9. ȘIȘCAN, Z., KAIM, M. Green entrepreneurship in the Republic of Moldova and European Circular economy trend. In: Competitivitate și inovare în economia cunoașterii: culegere de articole științifice ale conf. șt. intern., ed. a XXII-a, 25-26 septembrie 2020. Chișinău ASEM, 2020, pp.358-367. e-ISBN 978-9975-75-985-4.
10. ESPACIOS 2017 – Trends in publications on the circular economy [on-line] [citat 30 mai 2021]. Disponibil: <https://www.revistaespacios.com/a17v38n58/a17v38n58p20.pdf>
11. Green Deal Package [on-line] [citat 30 mai 2021]. Disponibil: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
12. GHISELLINI, P., CIALANI, C. și ULGIATI, S. A review on circular economy: The expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. *Journal of Cleaner Production*. 2016, 114(7), 11-32.
13. BRAUNGART, Michael, McDONOUGH, William. *Cradle to Cradle: Remaking the Way We Make Things*. 2002. ISBN 0-86547-587-3.
14. PEARCE, D.W., TURNER, R.K. Economics of natural resources and the environment. *American Journal of Agricultural Economics* [on-line]. February 1991, 73(1) [citat 25 mai 2021]. Disponibil: DOI: 10.2307/1242904
15. STAHEL, Walter R. *The Performance Economy*. 2nd ed. 2010. PALGRAVE MACMILLAN, 2010. ISBN 978-0-230-58466-2.
16. BENYUS, Janine. *Biomimicry: Innovation Inspired by Nature* Paperback. Harper Perennial, 2002. ISBN 978-0060533229.
17. PRESTON, Felix. A Global Redesign? Shaping the Circular Economy Felix Preston *Energy, Environment and Resource Governance*. March 2012, nr. 2.
18. SAUVÉ, S., BERNARD, S., SLOAN, P. Environmental sciences, sustainable development and circular economy: Alternative concepts for trans-disciplinary research [on-line] [citat 30 mai 2021]. Disponibil: DOI:10.1016/j.envdev.2015.09.002.
19. CHOUINARD, Yvon, ELLISON, Jib, RIDGEWAY, Rick. *The Sustainable Economy*. *Business Review*. 2021, nr. 10.

[334.012.64+334.012.65]:330.341.1(478)

ÎNTEPRINDERILE MICI ȘI MIJLOCI INOVAȚIONALE: PROBLEMA DEZVOLTĂRII ȘI FINANȚĂRII

Prof. univ. dr. hab. Natalia LOBANOV, ASEM
n17@inbox.ru
ORCID 0000-0003-3800-9038

În prezentul articol, sunt analizate problemele de dezvoltare și finanțare, cu care se confruntă Întreprinderile mici și mijlocii (IMM) inovative în Republica Moldova. Înainte de a lua în considerare unele dintre sursele de finanțare disponibile întreprinderilor mici și mijlocii, este necesar să se determine care sunt aceste întreprinderi, care este rolul și importanța acestora în economia contemporană, în crearea și promovarea inovațiilor. În această lucrare, se va analiza modul în care Guvernul tinde să sprijine IMM-urile și din ce cauză acestea, adesea, se confruntă cu dificultăți în dezvoltare și în atragerea resurselor pentru finanțarea activităților desfășurate. În același timp, se va acorda o atenție specială surselor moderne de finanțare – fondurilor cu capital de risc și business angels. În cele din urmă, vor fi identificate măsurile ce urmează să fie întreprinse în vederea susținerii dezvoltării IMM-urilor inovative.

Cuvinte-cheie: întreprinderi mici și mijlocii, cercetare-dezvoltare, inovație, infrastructură inovativă, finanțare, capital de risc, business angels.

JEL: G32, M21, O30.

Introducere

În etapa actuală, o trăsătură caracteristică activității umane o constituie prezența unei componente de cunoaștere în fiecare produs și serviciu. În soluționarea problemelor ce țin de dezvoltarea dinamică a economiei, un

[334.012.64+334.012.65]:330.341.1(478)

INNOVATIVE SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES: THE PROBLEM OF DEVELOP- MENT AND FINANCING

Prof. Hab. Dr. Natalia LOBANOV, ASEM
n17@inbox.ru
ORCID 0000-0003-3800-9038

The present article analyses the development and financing problems faced by innovative SMEs in the Republic of Moldova. Before considering some of the sources of funding available to small and medium-sized enterprises, it is necessary to determine what defines these enterprises, what their role and importance in the contemporary economy is, as well as their role in creating and promoting innovation. This paper analyses the ways in which the government tends to support SMEs and why they often face difficulties in developing and attracting resources to finance the activities. At the same time, special attention will be paid to modern sources of funding – venture capital funds and business angels. Finally, the measures to be taken to support the development of innovative SMEs will be identified.

Keywords: small and medium-sized enterprises, research and development, innovation, innovation infrastructure, financing, venture capital, business angels.

JEL: G32, M21, O30.

Introduction

In the current period, a characteristic feature of human activity is the presence of a component of knowledge in each product and service. In solving the problems related to the dynamic development of the economy, a particularly important role belongs to innovations and innovative activities that can ensure

rol deosebit de important revine inovațiilor și activităților inovatoare, care pot asigura modernizarea continuă a bazei tehnice și tehnologice de producție, dezvoltarea și lansarea de noi produse competitive, menținerea pozițiilor și penetrarea a noi piețe de desfacere de bunuri și servicii.

Întreprinderile mici și mijlocii (IMM) reprezintă o condiție esențială pentru funcționarea unei economii inovatoare, ca sursă generatoare de idei noi. În Republica Moldova, există o serie de factori de constrângere pentru dezvoltarea IMM-urilor, care împiedică dezvoltarea inovatoare a întregii țări. Astfel, prezintă importanță întreprinderea anumitor măsuri menite să creeze condiții favorabile pentru funcționarea cu succes a IMM-urilor inovatoare, inclusiv consolidarea componentei financiare a activității acestora.

Metode aplicate

În cadrul cercetării, s-a recurs la abordarea comparativă, la analiză și sinteză. În calitate de suport informațional, au fost utilizate documentele oficiale ale Uniunii Europene, OCDE, datele statistice naționale și internaționale, publicațiile din ediții de specialitate din Republica Moldova și din alte țări.

Rezultate și discuții

Procesul de globalizare contribuie la o creștere considerabilă a accesului firmelor la informații și la noi piețe. De asemenea, acesta are ca efect o concurență internațională sporită și elaborarea unor noi forme de organizare pentru gestionarea lanțurilor de aprovizionare globale. Datorită schimbărilor tehnologice și unui flux mai intens de informații, cunoașterea apare ca un factor major al creșterii economice și al inovațiilor.

Dezvoltarea inovațiilor, în țările avansate, se bazează, în special, pe mijloace investite în cercetare și dezvoltare. În formarea fundamentului respectiv, statul joacă un rol important, participând activ, cu propriile investiții, la susținerea proceselor de obținere a cunoștințelor și creare de tehnologii noi. În lume, există doar 7 țări cu ponderea cheltui-

the continuous modernization of the technical and technological production base, development and launch of new competitive products, maintaining the market position and penetrating new markets.

Small and medium-sized enterprises (SMEs) are an essential condition for the functioning of an innovative economy, as a source and generator of new ideas. In the Republic of Moldova there are a number of constraints for the development of SMEs, which hinder the innovative development of the whole country. Thus, it is important to take certain measures meant to create favourable conditions for the successful operation of innovative SMEs, including the strengthening of the financial component of their business.

Applied methods

The comparative approach, analysis and synthesis were used in the research. The official documents of the European Union, OECD, national and international statistical data, publications from specialized editions from the Republic of Moldova and other countries were used as information support.

Results and discussions

The process of globalization contributes to a considerable increase in companies' access to information and new markets. It also has the effect of increasing international competition and the development of new forms of organization for the management of global supply chains. Due to technological changes and a more intense flow of information, knowledge appears as a major factor of economic growth and innovation.

The development of innovations in advanced countries is based particularly on resources invested in research and development. The state plays an important role in forming this foundation, actively participating with its own investments in supporting the processes of obtaining knowledge and creating new technologies. There are only 7 countries in the world with the share of research and development expenditures exceeding 3% of

lilor în cercetare-dezvoltare ce depășește 3% din PIB (Israel – 4,95%, Coreea de Sud – 4,81%, Suedia – 3,34%, Japonia – 3,26%, Austria – 3,17% Germania – 3,09%, Danemarca – 3,06%). În Republica Moldova, acest indicator constituie 0,25% din PIB [1].

La rândul lor, întreprinderile, prin activități de cercetare-dezvoltare, vizează obținerea și aplicarea de noi cunoștințe, crearea de noi produse sau noi tehnologii de producție. Manualul OCDE „Principes directeurs pour le recueil et l'interprétation des données sur l'innovation” definește patru categorii de inovații, care cuprind o gamă largă de schimbări în operațiunile firmelor: inovații de produs, inovații de proces, inovații organizaționale și inovații de comercializare [2, p.21]. Funcționarea eficientă a unei întreprinderi este asociată cu inovații, care sunt considerate cele mai importante resurse și presupun un sistem de gestionare a procesului de obținere, dezvoltare și transformare a cunoștințelor într-un produs comercial pentru a obține avantaje în raport cu concurenții. Dacă avantajul pe termen scurt al unei anumite entități de afaceri poate fi obținut prin minimizarea costurilor și gestionarea calificată, atunci, situația este diferită în cazul avantajului competitiv pe termen lung. Beneficiile pe termen lung pot fi realizate doar prin actualizarea constantă a produselor (serviciilor), înlocuirea celor depășite și dezvoltarea de noi produse concepute pentru satisfacerea nevoilor în continuă schimbare. Acest lucru este posibil doar prin procesul de inovare. Astfel, inovația constituie un factor decisiv în consolidarea independenței economice și a pozițiilor competitive pe piață ale întreprinderii [3].

Dezvoltarea inovațiilor necesită anumite condiții, care ar susține eforturile de integrare a științei și producerii, din partea guvernelor și companiilor, dar și o alocare practică a rezultatelor în interesul atât al creatorilor de inovații, cât și al utilizatorilor/consumatorilor, adică, a întregii societăți. Întreprinderile mici inovatoare, adesea, sunt capabile să asigure

GDP (Israel – 4.95%, the Republic of Korea – 4.81%, Sweden – 3.34%, Japan – 3.26%, Austria – 3.17%, Germany – 3.09%, Denmark – 3.06%). In the Republic of Moldova this indicator is 0.25% of GDP [1].

In turn, enterprises through research and development activities aim at obtaining and applying new knowledge, creating new products or new production technologies. The OECD Handbook of Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data defines four categories of innovations that encompass a wide range of changes in business operations: product innovations, process innovations, organizational innovations, and marketing innovations [2, p.21]. The efficient functioning of an enterprise is associated with innovations, which are considered the most important resources and involve a system of managing the process of obtaining, developing, and transforming knowledge into a commercial product to obtain advantages over competitors. While the short-term advantage of a particular business entity can be obtained by minimizing costs and skilled management, then the situation is different for the long-term competitive advantage. The long-term benefits can only be achieved by constantly updating products (services), replacing obsolete ones, and developing new products designed to meet ever-changing needs. This is only possible through the innovation process. Thus, innovation is a key factor in strengthening the company's economic independence and competitive market position [3].

The development of innovations requires certain conditions that would support the efforts from governments and companies to integrate science and production, but also a practical allocation of results in the interest of both innovation creators and users / consumers, i.e. society as a whole. Innovative small businesses are often able to ensure this connection between science and production. Small firms often take risks when developing new products and technologies,

această conexiune între știință și producție. Firmele mici, adesea, își asumă riscuri, atunci, când dezvoltă noi produse și tehnologii, transformând cunoștințele într-o marfă. Datorită naturii riscante a activităților, configurația lor se schimbă permanent: unele firme dispar, altele apar. Cu toate acestea, se stabilește un anumit echilibru, care asigură „masa critică” a întreprinderilor mici inovaționale în sistemele naționale de inovare.

Participarea întreprinderilor mici la activități inovatoare crește în toată lumea, fiecare țară având propriile criterii pentru clasificarea întreprinderilor mici:

turning knowledge into a commodity. Due to the risky nature of the activities, their configuration is constantly changing: some companies disappear, others appear. However, a certain balance is struck that ensures the “critical mass” of small innovation enterprises in national innovation systems.

The participation of small businesses in innovative activities is increasing worldwide, each country has its own criteria for classifying small businesses:

Tabelul 1/ Table 1

**Întreprinderile mici și mijlocii în Republica Moldova și Uniunea Europeană/
Small and medium enterprises in the Republic of Moldova and the European Union**

Nr.crt./No	Categoriile de întreprinderi/ Enterprise Category	Republica Moldova/ Republic of Moldova			Uniunea Europeană/ European Union		
		Numărul de angajați/ Employees	Cifra anuală de afaceri, mln.lei/ Turnover mln. MDL	Active totale, mln.lei/ Balance sheet total mln. MDL	Numărul de angajați/ Employees	Cifra anuală de afaceri, mln.euro/ Turnover, mln. EUR	Active totale, mln.euro/ Balance sheet total, mln. EUR
1.	Întreprindere micro/ Micro SME	1-9	Până la 9	9	1-9	<2	<2
2.	Întreprindere mică/ Small SME	10-49	25	25	10-49	<10	<10
3.	Întreprindere medie/ Medium-sized SME	50-249	50	50	50-249	<50	<43

Sursa: elaborat de autor, în baza [4, p.16; 6]/ Source: developed by the author, based on [4, p.16; 6].

Activitatea întreprinderilor mici are o serie de caracteristici specifice, care contribuie la dezvoltarea inovațiilor, cum ar fi: adaptarea rapidă la cerințele pieței, datorită dimensiunii reduse a întreprinderilor; flexibilității și mobilității, care contribuie rapid la comercializarea rezultatelor cercetării și dezvoltării;

The activity of small enterprises has a number of specific characteristics that contribute to the development of innovations, such as: rapid adaptation to market requirements due to the small size of enterprises; flexibility and mobility, which quickly contribute to the commercialization of research

susținerea creativității și a dezvoltării ideilor noi; eficiență sporită datorită numărului redus de angajați la întreprindere și a gradului înalt de motivație. Astfel, în practica internațională de afaceri, întreprinderile mici sunt axate pe dezvoltarea inovațiilor, în timp ce companiile mari sunt mai mult angajate în implementarea, producția și promovarea, în continuare, a bunurilor, serviciilor etc. IMM-urile pot fi, de asemenea, specializate în dezvoltarea unui diapazon relativ îngust de idei inovatoare, în timp ce întreprinderile mari sunt în stare să fie implicate simultan într-un șir de proiecte, ceea ce presupune costuri mai ridicate. Într-o întreprindere mică, mijloacele de comunicare sunt, de obicei, foarte bine stabilite, prin urmare, nu sunt dificile gestionarea procesului, transferarea informațiilor, efectuarea activităților de monitorizare. Angajații sunt, în permanență, nu doar în contact reciproc, ci și cu managementul întreprinderii, astfel că, dacă apar dificultăți, au posibilitatea să ajungă rapid la o soluție comună. IMM-urile realizează, cel mai adesea, inovații care nu necesită investiții mari, un volum mare de forță de muncă și resurse materiale.

Întreprinderile mici și mijlocii active reprezintă un semn al unei economii dezvoltate și viabile. În țările dezvoltate, sectorul IMM-urilor contribuie, în medie, la aproape jumătate din PIB și influențează, în mod semnificativ, veniturile bugetare provenite din impozite. În plus, întreprinderile mici și mijlocii înseamnă noi locuri de muncă și, de regulă, introduc, în mod activ, inovații. Ponderea întreprinderilor mici și mijlocii în PIB-ul țărilor dezvoltate este de 50-60%. Bunăoară, în Marea Britanie, este de 51%, în Germania – 53%, în Finlanda – 60%, în Olanda – 63% [7].

În Republica Moldova, în anul 2019, numărul întreprinderilor mici și mijlocii a constituit 55,9 mii, reprezentând circa 98,6% din numărul total de întreprinderi. Numărul persoanelor care au activat în întreprinderile mici și mijlocii, în perioada de referință, a constituit 335,8 mii, deținând 61,6% din

and development results; supporting creativity and the development of new ideas; increased efficiency due to the low number of employees in the company and the high degree of motivation. Thus, in international business practice, small enterprises are focused on developing innovations, while large companies are more engaged in the implementation, production and further promotion of goods, services, etc. SMEs can also specialize in developing a relatively narrow range of innovative ideas, while large enterprises are able to be involved in a number of projects simultaneously, which means higher costs. In a small business, the means of communication are usually very well established, so, it is not difficult to manage the process, to transfer information, to carry out monitoring activities. Employees are constantly in contact not only with each other, but also with the management of the company, so that, if difficulties arise, they have the opportunity to quickly reach a common solution. SMEs most often make innovations that do not require large investments, a large volume of labour and material resources.

Active small and medium-sized enterprises are a sign of a developed and viable economy. In developed countries, the SME sector contributes on average to almost half of GDP and significantly influences budget revenues from taxes. In addition, small and medium-sized enterprises mean new jobs and, as a rule, they actively introduce innovations. The share of small and medium-sized enterprises in the GDP of developed countries is 50-60%. For example, in the United Kingdom it is 51%, in Germany – 53%, in Finland – 60%, in the Netherlands – 63% [7].

In the Republic of Moldova, the number of small and medium enterprises amounted to 55.9 thousand in 2019, representing about 98.6% of the total number of enterprises. The number of persons who worked in small and medium enterprises in the reference period amounted to 335.8 thousand, holding

numărul total de persoane ale întreprinderilor. În anul 2019, partea preponderentă a IMM-urilor și-au desfășurat activitatea în domeniul comerțului, constituind 20,3 mii de întreprinderi sau 36,3% din totalul întreprinderilor mici și mijlocii. În industria prelucrătoare, au activat 4,7 mii de IMM-uri sau 8,4% din totalul IMM-urilor. În domeniul activităților profesionale, științifice și tehnice, au activat 4,9 mii de IMM-uri sau 8,7% din totalul de IMM-uri [8].

Cadrul de politici pe termen lung și mediu, privind dezvoltarea întreprinderilor micro, mici și mijlocii, din Republica Moldova, este oferit de Strategia de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020 [9], Planul național de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană [10], Strategia inovațională a Republicii Moldova pentru perioada 2013-2020 „Inovații pentru competitivitate” [11].

Aceste documente strategice susțin procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, trasează direcții de creștere privind competitivitatea economiei naționale, exporturile, investițiile și inovațiile. Totodată, în realizarea obiectivelor propuse în condițiile sporirii concurenței pe piața regională, este necesară o infrastructură dezvoltată de susținere a activității inovaționale. Infrastructura inovațională, ca ansamblu de sisteme interconectate și complementare, asigură accesul la resursele necesare pentru activitatea inovațională. Obiectivul de bază al infrastructurii constă în contribuirea la soluționarea problemelor, cu care se confruntă participanții la activitatea inovațională. Toți participanții la procesul inovațional sunt cointeresați de existența unei infrastructuri eficiente, adecvate necesităților agenților economici. Beneficiile se manifestă în cazul dezvoltării cu succes a businessului inovațional, totodată, însăși infrastructura comportă anumite costuri, iar consolidarea ei, în Republica Moldova, rămâne o problemă importantă. Din punctul de vedere al componentelor și resurselor infrastructurii inova-

61.6% of the total number of persons in enterprises. In 2019, the majority of SMEs operated in the field of trade, amounting to 20.3 thousand enterprises, or 36.3% of the total small and medium enterprises. 4.7 thousand SMEs or 8.4% of all SMEs were active in the manufacturing industry. In the field of professional, scientific and technical activities, 4.9 thousand SMEs or 8.7% of the total SMEs were active [8].

The long- and medium-term policy framework for the development of micro, small and medium enterprises in the Republic of Moldova is provided by the Small and Medium Enterprise Sector Development Strategy for 2012-2020 [9], the National Action Plan on the Implementation of the Republic of Moldova-European Union Association Agreement [10], Innovation Strategy of the Republic of Moldova for the 2013-2020 period “Innovations for competitiveness” [11].

These strategic documents support the process of European integration of the Republic of Moldova, outline directions for growth on the competitiveness of the national economy, exports, investments, and innovations. At the same time, in order to achieve the proposed objectives in the conditions of increasing competition on the regional market, a developed infrastructure is needed to support the innovation activity. Innovation infrastructure as a set of interconnected and complementary systems provides access to the resources needed for innovation. The basic objective of the infrastructure is to contribute to solving the problems faced by the participants in the innovation activity. All participants in the innovation process are interested in the presence of an efficient infrastructure, adequate to the needs of economic agents. The benefits are manifested in the case of successful development of the innovation business; at the same time the infrastructure itself involves certain costs, and its consolidation in the Republic of Moldova remains an important issue. From the point of view of the

ționale, distingem componente materiale – echipamente, construcții (centre de inovații, agenții pentru inovare și transfer tehnologic, business-incubatoare, parcuri tehnologice); resurse științifice – idei, elaborări științifice (instituții de cercetare, universități, întreprinderi mici ce activează în domeniul științei și inovării); resurse informaționale (centre analitice, birouri de statistică, biblioteci tehnice); resurse de expertiză și consulting – servicii profesionale (centre de standardizare, companii de consulting) etc.

Un rol deosebit de important în funcționarea IMM-urilor inovative revine componentei financiare a infrastructurii, care constituie unul din principalele instrumente de organizare a activității inovative și se bazează pe următoarele principii:

- Corelația clară cu obiectivul implementării rapide și eficiente a proiectelor tehnico-științifice elaborate;
- Argumentarea și protecția juridică a mecanismelor și tehnicilor utilizate;
- Multitudinea surselor de finanțare;
- Posibilitatea de a susține financiar un diapazon maxim al inovațiilor tehnice, inclusiv utilizarea lor practică;
- Adaptabilitatea și flexibilitatea, în conformitate cu condițiile în schimbare ale mediului extern în scopul menținerii eficienței maxime.

În țările dezvoltate, infrastructura financiară a businessului inovativ s-a format pe baza mecanismelor financiare și de credit ale pieței, care asigură sectorul de afaceri cu resurse financiare, fiind orientată spre atingerea următoarelor obiective:

- Crearea premiselor pentru implementarea accelerată și eficientă a inovațiilor;
- Crearea condițiilor materiale pentru menținerea capitalului intelectual, prevenirea exodului acestuia;
- Stimularea lansării de noi idei și inițierii de noi proiecte.

În prezent, există o gamă destul de largă a diverselor modalități de a atrage resurse finan-

components and resources of the innovation infrastructure we distinguish material components – equipment, constructions (innovation centres, agencies for innovation and technology transfer, business incubators, technology parks), scientific resources – ideas, scientific elaborations (research institutions, universities, small enterprises operating in the field of science and innovation), information resources (analytical centres, statistical offices, technical libraries), expertise and consulting resources – professional services (standardization centres, consulting companies), etc.

A special role in the functioning of innovative SMEs is played by the financial component of the infrastructure, which is one of the main tools for organizing the innovation activity, and is based on the following principles:

- Clear correlation with the objective of rapid and efficient implementation of technical and scientific projects developed;
- Argumentation and legal protection of the mechanisms and techniques used;
- The multitude of funding sources;
- Ability to financially support a maximum range of technical innovations, including their practical use;
- Adaptability and flexibility in line with changing conditions of the external environment in order to maintain maximum efficiency.

In developed countries, the financial infrastructure of the innovative business was formed on the basis of the financial and credit mechanisms of the market that provide the business sector with financial resources, being oriented towards achieving the following objectives:

- Creating the premises for the accelerated and efficient implementation of innovations;
- Creating the material conditions for maintaining intellectual capital, preventing its exodus;

ciare sau forme de finanțare. În mod tradițional, resursele financiare sunt împărțite în trei tipuri principale: capital propriu, profitul net acumulat; fonduri împrumutate (credite pe termen scurt și pe termen lung, împrumuturi); investiții private și publice, subvenții.

Problema firmelor mici din Republica Moldova constă în faptul că ele nu dispun de suficiente resurse financiare pentru implementarea nici, măcar, a unor proiecte inovatoare mici, nu dispun de potențial științific și personal calificat, nu au o rezervă de timp necesară pentru însușirea și stăpânirea noilor procese tehnologice. Adesea, au nevoie de surse de finanțare suplimentare și în etapa lansării afacerilor. Principalele surse de fonduri împrumutate sunt băncile comerciale. Din mai multe motive, întreprinderile mici reprezintă un domeniu destul de atractiv pentru instituțiile de credit. Din punctul de vedere al băncilor, aspectele pozitive ale cooperării cu întreprinderile mici țin de perioade de amortizare destul de scurte ale împrumuturilor, adaptabilitatea întreprinderilor mici la conjunctura pieței, precum și capacitatea întreprinderilor mici de a introduce noi tehnologii. Totodată, există și motive de reticență, cum ar fi riscurile semnificative de creditare a întreprinderilor mici, precum și costurile operaționale mari asociate cu necesitatea de a monitoriza și evalua fiecare împrumut. În acest caz, în ajutorul întreprinderilor mici, vin organizațiile de microfinanțare, având următoarele caracteristici: micșorarea costurilor operaționale pentru serviciile prestate; reducerea timpului de deservire a clienților; cerințe flexibile privind valoarea și securizarea împrumutului.

Supportul de stat pentru întreprinderile mici le oferă stabilitate financiară și capacitatea de a concura cu întreprinderile mari și mijlocii. Astfel, în Republica Moldova, în conformitate cu Legea nr. 179 din 21.07.2016 cu privire la întreprinderile mici și mijlocii, în scopul facilitării accesului la finanțare a întreprinderilor mici și mijlocii, autoritățile competente întreprind un șir de măsuri:

- Stimulating the launch of new ideas and the initiation of new projects.

There is currently a fairly wide range of different ways to attract financial resources or forms of financing. Traditionally, financial resources are divided into three main types: Equity, accumulated net profit; Borrowed funds (short-term and long-term loans, loans); Private and public investments, subsidies.

The problem of small companies in the Republic of Moldova is that they do not have sufficient financial resources to implement even small innovation projects, do not have scientific potential and qualified staff, do not have the necessary time to learn and to master the new technological processes. They often need additional sources of funding at the start-up stage as well. The main sources of borrowed funds are commercial banks. For several reasons, small businesses are a fairly attractive area for credit institutions. From the banks' point of view, the positive aspects of cooperating with small businesses are related to the rather short repayment periods of loans, the adaptability of small businesses to the market environment, and the ability of small businesses to introduce new technologies. There are also reasons for reluctance such as the significant credit risks of small businesses, as well as the high operating costs associated with the need to monitor and evaluate each loan. In this case, microfinance organizations come to the aid of small enterprises, having the following characteristics: reduction of operational costs for the services provided; reducing customer service time; flexible requirements on the value and security of the loan.

State support for small businesses gives them financial stability and the ability to compete with large and medium-sized enterprises. Thus, in the Republic of Moldova in accordance with Law no. 179 of 21.07.2016 on small and medium-sized enterprises, in order to facilitate access to finance for small and medium-sized enterprises, the com-

a) elaborează și implementează instrumente de susținere financiară destinate înființării și dezvoltării întreprinderilor mici și mijlocii; b) măresc nivelul de informare a întreprinderilor mici și mijlocii despre oportunitățile de finanțare existente, prin intermediul măsurilor de informare, educație și îndrumare; c) inițiază dialoguri cu entitățile de împrumut, din sectorul privat, în vederea încurajării reducerii dimensiunilor practicilor de împrumut corporativ, prin elaborarea unor produse de împrumut, care ar satisface necesitățile întreprinderilor mici și mijlocii; d) cooperează cu entitățile de împrumut, din sectorul privat, pentru a identifica și a reduce orice impediment, care ar putea restrânge nejustificat acordarea împrumuturilor întreprinderilor mici și mijlocii, punând accentul pe împrumuturile cu garanție pe baza activelor întreprinderii, precum și alte măsuri [6].	petent authorities shall take a number of measures: a) elaborate and implement financial support instruments destined for the establishment and development of small and medium enterprises; b) increase the level of information of small and medium enterprises about the existing financing opportunities, through information, education and guidance measures; c) initiate dialogues with private sector lending entities in order to encourage the reduction of the size of corporate lending practices by developing loan products that meet the needs of small and medium enterprises; d) cooperate with private sector lending entities to identify and reduce any impediment that could unjustifiably restrict lending to small and medium-sized enterprises, focusing on collateralised lending based on the company's assets and other measures [6].

De rând cu suportul din partea statului și creditele bancare, ca o modalitate de obținere de resurse apare apelarea la jucători importanți în susținerea IMM-urilor: la fondurile cu capital de risc și business angels¹ (sau angel investors).

Fondurile de capital de risc provin, de obicei, din firme cu capital de risc, ai căror bani provin dintr-o varietate de surse, inclusiv fonduri de pensii private și publice, fonduri de dotare, fundații, corporații și persoane bogate, la nivel internațional. Acest tip de capital nu are, neapărat, o formă monetară: expertiza tehnică sau managerială, de exemplu, poate fi considerată ca valoare imaterială prețioasă furnizată în același timp [12]. Una dintre cele mai importante funcții de finanțare a capitalului de risc este de a sprijini întreprinderile

and bank loans as a way to obtain resources, there is a call to important players in support of SMEs: to venture capital funds and business angels¹ (or angel investors).

Venture capital funds usually come from venture capital firms, whose money comes from a variety of sources, including private and public pension funds, endowment funds, foundations, corporations and wealthy people, internationally. This type of capital does not necessarily have a monetary form: technical or managerial expertise, for example, can be considered as valuable intangible value provided at the same time [12]. One of the most important functions of venture capital financing is to support innovative small businesses in the initial stage of their activities.

¹ business angels – sunt investitori individuali, persoane private, de obicei înstărite, care investesc direct o parte din bunurile personale în anumite întreprinderi/ business angels – are individual investors, private individuals, usually wealthy, who directly invest part of their personal assets in certain enterprises.

mici inovatoare, în etapa inițială a activităților lor. Finanțarea de risc constă în investiții de capital pe termen lung (timp de 5-7 ani) în întreprinderi mici inovatoare, deja, existente sau nou-create. Toate aceste operațiuni comportă un grad ridicat de risc, prin urmare, fondurile cu capital de risc selectează, cu precauție, obiecte pentru investiții și efectuează simultan mai multe operațiuni de risc, creând companii noi și colaborând cu cele existente.

Un rol decisiv, în succesul întreprinderii beneficiare de capital de risc, aparține atât originalității ideii constructive și tehnologice a unui nou produs, cât și calității managementului întreprinderii. Prin urmare, investitorul, întotdeauna, efectuează o selecție atentă a ideilor inovatoare în ceea ce privește potențialul lor de valorificare ulterioară și evaluează, în detaliu, starea întreprinderii beneficiare și potențialul nivelului său de management. Investitorii de risc, după ce au decis să pună în aplicare o idee riscantă, organizează un grup de susținere a inițiativei în rândul oamenilor de afaceri, managerilor, cercetătorilor și alocă fondurile necesare pentru funcționarea companiei ca obiect al investițiilor, în primii doi-trei ani. În perioada ulterioară, rolul investitorilor se limitează, în principal, la evaluarea perioadei trecute și la finanțarea etapelor următoare, dacă există rezultate intermediare pozitive.

O atenție deosebită este acordată implementării unui plan de afaceri convenit, în prealabil, iar respectarea termenelor pentru finalizarea lucrărilor constituie o condiție pentru obținerea de fonduri suplimentare. Interesul reciproc al fondatorilor companiei și al investitorilor, în dezvoltarea dinamică și de succes a unei noi afaceri, este asociat nu numai cu probabilitatea unui venit ridicat, ci și cu oportunitatea de a deveni participant la crearea unei noi tehnologii progresive, care stimulează inovațiile, progresul științific și tehnologic. Rolul unui investitor în dezvoltarea cu succes a unei companii beneficiare de capital de risc include transferul de experiență și conexiuni de afaceri,

Risk financing consists of long-term capital investments (for 5-7 years) in already existing or newly created innovative small enterprises. All these operations involve a high degree of risk, therefore, venture capital funds carefully select objects for investments and perform several risk operations simultaneously, creating new companies and collaborating with existing ones.

A decisive role in the success of the venture capital company belongs both to the originality of the constructive and technological idea of a new product, and to the quality of the company's management. Therefore, the investor always makes a careful selection of innovative ideas in terms of their potential for further recovery and assesses in detail the status of the beneficiary company and the potential of its management level. Risk investors, after deciding to implement a risky idea, organize a support group of the initiative among businessmen, managers, researchers and allocate the necessary funds for the operation of the company subject to investments in the first two to three years. In the subsequent period, the role of investors is mainly limited to the evaluation of the past period and the financing of the next stages, if there are positive intermediate results.

Particular attention is paid to the implementation of a business plan agreed in advance, and compliance with the deadlines for completion of works is a condition for obtaining additional funds. The mutual interest of the company's founders and investors in the dynamic and successful development of a new business is associated not only with the probability of a high income, but also with the opportunity to become participants in creating a new progressive technology that stimulates innovation, scientific and technological progress. The role of an investor in the successful development of a venture capital company includes the transfer of experience and business connections that contribute to the expansion of the company,

care contribuie la extinderea companiei, la apariția de noi contacte de afaceri, parteneri și piețe de desfacere.

Spre deosebire de investitorii publici, fondurile cu capital de risc sunt mai dispuse să investească în firme inovatoare, sperând, în viitor, să primească venituri sau cote de participare care, în viitor, să poată compensa, în mod semnificativ, investițiile lor inițiale și să justifice riscurile. Riscurile sunt, în general, compensate de rate foarte mari – care pot varia de la 20% la 50% din ratele anuale de rentabilitate, împreună cu dreptul de proprietate asupra acțiunilor societății. Cu toate acestea, cu cât este mai mare riscul, cu atât este mai mare rentabilitatea, ceea ce reprezintă o recompensă atractivă. Capitalul de risc poate oferi finanțare pe parcursul diverselor etape ale ciclului de viață al companiei. Prin deținerea acțiunilor societății, investitorii intră într-o relație de lungă durată cu partenerul, care durează, de obicei, de la cinci la zece ani înainte de rambursarea oricărei sume de bani. La sfârșitul investiției, acțiunile sunt vândute înapoi proprietarilor societății la un preț, care, sperăm, va fi semnificativ mai mare decât investiția inițială [12]. În Republica Moldova, există un proiect de Lege privind fondurile cu capital de risc, propus pentru consultări publice în 2015. Legea nu a fost aprobată, iar finanțarea de risc nu a primit încă o aplicare corespunzătoare, nu a fost creat un mecanism eficient pentru transformarea economiilor populației în investiții: – fondurile de capital de risc au o bază destul de îngustă pentru atragerea acestor surse de finanțare în scopul dezvoltării micilor firme inovatoare.

De asemenea, putem să remarcăm emergența finanțării IMM-urilor de către business angels. Acestea sunt, de obicei, persoane cu venituri mari, care investesc într-un start-up la o etapă foarte timpurie, de obicei, sub forma unui credit convertibil sau în cadrul unui acord de tip Simple Agreement for Future Equity (SAFE), care oferă investitorului dreptul de a deține acțiuni ale companiei în perioada viitoare. Business angels asigură legătura dintre

to the emergence of new business contacts, partners and markets.

Unlike public investors, venture capital funds are more willing to invest in innovative firms, hoping to receive revenue or participation shares that can significantly offset their initial investments and justify risks in the future. Risks are generally offset by very high rates – which can range from 20% to 50% annual rates of return, along with ownership of the company's shares. However, the higher the risk, the higher the profitability, which is an attractive reward. Venture capital can provide financing during the various stages of the company's life cycle. By owning the company's shares, investors enter a long-term relationship with the partner, which usually lasts from five to ten years before any amount is repaid. At the end of the investment, the shares are sold back to the company's owners at a price that will hopefully be significantly higher than the initial investment [12]. In the Republic of Moldova there is a draft Law on venture capital funds, proposed for public consultations in 2015. The law has not been approved and risk financing has not yet received a proper application; an efficient mechanism for transforming population's savings into investments has not yet been created; venture capital funds have a fairly narrow base for attracting these sources of financing in order to develop small innovative firms.

We can also note the emergence of SME financing by business angels. These are usually high-income people who invest in a start-up at a very early stage, usually in the form of a convertible loan or in a Simple Agreement for Future Equity (SAFE), which gives the investor the right to hold shares of the company in the future. Business angels provide the link between the need for investment to create a product in the early stages of development and the round of financing from venture capital funds in the coming period. The purpose of the investment

necesitatea de investiții pentru a crea un produs în primele etape de dezvoltare și runda de finanțare din fonduri de capital de risc în perioada ce va urma. Scopul investiției îl constituie creșterea valorii companiei beneficiare, obținerea unui profit la „ieșire”, după perioada convenită, când un business angel își vinde cota la bursă unui alt investitor sau fondatorilor companiei pentru un cost, care este semnificativ mai mare decât investiția inițială. Această perioadă este, de obicei, de 3-7 ani.

Majoritatea business angels sunt antreprenori de succes cu o experiență semnificativă în dezvoltarea propriei afaceri. O parte mai mică este reprezentată de specialiștii-profesioniști cu salarii înalte din companiile mari, precum managerii de vârf, consultanții, avocații etc. Investiția business angel este un mecanism relativ nou, care mai sunt numiți „bani inteligenți”. Business angels au interese într-o varietate de activități. Aproximativ o treime din proiectele investite se bazează pe noile tehnologii. Business angels pot face investiții, în mod direct sau prin intermediul unor consorții, reieșind din impozitare sau din alte motive. În Republica Moldova, există Asociația Business Angels Moldova, care oferă resurse, inclusiv financiare (de la 5000 la 25000 de euro), în funcție de necesitățile companiilor [13].

Menționăm că, în prezent, Republica Moldova este departe de țările vecine, în ceea ce privește sprijinul pentru investiții în afaceri. Republica Moldova a atras doar 60 de dolari investiții pe cap de locuitor, în timp ce, în medie, în țările Parteneriatului Estic, această cifră este de 160 USD [14]. Dacă nu vor fi elaborate măsuri urgente pentru îmbunătățirea atractivității investiționale a țării și crearea unor mecanisme suplimentare pentru atragerea de capital către economia Republicii Moldova, inclusiv utilizând instrumente ale diplomației economice, vom avea de pierdut în lupta de concurență nu numai pe piețele externe, dar și pe piața internă.

Una din problemele Republicii Moldova rezidă în faptul că piața de capital are dimen-

is to increase the value of the beneficiary company, to obtain a profit on “exit” after the agreed period, when a business angel sells its share to another investor or the company's founders for a cost that is significantly higher than the initial investment. This period is usually 3-7 years.

Most business angels are successful entrepreneurs with significant experience in developing their own business. A smaller part is represented by specialists-professionals with high salaries from large companies, such as top managers, consultants, lawyers, etc. Business angel investment is a relatively new mechanism, also called “smart money”. Business angels have interests in a variety of activities. About a third of the projects invested are based on new technologies. Business angels can make investments in their own name or through their companies, arising from taxation or other reasons. In the Republic of Moldova there is the Business Angels Moldova Association which offers resources, including financial (from EUR 5000 to EUR 25000), depending on companies' needs [13].

We mention that at present the Republic of Moldova is far from the neighbouring countries in terms of support for business investments. The Republic of Moldova attracted only USD 60 per capita investment, while this figure is on average USD 160 in the Eastern Partnership countries [14]. Unless urgent measures are developed to improve the country's investment attractiveness and create additional mechanisms for attracting capital to Moldova's economy, including using instruments of economic diplomacy, we will lose in the competition battle not only on foreign markets, but also on the domestic market.

One of Moldova's problems is that the capital market is small. According to data recorded last year, the volume of transactions on the Moldovan Stock Exchange represented 1.02% of the country's GDP. For comparison, the average size of a stock

siuni mici. Cu referire la datele înregistrate anul trecut, volumul tranzacțiilor la Bursa de Valori a Moldovei a reprezentat 1,02% din PIB-ul țării. Spre comparație, mărimea medie a unei piețe bursiere, la nivel global, a fost de 41,44% în anul 2017, iar pentru Europa, acest indicator a fost de 23,18%. Statele cu cele mai dezvoltate piețe bursiere din Europa sunt: Elveția – 139,69% din PIB; Spania – 56,56% din PIB; Turcia – 44,31% din PIB; Germania – 42,38% din PIB [15].

Se constată că, în Republica Moldova, există oameni care posedă bani, dar nu știu unde să-i investească, nu au cunoștințe financiare. Pe de altă parte, există economia națională, care are nevoie extremă de investiții. Anume, piața de capital are menirea să fie un intermediar, care să-i ajute pe cetățeni să-și transforme economiile lor în capital, pe care să-l investească în economie. Economia națională, folosind acest capital, ar putea crește și, după anumită perioadă, să restituie sumele investite de cetățeni, cu o dobândă, și astfel aceștia își vor crește veniturile. În prezent, nu există o dezvoltare rapidă a pieței serviciilor financiare pentru întreprinderile mici. Procesul de formare a pieței va dura mai mulți ani, timp în care instituțiile financiare vor avea mai multe oportunități de a dezvolta acest segment.

Considerăm că, pentru a realiza potențialul de inovație și producție al întreprinderilor mici din Republica Moldova, este necesar să fie creat un mediu favorabil funcționării sale. Statul, pe lângă reglementarea finanțării activității inovatoare, urmează să se implice insistent în crearea unui mediu favorabil antreprenoriatului inovational, ca o totalitate nu doar de condiții economice, dar și socio-psihologice, științifice și tehnice relevante, printr-o politică de stat bine gândită, care vizează, în special, consolidarea potențialului de inovare al întreprinderilor mici.

Un alt aspect important pentru dezvoltarea IMM-urilor inovatoare îl constituie gradul de loialitate și încredere reciprocă în societate. Există un număr mare de lucrări atât empirice,

market globally was 41.44% in 2017, and for the European region this indicator was 23.18%. The countries with the most developed stock markets in Europe are: Switzerland – 139.69% of GDP; Spain – 56.56% of GDP; Turkey – 44.31% of GDP; Germany – 42.38% of GDP [15].

It is found that in the Republic of Moldova there are people who have money, but do not know where to invest it, they have no financial knowledge. On the other hand, there is the national economy, which is in dire need of investment, and the capital market is meant to be an intermediary to help citizens turn their savings into capital and invest it in the economy. The national economy, using this capital, could grow and after a certain period of time return the money invested by citizens, with interest, and thus they will increase their incomes. At present there is no rapid development of the financial services market for small businesses. The process of market formation will take several years, during which time financial institutions will have more opportunities to develop this segment.

We believe that in order to realise the innovation and production potential of small enterprises in the Republic of Moldova, it is necessary to create a favourable environment for their operation. The state, in addition to regulating the financing of innovative activity, should be strongly involved in creating an environment favourable to innovative entrepreneurship as a whole, not only of economic, but also of relevant socio-psychological, scientific and technical conditions, through a well-thought-out state policy aimed, in particular, at strengthening the innovation potential of small enterprises.

Another important aspect for the development of innovative SMEs is the degree of loyalty and mutual trust in society. There is a large body of both empirical and theoretical work on the role of trust in the economy. Where the level of trust is higher, economic

cât și teoretice despre rolul încrederii în economie. Acolo, unde nivelul de încredere este mai ridicat, dezvoltarea economică are loc într-un ritm mai rapid. În economia cunoașterii, încrederea este fundamentală: dacă nu există încredere în societate, atunci, cunoașterea nu ne va umple viața – încrederea dintre oameni, între companii, între oameni și stat, încrederea oamenilor în autorități etc. Anume, încrederea este ceea ce face posibilă încheierea contractelor, tranzacțiilor cotidiene și realizarea planurilor de viitor. Situația din Republica Moldova, în acest sens, lasă mult de dorit. Un sondaj de opinie realizat în februarie 2021, de Asociația sociologilor și demografilor din R. Moldova, a arătat o scădere a încrederii cetățenilor în instituțiile statului și cele sociale. Potrivit acestuia, 45% dintre respondenți au încredere în poliția moldovenească, 42% – în Guvern, 39% – în autoritățile publice locale, 34% – în organizațiile religioase, în comunitatea științifică – 32%, în mass-media – 31%, în vecini – 27%, în colegii de serviciu – 25%, în Armata Națională – 23%, în Președinție – 22%, în organizațiile neguvernamentale – 19%, în sistemul bancar – 19%, în Parlament – 12%, în Justiție – 11%, în partidele politice – 9% [16]. În același timp, încrederea ce domină în societate este una dintre condițiile principale pentru funcționarea piețelor de capital. Și ea poate apărea numai odată cu respectarea necondiționată a legilor și a drepturilor omului.

De asemenea, un nivel destul de redus de încredere caracterizează Republica Moldova ca partener financiar la nivel internațional. În noiembrie 2019, agenția analitică Moody's Investors Service a menținut ratingul de credit „B3 stabil” pentru Republica Moldova, fiind cel mai scăzut nivel de încredere din segmentul mediu. Aceasta înseamnă că și capacitatea Republicii Moldova de a-și îndeplini obligațiile financiare față de parteneri este destul de scăzută, deși nu există riscuri mari pentru investiții. Obligațiile financiare ale unei țări cotate cu „B” sunt considerate de agenție ca fiind „speculative și supuse unui risc de credit

development occurs at a faster pace. In the knowledge economy, trust is fundamental: if there is no trust in society, then knowledge will not fill our lives – trust between people, between companies, between people and the state, people's trust in authorities, etc. Trust is what makes contracts, everyday transactions and future plans possible. The situation in the Republic of Moldova in this respect leaves much to be desired. An opinion poll conducted in February 2021 by the Association of Sociologists and Demographers of Moldova showed a decline in citizens' trust in state and social institutions. According to it, 45% of respondents trust the Moldovan police, 42% – the Government, 39% – local public authorities, 34% – religious organizations, the scientific community – 32%, the media – 31%, neighbours – 27%, colleagues – 25%, the National Army – 23%, the President – 22%, non-governmental organizations – 19%, the banking system – 19%, the Parliament – 12%, the judiciary – 11%, political parties – 9%. [16]. At the same time, the prevailing trust in society is one of the main conditions for the functioning of capital markets. And it can only emerge with unconditional respect for laws and human rights.

Also, a rather low level of trust characterizes the Republic of Moldova as a financial partner at international level. In November 2019, the analytical agency Moody's Investors Service maintained the “B3 stable” credit rating for the Republic of Moldova, the lowest confidence level in the medium segment. This means that the Republic of Moldova's ability to meet its financial obligations to partners is quite low, although there are no high investment risks, financial obligations of a country rated “B” are considered by the agency “speculative and subject to high credit risk”. Moldova's credit rating (“stable B3”) is limited by its low economic stability and insufficient institutional development, according to Moody's annual report. It should be noted that

ridicat". Ratingul de credit al Republicii Moldova („nivelul stabil B3”) este limitat de stabilitatea sa economică scăzută și de dezvoltarea instituțională insuficientă, potrivit raportului anual al Moody's. Trebuie remarcat faptul că ratingul „B3 stabil” al Republicii Moldova a fost menținut peste 10 ani. Pentru prima dată, acest rating a fost atribuit țării noastre în 2010, după o lungă perioadă de echilibrare la limita de defolt. Experții Moody's afirmă că, pentru creșterea ratingului de credit, R. Moldova are nevoie de progrese suplimentare în reformele din sectorul financiar și consolidarea instituțiilor guvernamentale ale țării. Un imbold pentru mișcarea, în acest sens, ar elimina obstacolele economice structurale de lungă durată, cum ar fi un climat de afaceri slab și insuficiența forței de muncă [17].

Alt aspect al activității IMM-urilor inovatoare, în Republica Moldova, îl constituie nivelul de pregătire al specialiștilor. Este necesar să se facă investiții constante în capitalul uman, astfel, încât cea mai mare parte a activității economice să fie asociată cu cunoașterea mai mult, decât cu activele fizice. Un bun exemplu, în acest context, îl reprezintă China și sfera tehnologică a economiei acestei țări. Din punct de vedere istoric, în China, întreprinderile de stat foarte mari au jucat un rol dominant în dezvoltarea economică a țării. Dar, în prezent, guvernul caută să transfere centrul activității economice de la aceste organizații foarte mari la firme mai mici, dar cu capacități și spirit antreprenorial pronunțat. Se consideră că, anume, aceste mici companii tehnologice vor promova inovațiile în economia chineză.

Totodată, este necesară crearea unor condiții pentru asigurarea transferului de cunoștințe din mediul științific spre economia reală. De exemplu, este nevoie de condiții pentru ca întreprinderile să poată utiliza, sub licență, idei și tehnologii dezvoltate în mediul universitar. În al doilea rând, este necesar să se asigure o comunicare mai strânsă între cercetătorii din cadrul universităților și angajații companiilor inovatoare, astfel,

Moldova's "B3 stable" rating has been maintained for over 10 years. For the first time, this rating was assigned to our country in 2010, after a long period of balancing at the deflation limit. Moody's experts say Moldova needs further progress in financial sector reforms and strengthening of the country's government institutions to raise its credit rating. An impetus for such a move would be the removal of long-standing structural economic obstacles such as a weak business climate and labour shortages [17].

Another aspect of the activity of innovative SMEs in the Republic of Moldova is the level of training of specialists. It is necessary to make constant investments in human capital, so that most economic activity is associated with knowledge rather than physical assets. A good example in this context is China and the technological sphere of its economy. Historically, in China, very large state-owned enterprises have played a dominant role in the country's economic development. But now the government is seeking to shift the focus of economic activity from these very large organisations to smaller but capable and entrepreneurial firms. It is believed that it is these small technology companies that will promote innovation in the Chinese economy.

It is also necessary to create conditions to ensure the transfer of knowledge from science to the real economy. For example, conditions need to be created so that companies can use, under licence, ideas and technologies developed in academia. Secondly, there is a need to ensure closer communication between university research staff and employees of innovation companies, so that scientists have a more real understanding of the problems faced by industry and practitioners have access to the results of scientific research. In most countries, two main areas of direct support for small innovative companies are being developed: the state promotes the development of small companies created by

încât oamenii de știință să aibă o înțelegere mai reală a problemelor, cu care se confruntă industria, iar practicienii să aibă acces la rezultatele cercetărilor științifice. În majoritatea țărilor, se dezvoltă două domenii principale de sprijin direct pentru întreprinderile mici inovaționale: statul promovează dezvoltarea companiilor mici, create de oamenii de știință din mediul universitar, care dezvoltă proiecte de inovare riscante (spin-off), precum și acordă sprijin întreprinderilor mici, care realizează inovații. În plus, ambele domenii asigură utilizarea activă a unei varietăți de mecanisme de capital de risc [18].

De asemenea, o sarcină importantă constă în asigurarea integrării rezultatelor activității inovaționale drept componente individuale ale cunoașterii și experienței în soluții sistemice, în configurații, care ar putea fi utile pieței, deci, valorificate. Și, desigur, companiile mici ar trebui să colaboreze cu universitățile și departamentele de cercetare ale marilor întreprinderi, contribuind la cauza comună prin aportul unor specialiști calificați, adus datorită cunoștințelor sau unor rezultate ale cercetărilor. Considerăm că este necesară grăbirea schimbului și circulației cunoștințelor, diversificarea surselor de finanțare pentru IMM-urile inovaționale. Acesta reprezintă un obiectiv major în prezent, complex, dar cu o concentrare de eforturi și resurse, posibil de atins într-o perspectivă pe termen mediu.

Concluzii

Ca element independent și important al economiei de piață, IMM-urile creează un mediu favorabil dezvoltării concurenței, sporesc volumul total al producției și al comerțului, oferă locuri de muncă pentru o parte semnificativă a populației, stimulează punerea în aplicare a realizărilor progresului științific și tehnologic.

Experiența țărilor dezvoltate confirmă că, în condițiile concurenței globale, pe piața mondială, câștigă acela, care dispune de o structură dezvoltată de creare și realizare a inovațiilor și posedă cel mai eficient meca-

anism de capital de risc [18].

It is also an important task to ensure the integration of the results of innovation activity as individual components of knowledge and experience into systemic solutions, in configurations that could be useful to the market and thus exploited. And, of course, small companies should collaborate with universities and the research departments of large companies, contributing to the common cause by bringing qualified specialists, knowledge, research results. We believe that it is necessary to speed up the exchange and circulation of knowledge in society, to diversify the sources of funding for innovative SMEs. This is a major goal today, complex, but with a concentration of efforts and resources, possible to achieve in a medium term perspective.

Conclusions

As an independent and important element of the market economy, small enterprises create a favourable environment for the development of competition, increase the total volume of production and trade, provide jobs for a significant part of the population, stimulate the implementation of scientific and technological progress.

The experience of developed countries confirms that in the conditions of global competition on the world market, the one that has a developed structure for creating and realizing innovations and possesses the most efficient mechanism of innovation activity wins. Therefore, for the efficient functioning of the innovation economy, there must be an innovative, functional, and complex infrastructure. The innovative infrastructure determines the speed of development of the country's economy and the increase of the living standard of the population.

nism al activității inovatoare. De aceea, pentru funcționarea eficientă a economiei inovatoare, este necesară o infrastructură inovatoare, funcțională și complexă. Infrastructura inovatoare determină viteza dezvoltării economice a țării și creșterea nivelului de viață al populației.

În Republica Moldova, pe fondul unei infrastructuri de sprijin, în general, slabe, IMM-urile încă nu pot influența creșterea nivelului general al activității de inovare.

Statul are menirea să creeze condiții adecvate pentru atragerea capitalului privat către activitățile inovatoare, de rând cu participarea sa directă la finanțarea inovațiilor. În plus, statul ar trebui să-și consolideze rolul de destinatar al inovațiilor și în formarea unui mediu de afaceri pentru apariția întreprinderilor mici și mijlocii pentru diseminarea ulterioară a inovațiilor.

Companiile, care abia intră pe piață sau introduc un produs nou, adesea, necesită finanțare externă suplimentară la începutul sau în etapele ulterioare de dezvoltare. Una dintre opțiunile pentru obținerea acesteia constă în apelarea la un business angel sau la fonduri de risc.

Un obiectiv major rămâne depășirea incertitudinii potențialilor investitori, în ceea ce privește stabilitatea situației economice și politice a țării, precum și consolidarea rolului statului în crearea condițiilor social-economice favorabile pentru dezvoltarea afacerilor de risc și, în consecință, pentru dezvoltarea activităților inovatoare ale IMM-urilor.

In the Republic of Moldova, SMEs still cannot influence the increase of the general level of innovation activity considering a background of generally weak support infrastructure,

The state aims to create adequate conditions for attracting private capital to innovative activities, together with its direct participation in financing innovation. Moreover, the state should strengthen its role as a recipient of innovations and in forming a business environment for the emergence of small and medium enterprises, and the subsequent dissemination of innovations.

Companies that are just entering the market or introducing a new product often need additional external financing at the beginning or later stages of development. One of the options for obtaining it can be to turn to a business angel or to risk funds.

A major objective remains to overcome the uncertainty of potential investors regarding the stability of the country's economic and political situation and to strengthen the role of the state in creating favourable socio-economic conditions for the development of risky businesses and, consequently, for the development of SMEs.

Bibliografie/Bibliography:

1. Уровень расходов на НИОКР в странах мира [on-line]. [accesat 05 iunie 2021]. Disponibil: <https://gtmarket.ru/ratings/research-and-development-expenditure>.
2. D'OSLO, Manuel. Principes directeurs pour le recueil et l'interprétation des données sur l'innovation. OCDE [on-line]. 2005, 3e edition [accesat 07 iunie 2021]. Disponibil: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5889957/OSLO-FR.PDF/93ff557c-e822-43fe-a0ad-ec8b5d7b9c7b>.
3. Инновационность предприятия: критерии и подходы к измерению [on-line]. [accesat 11 iunie 2021]. Disponibil: <http://www.elib.grsu.by/katalog/164057-356507.pdf>.

4. Annual Report on European SMEs 2018/2019. *Research & Development and Innovation by SMEs*. 2020, p.16
5. Annual Report on European SMEs 2018/2019 [on-line]. [accesat 09 iunie 2021]. Disponibil: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b6a34664-335d-11ea-ba6e-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-search>.
6. Legea cu privire la întreprinderile mici și mijlocii: nr. 179 din 21-07-2016 [on-line]. [accesat 07 iunie 2021]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105839&lang=ro
7. Росстат впервые раскрыл долю малого и среднего бизнеса в экономике [on-line]. [accesat 21 iunie 2021]. Disponibil: <https://www.rbc.ru/economics/05/02/2019/5c5948c59a794758389cfd7>
8. Activitatea întreprinderilor mici și mijlocii în Republica Moldova în anul 2019 [on-line]. [accesat 14 iunie 2021]. Disponibil: <https://www.contabilsef.md/activitatea-intreprinderilor-mici-si-mijlocii-in-republica-moldova-in-anul-2019/>
9. Strategia de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020 [on-line]. [accesat 15 iunie 2021]. Disponibil: <https://mei.gov.md/ro/content/politici-si-programe-imm>
10. Planul național de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană [on-line]. [accesat 12 iunie 2021]. Disponibil: <http://dcfta.md/planul-national-de-actiuni-pentru-implementarea-acordului-de-asociere-republica-moldova-uniunea-europeana-in-perioada-2017-2019>
11. Strategia inovațională a Republicii Moldova pentru perioada 2013-2020 „Inovații pentru competitivitate” [on-line]. [accesat 11 iunie 2021]. Disponibil: <https://mei.gov.md/sites/default/files/document/proba16.pdf>
12. Capital de risc [on-line]. [accesat 22 iunie 2021]. Disponibil: <https://bcapp.eu/ro/genie-actions/capital-de-risc>
13. Business Angels Moldova [on-line]. [accesat 21 iunie 2021]. Disponibil: <https://www.businessangels.md/>
14. Для работы на рынке Европы нужны консолидация и поддержка государства [on-line]. [accesat 16 iunie 2021]. Disponibil: <http://dcfta.md/rus/dlya-raboty-na-rynke-evropy-nuzhny-konsolidaciya-i-podderzhka-gosudarstva>
15. Piața de capital – domeniu puțin explorat în Republica Moldova [on-line]. [accesat 14 iunie 2021]. Disponibil: <https://www.infodebit.md/?go=news&n=95>
16. Sondaj: Moldovenii au mai puțină încredere în instituțiile statului [on-line]. [accesat 09 iunie 2021]. Disponibil: <https://stiri.md/article/social/sondaj-moldovenii-au-mai-putina-incredere-in-institutiile-statului>
17. Moody's. Central & Eastern Europehttps [on-line]. [accesat 12 iunie 2021]. Disponibil: https://www.moody.com/researchandratings/region/europe/central-eastern-europe/004001001007?tb=0&ol=-1&lang=en&type=Rating_Action
18. Инновационное малое предпринимательство как стратегический ресурс экономической безопасности [on-line]. [accesat 11 iunie 2021]. Disponibil: <https://issek.hse.ru/press/27224539.html>

* *Articolul a fost elaborat în cadrul proiectului 20.800020807.42 Configurarea businessului inovațional în contextul concurenței regionale, în cadrul Programului de stat.*

657.286:330.35(478)

IMPACTUL PLĂȚILOR FĂRĂ NUMERAR ASUPRA CREȘTERII ECONOMICE

Conf. univ. dr. Ana CÎRLAN, ASEM
ana.cirlan@ase.md
ORCID 0000-0002-9223-7755

Plățile fără numerar se dezvoltă într-un ritm accelerat datorită apariției instrumentelor de plată inovatoare, ce permit procesarea tranzacțiilor în timp real. Acesta este rezultatul progresului științei și tehnicii din ultima perioadă, care a afectat, în mod direct, prin intermediul tehnologiilor informaționale, modalitățile și instrumentele de transfer de valoare.

Analiza impactului plăților fără numerar asupra creșterii economice este justificată prin numeroasele beneficii pe care le aduc acestea. În această ordine de idei, este necesară implementarea măsurilor de extindere a utilizării plăților fără numerar în raporturile economice din perspectiva avantajelor oferite de acestea, printre care vom evidenția, de rând cu altele, și transparența circulației valorii.

Cuvinte-cheie: plăți fără numerar, produs intern brut, creștere economică, modalități de plată, plăți electronice.

JEL:G23, G21, F62, F24.

Introducere

Într-o eră a digitalizării, plățile fără numerar au reușit să cunoască o evoluție uluitoare în perioadă recentă. Astfel, la nivel mondial, s-a înregistrat o explozie a utilizării plăților fără numerar prin intermediul utilizării unei game vaste de instrumente de plată și soluții tehnologice inovatoare, ce permite efectuarea transferurilor monetare în orice colț al lumii, la orice oră a zilei.

În acest context, nu se pot ignora beneficiile aduse de acestea. În economiile emer-

657.286:330.35(478)

THE IMPACT OF NON-CASH PAYMENTS IN ECONOMIC GROWTH

Assoc. Prof. PhD Ana CÎRLAN, ASEM
ana.cirlan@ase.md
ORCID 0000-0002-9223-7755

The world of cashless payments is developing at an accelerated pace due to the emergence of innovative payment tools that allow the processing of transactions in real time. This is the result of decades of development and evolution, and changes in information technology have had an impact on all aspects of life, including methods of paying for goods and services.

The analysis of the impact of cashless payments on economic growth is justified by the many benefits they bring. In this context, it is essential to emphasize the need to implement measures that would help promote cashless payments, which in turn will help streamline the functioning of several branches of the national economy thanks to the transparency they provide.

Keywords: non-cash payments, gross domestic product, economic growth, payment methods, electronic payments.

JEL: G23, G21, F62, F24.

Introduction

In the era of digitalization, the non-cash payments have managed an astonishing evolution during the last 10 years. Hence, a worldwide explosion of non-cash payments usage evolved with a wide range of payment instruments and innovative technological solutions, allowing the payments to be made from any corner of the world and at any time.

In this context, one cannot ignore the benefits they bring in a developing economy,

gente, la acestea se referă: minimizarea economiei tenebre, eliminarea evaziunii fiscale, eradicarea fenomenului de salarizare în plic etc. În ultimii ani, acest subiect a devenit tema numeroaselor studii în țară și străinătate, în special, acestea fiind efectuate de către organizații internaționale implicate în procesarea plăților, dar și de către numeroase bănci centrale, care au ca obiectiv strategic promovarea plăților fără numerar.

Analiza efectelor plăților fără numerar asupra creșterii economice este justificată prin numeroasele beneficii, pe care acestea le aduc. În contextul dat, este primordial să se scoată în evidență necesitatea implementării unor măsuri, ce ar contribui la promovarea plăților fără numerar, care, la rândul lor, vor contribui la eficientizarea funcționării mai multor ramuri ale economiei naționale, grație transparenței pe care o oferă acestea.

Metode aplicate

La nivelul economiei, în fiecare zi, are loc un număr mare de tranzacții realizate la inițiativa diferiților subiecți, ponderea cea mai mare ca valoare revenind entităților economice. Evoluțiile tehnico-științifice, din ultimii ani, sunt unii din principalii factori ai schimbărilor structurii pieței financiare și crearea unor noi tehnologii și instrumente financiare. Schimbările survenite au avut impact asupra tuturor aspectelor vieții, inclusiv asupra implementării și dezvoltării noilor metode de plată fără numerar. Astfel, progresul înregistrat a avut o contribuție semnificativă în vederea schimbării percepției clasice a oamenilor de a plăti în numerar, facilitând apariția și dezvoltarea ulterioară a unei societăți fără numerar, în care bunurile și serviciile pot fi comercializate fără utilizarea banilor în numerar.

Scopul acestui articol este analiza și identificarea influenței plăților fără numerar asupra economiilor naționale.

În mod evident, numerarul devine un instrument al circulației monetare tot mai puțin revendicat în funcția sa de circulație a valorii, iar plățile în numerar aproape că au cedat scena transferurilor de valoare plăților

such as: minimizing the shadow economy, tax evasion reducing, removing the envelope payroll phenomenon etc. In recent years, the given topic has become the subject of numerous international studies, in particular, being conducted by international organizations responsible for payment processing, also, by many central banks whose strategic goal is to promote non-cash payments.

The analysis of non-cash payments effects on economic growth is justified by the many benefits they discover. In this context, it is essential to emphasize the need to implement the measures for non-cash payments, as a streamline of the functioning of several branches of the national economy, thanks to the transparency they provide.

Applied methods

For the economy statements, a large number of transactions take place every day at the initiative of a wide range of economic actors. Technological developments for the recent years give one of the main driving forces behind changes in the structure of the financial market and the creation of new technical approaches and financial instruments. The changes had an impact on all life aspects, including the implementation and development of new non-cash payment methods. Thus, progress has made a significant contribution to change the classical perception of people cash-paying, facilitating the emergence and further development of a cashless society, in which goods and services can be traded without the physical money use.

The purpose of this article is to analyse and identify the influence of cashless payments on national economies.

Clearly, cash is becoming an instrument of monetary circulation that is less and less claimed in its function of value flow, and cash payments have almost given way to value transfers to cashless payments. This trend is generated by the emergence of new cashless payment methods, which are becoming more

fără numerar. Această tendință generată de apariția noilor metode de plată fără numerar, care devin tot mai utilizate și de către persoanele fizice. Totodată, o economie fără numerar nu semnifică absența absolută a tranzacțiilor în numerar într-o economie, însă suma tranzacțiilor de acest tip este redusă la minimum, fiind utilizate diverse canale alternative în vederea efectuării plăților.

Pentru îndeplinirea obiectivului propus, au fost utilizate mai multe metode de cercetare și anume: analiza documentară, culegerea informațiilor, prelucrarea datelor etc.

Rezultate obținute și discuții

În opinia cercetătorilor A. B. Paul și O. Friday, o tranzacție fără numerar se referă la un cadru economic, prin care bunurile și serviciile sunt cumpărate și plătite prin intermediul dispozitivelor electronice [1]. De asemenea, conform definiției prezentate de către Banca Centrală Europeană, plățile fără numerar presupun transferarea de fonduri între conturile de plăți [2].

În același timp, plata fără numerar reprezintă o tranzacție sigură pentru clienți, contribuind, în același timp, la creșterea veniturilor și îmbunătățirea eficienței operaționale a vânzătorilor.

O serie de studii au identificat faptul că progresul tehnologic a jucat un rol esențial în crearea unei societăți fără numerar. Savanții Hock-Han Tee și Hway-Boon Ong, în lucrarea „Non-cash payment and economic growth”, opinează că dezvoltarea plăților fără numerar este alimentată de evoluția tehnologiilor informaționale [3]. Această viziune este împărtășită și de către Oyewole Oginni [4] care, în lucrările sale, susține că inovația tehnologică a schimbat perspectivele de dezvoltare a sistemelor de plăți, menționând că acestea tind, la moment, spre o lume electronică. Astfel, în fiecare an, apar noi modalități de plată, care, cu siguranță, schimbă obiceiurile oamenilor de a efectua plățile zilnice.

Depunerea banilor, într-un cont de plată sau sub alte forme, au dezvoltat, în decursul timpului, ideea de promovare a plăților fără

and more used by individuals. At the same time, a cashless economy does not mean the absolute absence of cash transactions in the economy, but the amount of such transactions is reduced to a minimum, being used various alternative channels to make a payment.

In order to achieve the proposed objective, several research methods were used, namely: documentary analysis, information gathering, data processing, etc.

Results obtained and discussions

According to researchers A. B. Paul and O. Friday a cashless transaction refers to an economic framework through which goods and services are bought and paid for through electronic devices [1]. Also, according to the definition presented by the European Central Bank, non-cash payments involve the transfer of funds between payment accounts [2].

At the same time, a non-cash payment is a secure transaction for customers, while helping to increase the revenue and improve the operational sellers' efficiency.

A number of studies have identified that technological progress has played a key role in creating a non-cash society. Scientists Hock-Han Tee and Hway-Boon Ong in their work “Non-cash payment and economic growth” states that the development of non-cash payments is fuelled by the evolution of information technologies [3]. This view is also shared by Oyewole Oginni, who pointed out that technological innovation has changed the development prospects in payment systems, showing that they are currently moving towards an electronic world [4]. Thus, every year new payment methods appear, certainly changes the people's habits of making daily payments.

Money depositing to a payment account or in other forms has over time developed the idea of promoting the non-cash payments and is also supported the efforts by states to develop a less cash society.

numerar și, de asemenea, aceasta este susținută de eforturile din partea statelor de a dezvolta o societate cu mai puțin numerar.

Adoptarea plăților fără numerar a fost analizată și în lucrarea „Teoria difuzării inovației”, a lui Rogers Everett Această abordare denotă modul, în care inovațiile sunt adoptate de indivizi, într-o societate, printr-o secvență ce clasifică utilizatorii în diferite categorii de adaptare [5]. În ceea ce privește tranzacțiile fără numerar în societate, adoptarea metodelor de plată fără numerar este subordonată modului în care consumatorii vor folosi tehnologia nouă. Totodată, consecințele răspândirii plăților fără numerar depind, în mare măsură, de viteza în care o societate este gata să adopte plățile fără numerar, la diferite etape ale nivelului de inovare, astfel, consecințele diferă și ele de la o societate la alta.

Nina Mailat, în studiul său „Exploring consumer adoption of Mobile Payments”, folosește teoria DOI în vederea stabilirii a cinci caracteristici ce stimulează consumatorii să utilizeze noile tehnologii, pentru a efectua o plată fără numerar, acestea fiind: avantajul relativ, complexitatea, compatibilitatea, încrederea și costurile [6].

În timp ce multe țări optează pentru o economie fără numerar, există, de asemenea, adepți ce susțin contrariul acestei viziuni și, anume, că numerarul nu va dispărea în timpul apropiat, datorită faptului că, la moment, acesta este o metodă de plată valoroasă din considerentul anonimatului în cadrul tranzacției, dar și nu presupune o serie de controale, precum în cazul plăților fără numerar. Astfel, compromisul de informații confidențiale poate slăbi încrederea consumatorilor în efectuarea plăților în mod electronic. Aceasta ar însemna că numerarul va fi, întotdeauna, utilizat în cadrul unei societăți pentru preferințe personale.

În societatea fără numerar, tranzacțiile de plată sunt efectuate prin utilizarea instrumentelor, precum: cardurile de debit, cardurile de credit, cecurile și transferurile de credit prin transferarea mijloacelor bănești dintr-un cont în alt cont beneficiar. Cu alte cuvinte, aceasta

The adoption of non-cash payments has been also analysed in Rogers Everett's "Innovation Dissemination Theory" (IDT). Which shows how innovations are made by individuals in a society through a sequence that classifies users into different categories of adaptation [5]. With regard to cashless transactions in society, the adoption of non-cash payment methods is a condition for the consumers' usage of the new technology. At the same time, the consequences of the non-cash payments spread depend to a large extent on the speed at which the company is ready to adopt the non-cash payments at different stages of the innovation level, thus, the consequences also differ from one company to another.

Nina Mailat in her study "Exploring consumer adoption of Mobile Payments" applies the IDT theory to establish 5 features that encourage consumers to use new technologies to make a non-cash payment, which are: relative advantage, complexity, compatibility, reliability and the costs [6].

While many countries are opting for a cashless economy, there are also adepts of the opposite view, namely, the cash will not disappear in the near future due to the fact that it is currently a valuable payment method. It is a consideration of anonymity of the transaction, but also does not involve a series of controls as in the case of non-cash payments. Thus, compromising confidential information can weaken consumers' confidence in making payments electronically. This would mean that cash will always be used in a company for personal preference.

In a cashless society, payment transactions are made using instruments such as debit cards, credit cards, checks and credit transfers by transferring funds from one account to another. In other words, this would mean the widespread application of advanced information technologies in the financial system.

There is currently a wide range of non-cash payment instruments to replace the use of

ar semnifica aplicarea, pe scară largă, a tehnologiilor informaționale avansate în cadrul sistemului financiar.

În prezent, există o gamă variată de instrumente de plată fără numerar, care vin să înlocuiască utilizarea numerarului. Conform conceptului prezentat în Directiva (UE) 2015/2366, din 25 noiembrie 2015, privind serviciile de plată în cadrul pieței interne, instrumentul de plată înseamnă un dispozitiv (dispozitive) personalizat(e) și/sau orice set de proceduri convenite între utilizatorul serviciilor de plată și prestatorul de servicii de plată și folosit pentru a iniția un ordin de plată [7].

Un instrument de plată fără numerar este mijlocul prin care un plătitor acordă băncii sale autorizație să transfere fonduri pentru efectuarea unei plăți sau prin care un beneficiar dă instrucțiuni băncii sale să colecteze fondurile de la un plătitor. Conturile celor două părți pot fi deschise la o singură bancă sau la bănci diferite [8].

Dezvoltarea continuă a pieței interne integrate pentru plăți electronice sigure este crucială pentru a sprijini creșterea economică și a asigura faptul ca consumatorii, comercianții și întreprinderile să se poată bucura de varietatea și de transparența serviciilor de plată pentru a beneficia pe deplin de piața internă. În acest sens, o serie de studii demonstrează că adoptarea plăților electronice contribuie la creșterea economică. Astfel, un studiu efectuat în 2012, „Non-cash payments underpin Economic growth”, arată legătura directă dintre plățile fără numerar și creșterea economică [9]. Studiul ilustrează faptul că volumul plăților fără numerar crește de două ori mai rapid decât în economiile în curs de dezvoltare. În același timp, plățile fără numerar contribuie la facilitarea și rapiditatea procurării bunurilor și serviciilor de către consumatori și mediul de afaceri, mărindu-se, în așa mod, viteza banilor în circuitul monetar și astfel, contribuind la creșterea PIB-ului. Un alt studiu al Băncii Centrale Europene, în care se studiază relația fundamentală dintre plățile electronice cu amănuntul și creșterea econo-

cash. According to the concept set out in Directive (EU) 2015/2366 from November 25, 2015 On payment services in the internal market, the payment instrument means a personalized device(s) and/or any set of procedures agreed between by the payment service user and the payment service provider and used to initiate a payment order [7].

A non-cash payment instrument is the means by which a payer authorizes his bank to transfer funds to make a payment or by which a beneficiary instructs his bank to collect funds from the payer. The accounts of the two parties can be opened at one bank or at different banks [8].

The continuing development of an integrated internal market for secure electronic payments is crucial to support economic growth and ensure that consumers, traders and businesses can enjoy the variety and transparency of payment services to fully benefit from the internal market diversification. In his regard, a number of studies show that the adoption of electronic payments contributes to economic growth. Thus, a study conducted in 2012 “Non-cash payments underpin Economic growth” shows the direct link between non-cash payments and economic growth [9]. The study illustrates that the volume of non-cash payments is growing twice as fast as in developing economies. At the same time, non-cash payments contribute to the facilitation and speed of the purchase of goods and services by consumers for the business environment, thus, increasing the speed of money in the monetary circuit, contributing to GDP growth. Another study by the European Central Bank, which examines the fundamental relationship between electronic retail payments and economic growth, confirms, the transition to electronic payments stimulates economic growth in general, including consumption and trade [10].

There are a number of reasons why an economy needs to adopt the policy of pro-

mică, confirmă că trecerea la plățile electronice stimulează creșterea economică, în general, consumul și comerțul [10].

Există o serie de motive, pentru care economia necesită adoptarea politicii de promovare a plăților fără numerar, întrucât acestea influențează asupra modernizării sistemului de plăți național – plățile electronice constituie primul pas în vederea stimulării dezvoltării și modernizării sistemului de plăți. În același timp, plățile fără numerar contribuie la eficientizarea tranzacțiilor prin reducerea costurilor serviciilor bancare și stimularea incluziunii financiare prin oferirea opțiunilor de efectuare a operațiunilor de plată mai eficiente și pe o arie mai extinsă.

De asemenea, un studiu efectuat de profesorii universitari Neetu Kumari și Jhanvi Khanna menționează despre faptul că plățile electronice contribuie la gestionarea inflației și stimularea creșterii economice prin îmbunătățirea eficienței politicii monetare în vederea gestionării inflației și stimulării creșterii economice [11]. Totodată, acestea reduc costurile ce țin de procesarea, transportarea, deținerea și nimicirea numerarului.

Efectuarea plăților fără numerar influențează, în același timp, asupra siguranței efectuării unei tranzacții prin eliminarea riscurilor asociate deținerii de numerar, precum jafurile sau alte infracțiuni legate de acesta. Nu putem neglija faptul că plățile fără numerar au o contribuție semnificativă la înlăturarea economiei tenebre în cadrul unei țări, iar fenomenele, precum corupția, spălarea banilor și alte activități frauduloase, privitoare la numerar, pot fi aduse la un nivel minim prin stimularea plăților fără numerar.

Un studiu recent, efectuat de către Moody's Analytics, la comanda companiei Visa, examinează impactul economic al plăților electronice în 70 de țări ale lumii [12]. Rezultatele studiului sugerează că utilizarea cardurilor de plată conduce la creșterea consumului, ceea ce duce la creșterea producției, a locurilor de muncă, a veniturilor și, în final, a PIB-ului (figura 1).

motoring non-cash payments, as they influence the modernization of the national payment system – electronic payments are the first step in stimulating the development and modernization of the payment system. At the same time, non-cash payments help streamline transactions by reducing the cost of banking services and stimulating the financial inclusion by providing more efficient and wider payment options.

Also, a study by the university professors Neetu Kumari and Jhanvi Khanna mention that electronic payments contribute for inflation managing and stimulating economic growth by improving the efficiency of monetary policy to manage inflation and stimulate the growth [11]. At the same time, they reduce the costs of processing, transporting, holding and recycling of the cash.

Making non-cash payments also affects the security of a transaction by eliminating the risks associated with cash holding, such as robberies or other related offenses. We cannot ignore the fact that non-cash payments make a significant contribution for the removing of the shadow economy within a country, and phenomena, such as corruption, money laundering and other fraudulent cash-related activities can be minimized by stimulating non-cash payments.

A recent study by Moody's Analytics, commissioned by the Visa, examines the economic impact of electronic payments in 70 countries around the world [12]. The results of the study suggest that the use of payment cards leads to an increase of consumption, which leads to an increase of production, jobs, income, and finally the GDP (figure 1).

**Figura 1. Relația dintre plățile electronice și creșterea economică/
Figure 1. The link between electronic payments and economic growth**

Sursa: elaborată de autor în baza [12]. Source: Developed by the author based [12]

Plățile electronice avantajează toate părțile implicate în diferite moduri. În cadrul sistemului de plăți electronice, există două părți finale principale: cumpărătorii (consumatorii) și vânzătorii (comercianții). Trecerea la plățile electronice a schimbat comportamentul și, în unele cazuri, relația dintre consumator și comerciant. Disponibilitatea de a efectua o plată în mod electronic conduce la un ciclu economic, în care creșterea consumului influențează creșterea: producției; numărului locurilor de muncă; veniturilor și, în cele din urmă, a nivelului activităților economice. Deși studiul nu explorează în detalii motivele creșterii PIB-ului grație utilizării cardului de plată, există o serie de explicații plauzibile în acest sens. Astfel, apariția plăților electronice au contribuit la capacitatea consumatorilor de a optimiza consumul, datorită securității, dar și accesului imediat la toate fondurile lor de depozit (cardurile de debit) sau la linia de credit (cardurile de credit). Comercianții, de asemenea, beneficiază, ca urmare a implementării plăților electronice, având acces la un grup mai mare de clienți cu plată garantată. Plățile electronice joacă un rol crucial în dezvoltarea rapidă a comerțului electronic, în care plata prin numerar, de obicei, nu este o opțiune.

Electronic payments benefit all parties in different ways. There are two main final parts for the electronic payment system: buyers (consumers) and sellers (merchants). The transition to electronic payments has changed the behaviour, and in some cases, the link between the consumer and the merchant. The willingness to make an electronic payment leads to an economic cycle in which increased consumption influences increased production, more jobs, higher incomes and, finally, stronger economic growth. Although the study does not explore in detail the reasons for GDP growth thanks to the use of the payment card, there are a number of plausible explanations in this regard. Thus, the advent of electronic payments has contributed to the ability of consumers to optimize consumption, due to security, but also immediate access to all their deposit funds (debit cards) or credits line (credit cards). Merchants also benefit from the implementation of an electronic payments, having access to a larger group of customers with guaranteed payment. Electronic payments play a crucial role in the rapid development of e-commerce where cash payment is usually not an option.

Plățile fără numerar aduc beneficii atât consumatorilor, cât și comercianților. Plățile electronice oferă acces la resursele financiare. Acei consumatori, care folosesc doar numerarul, pot fi limitați în volumul fondurilor, pe care le au la îndemână. În acest sens, plățile electronice vin să rezolve asemenea probleme și oferă consumatorilor acces la toate fondurile și liniile de credit disponibile în vederea efectuării unei tranzacții, oferindu-le comercianților, în schimb, siguranța efectuării cu succes a plății.

Accesul la o nouă linie de credit oferă posibilitatea de a manevra cu ușurință venitul periodic, fără limitarea consumului. Cardurile de credit sunt mult mai convenabile decât împrumuturile bancare sau creditele acordate de comercianți, oferindu-le consumatorilor costuri mai mici de tranzacționare.

Cardurile de plată le oferă consumatorilor posibilitatea de a participa în cadrul unei economii digitale. În cele mai multe cazuri, cumpărătorii on-line au nevoie să utilizeze cardurile de plată pentru a putea face o achiziție. Prin urmare, deținătorii de carduri dispun o varietate mai mare de variante a bunurilor și comercianților. Astfel, piața nu mai are hotare și este pusă, în totalitate, la dispoziția consumatorului, devenind, totodată, mai competitivă. Cumpărăturile on-line dau, în acest fel, un impuls consumului și, deci, acționează direct asupra PIB-ului.

Plățile fără numerar sunt sigure și securizate. Încrederea în tranzacțiile electronice continuă să alimenteze creșterea consumului. Încrederea în sistemele de plăți cu cardul sporește consumul și, prin aceasta, contribuie la creșterea PIB-ului.

Un alt studiu efectuat de către Visa „Cashless Cities. Realizing the of Digital Payments” descrie în detalii beneficiile globale aduse tuturor părților implicate în efectuarea plăților fără numerar. Trecerea de la numerar la plățile digitale poate furniza o gamă largă de avantaje pentru consumatori, mediul de afaceri, dar și pentru stat [13]. În general, plățile digitale sunt mult mai convenabile și presupun

Non-cash payments benefit both consumers and merchants. Electronic payments provide access to the financial resources. Those consumers who use only cash may be limited in the amount of funds they have at hand. In this regard, the electronic payments solve such problems and provides consumers with access to the all available funds and lines of the credit for the purpose of a transaction, giving merchants, and in return, for the security of the successful payment.

Access to a new credit lines offers the possibility to easily manage the regular income without limiting consumption. Credit cards are much more convenient than bank loans or loans offered by merchants, giving lower transaction costs for the consumers.

Payment cards offer consumers the opportunity to participate in a digital economy. In most cases, on-line shops need payments by cards in order to make a purchase. Therefore, cardholders have a wide variety to choose from a much wider variety of goods and merchants, as the market has no borders and is fully available to the consumer, while becoming more competitive. On-line shopping, hence, has a stimulus on consumption and therefore on GDP.

Non-cash payments are safe and secure. Confidence in electronic transactions continues to fuel consumption growth. Confidence in card payment systems also increases consumption and contributes to GDP growth.

Another study conducted by Visa “Cashless Cities. Realizing the Digital Payments” describes in detail the overall benefits to all parties involved in making non-cash payments. The transition from cash to digital payments can provide a wide range of benefits for consumers, the business community, but also the state [13]. In general, digital payments are much more convenient and involve minimizing the costs, staff involved and time required to complete a transaction. Moreover, digital payments allow

minimizarea costurilor, a personalului implicat și timpului necesar în vederea efectuării unei tranzacții. În plus, plățile digitale permit mediului de afaceri să genereze mai mult profit, iar statului să reducă crimele economice, să crească încasările fiscale și să furnizeze servicii publice mai eficiente.

Astfel, cele mai importante beneficii pentru *consumator* sunt:

- economisirea timpului alocat, în prezent, tranzacțiilor bancare, comerciale și de tranzit;
- achitarea unor tarife/comisioane mai mici în cazul utilizării deservirii bancare de la distanță;
- valorificarea în timp a banilor, întrucât menținerea fondurilor într-un cont electronic poate semnifica câștiguri suplimentare din dobânzi, comparativ cu menținerea numerarului la îndemână;
- reducerea infracțiunilor ce țin de numerar, precum furtul;
- evitarea penalităților pentru plățile efectuate cu întârziere;
- creșterea confortului de a efectua o plată;
- îmbunătățirea gestionării bugetului personal.

Precum consumatorii, *mediul de afaceri* poate obține o serie de beneficii, drept urmare a efectuării plăților fără numerar. Prin orientarea către plățile digitale, întreprinderile sunt capabile să obțină astfel de avantaje:

- economisirea timpului de procesare a plăților primite și efectuate;
- creșterea veniturilor din vânzări, generată de extinderea bazelor de clienți on-line și în magazinele fizice;
- reducerea costurilor, aferentă acceptării numerarului, comparativ cu încasarea mijloacelor bănești prin metode digitale;
- posibilitatea de a dispune de o bază de date, ce poate fi utilizată de diverse campanii promoționale;
- urmărirea cheltuielilor și capacitatea de a efectua mai convenabil inventarierea;
- utilizarea datelor în vederea îmbunătă-

the business environment to generate more profit and the state to reduce economic crimes, increase tax revenues and provide more efficient public services.

Thus, among the most important benefits for the consumer it is needed to mention:

- time-saving allocated to banking, commercial and transit transactions;
- payment of lower fees/commissions in case of using remote banking;
- recovering money over time, as keeping funds in an electronic account can mean additional interest gains, compared to keeping cash on hand;
- reducing cash-related crimes, such as thefts;
- avoidance of penalties for late payments;
- increasing the comfort of making the payment;
- improving personal budget management.

Like many consumers, *the business community* benefits from applying non-cash payments. By focusing on digital payments, business community is able to benefit by:

- saving the processing time of the payments received/made;
- the increase in sales revenues generated by the expansion of customer bases online and in physical stores;
- the reduction of the costs related to cash compared to quick digital methods of e-money transactions;
- the possibility to have a database that can be used for various promotional campaigns;
- tracking the expenses and ability to perform inventory more conveniently;
- the use of data to improve loyalty packages etc.

Moreover, the electronic payments have a beneficial effect on *public authorities*, the most obvious advantages are:

- increasing tax revenues as a result of minimizing the shadow economy, which

tățirii pachetelor de fidelitate etc.

Cu certitudine, plățile efectuate electronic contribuie, în mod benefic, asupra *autorităților publice*, cele mai evidente avantaje fiind:

- creșterea veniturilor din taxe și impozite, ca urmare a minimizării economiei tenebre, acesta fiind unul din avantajele cheie ale trecerii la plățile digitale, tranzacțiile devenind transparente și impozabile;
- reducerea criminalității și corupției;
- crearea unei societăți inteligente, care permite sporirea calității vieții pentru cetățeni;
- reducerea costurilor pentru producerea numerarului;
- deținerea unei baze de date solide pentru a putea determina nevoile cetățenilor.

Concluzii

Astfel, putem concludiona că societățile, care înlocuiesc numerarul cu plăți digitale, se bucură de avantajele oferite de acestea și înregistrează rezultate economice mai bune, respectiv, mai multe locuri de muncă, productivitate a muncii mai înaltă și salarii mai mari. De rând cu aceasta, scade infrafracționalitatea în domeniul achitărilor și plăților valorice.

De asemenea, plățile fără numerar presupun costuri directe sau indirecte atât pentru stat, cât și pentru comercianți și consumatori, precum: cheltuieli de transport, cheltuieli bancare, costuri de procesare și numărare, facilitarea furturilor, depistarea lipsurilor, bani contrafăcuți, cost de oportunitate (adesea, consumatorii optează pentru a nu transporta sume mari de numerar și, în schimb, să aibă acces la fondurile lor prin plăți digitale. Ca urmare, atunci când magazinele acceptă numai numerar, ar putea exista cazuri când consumatorii renunță la achiziționarea articolului respectiv, neavând suficienți bani la îndemână).

În așa mod, extinderea plăților fără numerar oferă avantaje la nivel microeconomic, materializate în comoditate, accesibilitate nelimitată la mijloacele din conturi, securitate,

is one of the key advantages of switching to the digital payments, making transactions transparent and taxable;

- reducing crime and corruption;
- creating a smart society that will increase the quality of life for citizens;
- reducing costs for cash production;
- having a solid database to be able to get to the needs of the citizens.

Conclusions

Thus, we can conclude that companies, which replace cash with digital payments, enjoy the benefits they offer and have better economic results, respectively, more jobs, higher labour productivity and higher wages. Along with this, decreases the crime in the field of payments and value payments.

Non-cash payments also involve direct or indirect costs for both the state and traders or consumers, such as: transport costs, bank charges, processing and counting costs, theft reduction, shortage detection, counterfeit money, opportunity cost (often, consumers choose not to carry large sums of cash and instead use their funds through digital payments, thus, when stores only accept cash, there may be cases where consumers give up to buy the commodities without having enough physical money).

In this way, the extension of cashless payments offers advantages at the micro-economic level, materialized in convenience, unlimited accessibility to the means of accounts, security, speed, cost reduction, etc. Along with these, the proliferation of digital value transfers, through transmission mechanisms, also has a macroeconomic impact, positively influencing economic growth and reducing inflation.

rapiditate, reducere de costuri etc. De rând cu acestea, proliferarea transferurilor digitale de valoare, prin mecanisme de transmisie, are și impact macroeconomic, influențând pozitiv creșterea economică și diminuând inflația.

Bibliografie/Bibliography:

1. AKHALUMEH, Paul; FRIDAY, B. Ohiokha Nigeria's Cashless Economy: The Imperatives. *International Journal of Management and Business Studies* [on-line]. 2012, vol. 2, no. 2, pp. 31-36 [citat 7 octombrie 2019]. ISSN 2230-9519. Disponibil: <http://www.ijmbs.com/22/akhalumeh.pdf>.
2. *Mic dicționar de plăți* [on-line]. 2018 [citat 7 septembrie 2020]. Disponibil: <http://www.educatiefinanciara.in fo/all-project-list/mic-dictionar-de-plati/>.
3. TEE, Hock-Han; ONG, Hway-Boon. Non-cash payment and economic growth. *Financial Innovation* [on-line]. 2016, vol. 2, nr. 4, pp. 1-9 [citat 7 septembrie 2020]. Disponibil: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1186%>
4. OGinni, Oyewole. *Impact of Electronic Banking on Commercial Banks' Performance*. Saarbrücken: Lap Lambert Academic Publishing, 2013. 113 p. ISBN: 978-3-659-42758-9.
5. ROGERS, Everett M. *Diffusion of innovations, fourth edition*. New York: The free press, 1995, p. 7. ISBN: 0-02-926671-8.
6. MAILAT, Nina. Exploring Consumer Adoption of Mobile Payments. *Working Papers on Information Systems* [on-line]. 2007, pp. 1-14 [citat 7 septembrie 2020]. ISSN 1535-6078 Disponibil: http://aisel.aisnet.or/cgi/viewcontent.cgi?article=1161&context=sprouts_all.
7. Directiva Parlamentului European și a Consiliului privind serviciile de plată în cadrul pieței interne: nr. 2366 din 25 noiembrie 2015. *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*. 2015, nr.335/35.
8. *Retail payments and the real economy*, 2013 [on-line]. [citat 7 septembrie 2020]. Disponibil: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb>.
9. *Non-cash payments underpin Economic growth*, 2012 [on-line]. [citat 7 septembrie 2020]. Disponibil: <https://www.euromoney.com/article/b12kjgw083vfnm/cashless-payments-underpin-economic-growth>.
10. *The payment system*, 2010 [on-line]. [citat 7 septembrie 2020]. Disponibil: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf>
11. *Non-cash payment: A Behaviourial Change To Economic Growth*, 2017 [on-line]. [citat 7 septembrie 2020]. Disponibil: ijsae.in/index.php/ijsae/article/download/197/134.
12. *Moody's Analytics Study: The Global Impact of Electronic Payments*, 2016 [on-line]. [citat 7 septembrie 2020]. Disponibil: <https://usa.visa.com/dam/VCOM/download/visa-everywhere/global-impact/impact-of-electronic-payments-on-economic-growth.pdf>.
13. *Cashless Cities. Realizing the Benefits of Digital Payments*, 2017 [on-line]. [citat 7 septembrie 2020]. Disponibil: <https://usa.visa.com/dam/VCOM/global/visa-everywhere/documents/visa-cashless-cities-report.pdf>.

657.6(091)(478)

**REPERE ISTORICE
PRIVIND INSTITUIREA
SISTEMULUI DE
SUPRAVEGHERE PUBLICĂ
A ACTIVITĂȚII DE AUDIT
DIN REPUBLICA MOLDOVA**

***Drd. Diana RENCHECI, ASEM
diana.rencheci@mail.ru
ORCID 0000-0003-3535-7010***

Supravegherea publică a activității de audit, în Republica Moldova, a apărut ca o necesitate a proiectării unui sistem de asigurare a calității lucrărilor efectuate de profesioniștii contabili. Camera Auditorilor din Republica Moldova a jucat un rol important în stabilirea și implementarea sistemului în cauză. Pentru desfășurarea investigațiilor, au fost analizate reglementările stabilite de primele acte normative privind supravegherea auditului în Republica Moldova. De asemenea, s-au efectuat analize ale practicilor existente de exercitare a supravegherii publice a activității de audit în țările din regiune. Cercetarea efectuată a permis autorului să ajungă la anumite concluzii și propuneri, privind primele experiențe, ce țin de proiectarea și implementarea unui sistem public de monitorizare și autoreglare a activității de audit în Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: *audit, control, sistem de asigurare, supraveghere, standarde profesionale.*

JEL: M41; M42; M48; M49.

Introducere

Sistemul de supraveghere a auditului, în Republica Moldova, a cunoscut o evoluție intensivă, având ca punct de reper data de 26 iunie 1991, când a fost adoptat primul act

657.6(091)(478)

**HISTORICAL BENCHMARKS
REGARDING ESTABLISHMENT
FOR PUBLIC SUPERVISION
SYSTEM OF AUDIT ACTIVITY
IN THE REPUBLIC
OF MOLDOVA**

***PhD candidate Diana RENCHECI, ASEM
diana.rencheci@mail.ru
ORCID 0000-0003-3535-7010***

Public supervision of audit activity in the Republic of Moldova has emerged as a necessity of designing a system to ensure the quality of works performed by professional accountants. The Chamber of Auditors of the Republic of Moldova played an important role in establishing and implementing the system in question. In order to carry out the investigations, the regulations established by the first normative acts regarding the audit supervision in the Republic of Moldova have been analyzed. Analyses of existing practices for exercising public supervision of audit activity in countries in the region have also been performed. The undertaken research allowed the author to reach certain conclusions and proposals on the first experiences regarding the design and implementation of a public system for monitoring and self-regulation of audit activity in the Republic of Moldova.

Keywords: *audit, control, ensuring system, supervision, professional standards.*

JEL: M41; M42; M48; M49.

Introduction

The audit supervision system in the Republic of Moldova has experienced an intensive evolution having the date of June 26, 1991 as reference point, when the first normative act was adopted in which reference

normativ, în care se face referință la activitatea de audit: Hotărârea Guvernului nr.316 cu privire la organizarea serviciului de auditing în Republica Moldova. În temeiul Hotărârii menționate, a fost aprobat regulamentul primei autorități de autoreglementare a activității de audit din țară: Camera de audit din Republica Moldova.

Acestei autorități de reglementare a auditului din Republica Moldova, în temeiul prevederilor Hotărârii Guvernului nr. 316 din 26 iunie 1991, i-au fost delegate funcțiile principale privind reglementarea activității profesionale:

- certificarea persoanelor cu experiență și competențe în domeniul auditului;
- elaborarea politicilor de dezvoltare în domeniul auditului;
- modul de autorizare pentru dreptul de a practica activități de auditing etc.

În momentul respectiv, Republica Moldova era considerată lideră în dezvoltarea profesiei de audit printre țările din regiune. Este de remarcat faptul că, în România, crearea Camerei auditorilor financiari se atestă în anul 1997.

Totuși, este necesar să se atragă atenția la rolul asumat de activitatea de auditing (audit) în asigurarea utilizatorilor cu informații financiare. Activitatea de audit era tratată, din punct de vedere antreprenorial, practică de către firmele de auditing pentru verificarea extradepartamentală independentă a dărilor de seamă contabile (financiare), a documentelor de plată și decontare, declarațiilor fiscale și a altor obligații financiare, precum și a creanțelor subiectelor economice.

Metode de cercetare aplicate

În scopul întreprinderii investigațiilor, s-au analizat reglementările stabilite de primele acte normative privind supravegherea auditului din Republica Moldova. *Metodele de cercetare aplicate* fac referire la analiza, sinteza, recunoașterea, gruparea, compararea, modul de autorizare și de reglementare a elementelor sistemului de supraveghere.

is made to the audit activity: Government Decision no. 316 on Organization of Auditing Service in the Republic of Moldova. Pursuant to the mentioned Decision, the regulation of the first self-regulatory authority for the audit activity in the country was approved: the Audit Chamber of the Republic of Moldova.

To this audit regulatory authority in the Republic of Moldova, based on the provisions of Government Decision no. 316 of June 26, 1991, were delegated the following main functions regarding the regulation of professional activity:

- certification of people with experience and skills in the field of audit;
- elaboration of development policies in the field of audit;
- mode of authorization for the right to practice auditing activities, etc.

At that time, the Republic of Moldova was considered a leader in the development of the audit profession among the countries in the region. It is noteworthy that, for example, in Romania the creation of Chamber of Financial Auditors is attested in 1997.

However, it is necessary to draw attention to the role assumed by the audit activity in providing users with financial information. The audit activity is treated from an entrepreneurial point of view, practiced by auditing firms for the independent extradepartmental verification of accounting (financial) reports, payment and settlement documents, tax returns and other financial obligations, as well as receivables of economic agents.

Research methods

In order to carry out the investigations, the regulations established by the first normative acts regarding the audit supervision in the Republic of Moldova were analyzed. *The applied research methods* refer to the analysis, synthesis, recognition, grouping, comparison, mode of authorization and regulation of the supervision system elements.

Cercetarea științifică s-a fundamentat pe principiul coraportului și interacțiunii diverselor procedee și tehnici de investigare, ca instrumente ale cunoașterii documentelor normative, care au stat și stau la baza dezvoltării reglementării sistemului de supraveghere publică. *Metodele dialectică, sistemică, comparativă și logică* au fost aplicate în cercetarea aspectelor de sistem specifice activității de audit din Republica Moldova. La efectuarea cercetărilor aspectelor privind instituirea sistemului de supraveghere publică a activității de audit, au fost folosite testele de examinare, interviuare și procedurile de analiză a reperelor istorice.

Scopul a constat în evidențierea atât a punctelor de convergență cu bunele practici în domeniu, cât și în caracterizarea elementelor specifice sistemului de asigurare a calității lucrărilor de audit financiar în Republica Moldova.

Investigațiile realizate au permis autorului să ajungă la anumite concluzii și propuneri, ce țin de primele experiențe, referitoare la conceperea și implementarea unui sistem public de monitorizare și autoreglementare a activității de audit din Republica Moldova.

Rezultate și discuții

Crearea Camerei de audit din Republica Moldova, în trecut, care funcționa în baza statutului se considera o realizare importantă în ceea ce privește instituirea unui sistem de asigurare a calității și dezvoltarea auditului financiar din țară. Analizând competențele atribuite acestei autorități de reglementare, se poate constata actualitatea unor funcții atribuite Camerei de audit în calitate de organ cu statut de autoreglementare a activității de audit în Republica Moldova, precum [1]:

- înregistrarea firmelor de auditing și a auditorilor, ca subiecți ai activităților antreprenoriale de prestare a serviciilor;
- supravegherea activităților realizate de firmele de auditing și auditorii înregistrați la Camera de audit din Republica Moldova.

The scientific research was based on the principle of correlation and interaction of various investigative procedures and techniques as tools for knowing the normative documents that have been and are the basis for developing the regulation of public supervision system. *The dialectical, systemic, comparative and logical methods* were applied in the research of system aspects specific to the audit activity in the Republic of Moldova. Examination tests, interviews and procedures of analyzing historical benchmarks were used in conducting research on issues related to the establishment of system for public supervision of the audit activity.

The purpose was to highlight both the points of convergence with good practices in the domain, and to characterize the elements specific for the system of assuring quality of financial audit works in the Republic of Moldova.

The investigations allowed the author to reach certain conclusions and proposals related to the first experiences regarding the creation and implementation of a public system for monitoring and self-regulation of the audit activity in the Republic of Moldova.

Results and discussions

The creation of Audit Chamber of the Republic of Moldova, which functioned on the basis of its statute, is considered an important achievement in terms of establishing a quality ensuring system and developing the financial audit in the country. Analyzing the competencies assigned to this regulatory authority, it is possible to notice the up-to-dateness of certain functions assigned to the Audit Chamber as a body with the status of self-regulation of the audit activity in the Republic of Moldova, such as [1]:

- registration of audit firms and auditors as subjects of entrepreneurial activities for the provision of services;
- supervision of the activities performed by auditing firms and auditors regis-

Astfel, de dreptul de practicare a activității de auditing beneficiau persoanele juridice și fizice înregistrate ca firme de auditing, independent de forma de proprietate, inclusiv cele străine și cele mixte cu participarea persoanelor juridice și fizice din străinătate.

Potrivit cerințelor respective, firmele de auditing se înregistrau în același mod, ca și întreprinderile ce desfășoară alte forme de activități, și aveau orice formă organizatorico-juridică, prevăzută de legislația Republicii Moldova, cu excepția societăților pe acțiuni de tip deschis.

De aceea, condiția de bază pentru firmele de auditing consta în începerea activității, după înregistrarea de stat, în calitate de subiecți ai activității antreprenoriale, respectiv, în baza licențelor pentru practicarea activităților de auditing și includerea lor în registrul firmelor de auditing, care se ținea de către Camera de Auditing a Republicii Moldova. Ulterior, după includerea în registru, firmele de auditing deveneau membre ale Camerei de Auditing a Republicii Moldova.

Firmele de auditing și auditorii înregistrați la Camera de audit din Republica Moldova erau monitorizate și controlate. Autoritatea de supraveghere acorda o atenție sporită compatibilității serviciilor acordate de către firmele de auditing și auditori. Firmele de auditing nu erau în drept să practice alte activități antreprenoriale, decât cele de auditing, precum și activități conexe.

Principalul gen de serviciu, oferit de către firmele de auditing, consta în operarea controalelor sub formă de auditing, care se practica fie obligatoriu, fie din inițiativa fondatorilor subiectului economic cu respectarea principiului confidențialității. Auditingul obligatoriu se exercita în situațiile prevăzute de cadrul normativ, pentru subiecții economici, în scopul confirmării autenticității dărilor de seamă contabile (financiare) anuale, precum și în toate cazurile de lichidare a întreprinderilor, iar auditingul din inițiativă

tered at the Audit Chamber of the Republic of Moldova;

Thus, from the right to practice auditing activity benefited legal and natural persons registered as auditing firms, regardless of the form of ownership, including foreign and mixed ones with the participation of legal and natural persons from abroad.

According to the respective requirements, the auditing firms were registered in the same way as the enterprises carrying out other forms of activities and they had any organizational and legal form, provided by the legislation of the Republic of Moldova, except for public limited companies.

Therefore, the basic condition for auditing firms was to start the activity after the state registration as subjects of entrepreneurial activity, respectively based on licenses for practicing auditing activities and their inclusion in the register of auditing firms that was kept by the Auditing Chamber of the Republic of Moldova. Subsequently, after being included in the register, the auditing firms became members of the Auditing Chamber of the Republic of Moldova.

The auditing firms and auditors registered at the Audit Chamber of the Republic of Moldova were monitored and controlled. The supervisory authority paid closer attention to the compatibility of services provided by the auditing firms and auditors. Auditing firms were not entitled to engage in any other entrepreneurial activities than auditing as well as related activities.

The main type of service offered by auditing firms consisted in the operation of controls in the form of auditing which is practiced either mandatory or at the initiative of founders of the economic agent respecting the principle of confidentiality. Mandatory auditing is exercised in the situations provided by the regulatory framework for economic agents in order to confirm the authenticity of annual accounting (financial) reports, as

se practica la solicitare, de regulă, conform deciziei unuia dintre fondatori (participanți), în scopul obținerii unei expertize independente a rezultatelor activității subiectului economic în cauză.

În procesul de supraveghere, Camera de audit a Republicii Moldova monitoriza piața serviciilor conexe oferite firmelor de auditing, întrucât acestea, în paralel cu operarea controalelor, ofereau și servicii la organizarea, restabilirea și ținerea evidenței contabile, întocmirea declarațiilor de venituri și a dărilor de seamă contabile (financiare), la expertiza economică a estimării averii, a contractelor și programelor de colaborare, la analiza activității economico-financiare, estimarea activelor și pasivelor subiecților economici, elaborarea studiilor de fezabilitate, consultarea în problemele legislației financiare, fiscale, bancare și economice a Republicii Moldova, pot efectua instruirea în domeniu și presta alte servicii în profilul său de activitate.

De asemenea, în vizorul autorității de supraveghere a activității de auditing din Republica Moldova intra respectarea restricțiilor de exercitare a competențelor în următoarele situații de conflict de interese:

- auditingul nu putea fi efectuat de persoane oficiale ale subiectului economic auditat;
- firmele de auditing nu puteau exercita auditul la subiecții economici în raport cu care se aflau în conflict de interese.

În acest context, supravegherea din partea Camerei de audit a Republicii Moldova era necesară pentru asigurarea principiului independenței profesiei de auditor. Conform condițiilor de exercitare a profesiei, auditingul nu putea fi efectuat de către auditorii – fondatori, proprietari, acționari, conducători sau alte persoane oficiale ale subiectului economic auditat, răspunzătoare de gestiunea contabilă (financiară), rudele apropiate sau afinii persoanelor menționate (părinți, soți, frați, surori, fii, fiice, precum și frații, surorile, părinții și

well as in all cases of enterprises' liquidation. And the auditing on the initiative was practiced upon request, usually according to the decision of one of the founders (participants) in order to obtain an independent expertise of the results of activity of the economic agent in question.

In the supervision process, the Audit Chamber of the Republic of Moldova monitored the market of related services offered by auditing firms, as in parallel with the operation of controls they also offered services for organizing, restoring and keeping records, preparing income statements and accounting (financial) reports, for the economic expertise of wealth estimation, contracts and collaboration programs, for the analysis of economic-financial activity, estimation of assets and liabilities of economic agents, elaboration of feasibility studies, consultation on financial, fiscal, banking and economic legislation of the Republic of Moldova, can carry out training in the field and provide other services in the activity profile.

Also, the observance of restrictions on the exercise of competencies was in the view of supervisory authority for audit activity in the Republic of Moldova in case of the following situations of conflict of interests:

- the auditing could not be performed by official persons of the audited economic agent;
- the auditing firms could not exercise the audit of the economic agents in relation to which they were in conflict of interests.

In this context, the supervision of Audit Chamber of the Republic of Moldova was necessary to ensure the principle of auditor's profession independence. According to the conditions of exercising the profession, auditing could not be performed by auditors – founders, owners, shareholders, managers or other officials of the audited economic agent, responsible for accounting (financial) mana-

copiii soților) și persoanele care au ținut (restabilit) evidența contabilă.

De asemenea, Camera de audit a Republicii Moldova atrăgea o atenție sporită la situațiile în care firmele de auditing nu erau în drept să exercite controale ale dărilor de seamă contabile la următorii subiecți economici:

- subiecții economici, care sunt fondatorii, proprietarii, acționarii, creditorii și asiguratorii lor, precum și cele ai căror fondatori, proprietari, acționari sunt aceste firme;
- subiecții economici, care constituie întreprinderi afiliate, filiale (sucursale) și reprezentanțe ale lor sau în capitalul cărora firmele în cauză dețin o cotă-parte;
- stabilirea, în mod autonom, a formelor și metodelor de auditare, în funcție de cerințele actelor normative ale Republicii Moldova, precum și de condițiile concrete ale contractului cu subiectul economic;
- verificarea, la subiecții economici, a întregii documentații ce reflectă activitatea economico-financiară, disponibilul de mijloace bănești, hârtii de valoare și valori materiale, să primească explicații în chestiunile apărute și informațiile suplimentare, necesare pentru auditare.
- primirea, la cererea scrisă, de la terțe persoane, a informației necesare pentru efectuarea auditului;
- antrenarea, pe bază de contract, în realizarea auditului, a unor lucrători din alte firme de auditing, precum și altor specialiști;
- refuzarea auditării în cazul neprezentării, de către subiecții economici verificați, a documentației solicitate.

Odată cu adoptarea Legii cu privire la activitatea de audit nr.729-XIII din 15.02.1996, a fost desființată Camera de audit. Astfel, fără ca legea nominalizată să prevadă o variantă alternativă de instituire și funcționare a unei autorități de supraveghere, în

gement, close relatives or relatives of the persons mentioned (parents, spouses, brothers, sisters, sons, daughters, as well as brothers, sisters, parents and children of the spouses) and the persons who kept (restored) the accounting records.

Also, an increased attention was drawn by the Audit Chamber of the Republic of Moldova to the situations in which the auditing firms were not entitled to exercise the controls of accounting reports of the following economic agents:

- economic agents, which are their founders, owners, shareholders, creditors and insurers, as well as those whose founders, owners, shareholders are these companies;
- economic agents that constitute affiliated enterprises, subsidiaries (branches) and their representations or in the capital of which the companies in question hold a share;
- establishing autonomously the forms and methods of auditing according to the requirements of normative acts of the Republic of Moldova, as well as to the concrete conditions of contract with the economic agent;
- checking at the economic agents all the documentation that reflects the economic-financial activity, the availability of monetary funds, securities and material values, receiving explanations in the appeared issues and the additional information, necessary for the audit.
- receiving, upon written request, from third parties the information necessary to perform the audit;
- involving on a contract basis the workers from other auditing firms, as well as other specialists, in carrying out the audit;
- refusing to audit in case of non-presentation of the requested documentation by the verified economic agents.

acest mod, a fost desființat organul de autoreglementare a profesiei de audit, care era funcțional în acel moment.

Cu toate că, în perioada respectivă, au fost înregistrate performanțe la capitolul funcționalității organelor de autoreglementare, în țările din regiune, precum România, Ungaria, Polonia, în opinia noastră, Camera de audit din Republica Moldova ar fi putut să devină o autoritate în consolidarea profesiei de audit, cu funcții de supraveghere a activității auditorilor și firmelor de audit. Prin urmare, dacă nu ar fi fost desființat organul de autoreglementare a activității de audit, odată cu acumularea experienței, acesta ar fi devenit veriga principală în dezvoltarea profesiei de audit din țară.

Conform prevederilor Legii cu privire la activitatea de audit nr. 729-XIII din 15.02.1996, unele funcții de autoreglementare au fost atribuite Asociației organizațiilor de audit, în condițiile absenței obligativității auditorilor și firmelor de audit de a poseda calitatea de membri. Astfel, în această perioadă, mai multe firme de audit au desfășurat activități în baza propriilor metodologii de asigurare a controlului calității lucrărilor de audit, fără a fi supravegheate de către o autoritate profesională și, totodată, lipsind un control al calității exercitat din exterior de către o autoritate profesională.

Cadrul legislativ și normativ al activității de audit din Republica Moldova, începând din anul 2007 și până în anul 2019, a fost caracterizat prin reglementarea procesului de supraveghere publică a misiunilor de audit statutar stabilit de actele legislative și normative prezentate în tabelul de mai jos.

With the adoption of the Law on Audit Activity no. 729-XIII of 15.02.1996, the Audit Chamber was abolished. Thus, without the nominated law providing for an alternative variant of establishing and functioning of a supervisory authority, in this way the self-regulatory body of the audit profession, which was functional at that time, was abolished.

Although during that period there were performances in terms of the functionality of self-regulatory bodies in countries in the region such as Romania, Hungary, Poland, in our opinion the Audit Chamber of the Republic of Moldova could have become an authority for strengthening the audit profession with functions of supervising the activity of auditors and audit firms. Therefore, if this self-regulatory body of the audit activity had not been abolished, with the accumulation of experience it would have become the main link in the development of audit profession in the country.

According to the provisions of Law on Audit Activity no. 729-XIII of 15.02.1996, some self-regulatory functions were assigned to the Association of audit organizations, in the absence of obligation for auditors and audit firms to be members. Thus, a big number of audit firms carried out activities during this period based on their own methodologies to ensure quality control of audit works, without being supervised by a professional authority and also lacking a quality control exercised from the outside by a professional authority.

The legislative and normative framework of the audit activity in the Republic of Moldova, starting with 2007 and until 2019 was characterized by regulating the process of public supervision of the statutory audit missions established by the legislative and normative acts presented in the table below.

Tabelul 1/Table 1

Cadrul conceptual legal privind supravegherea activității de audit/ Legal Conceptual Framework for Audit Activity Supervision

Actul legislativ și normativ/ Legislative and Normative Act	Extras/ Extract	Prevederi/ Provisions	Precizări/ Clarifications
1	2	3	4
Legea privind activitatea de audit nr.61-XVI din 16.03.2007/ Law on Audit Activity no. 61-XVI of 16.03.2007	<p>Capitolul VIII. Supravegherea și controlul activității de audit Art.31. Autoritatea de supraveghere și control al activității de audit / Chapter VIII. Supervision and Control of Audit Activity Art.31. Authority for Supervision and Control of Audit Activity</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Supravegherea a fost exercitată de către un Consiliu creat pe lângă Ministerul Finanțelor/ The supervision is exercised by a Council set up under the Ministry of Finance • Consiliul dispunea de atribuția de a supraveghea și controla activitatea auditorilor, auditorilor întreprinzători individuali și a societăților de audit în activitatea de audit/ The Council has the task of supervising and controlling the activity of auditors, individual entrepreneurial auditors and audit firms in the audit activity. 	<p>Controlul a fost exercitat de Serviciul de control și verificare, specialiștii căruia sunt selectați și aprobați de Consiliul de supraveghere a activității de audit/ The control is exercised by the Control and Verification Service, whose specialists are selected and approved by the Council for Supervision of Audit Activity.</p>
	<p>Capitolul IV. Drepturile și obligațiile părților cointeresate Art.18. Asociația auditorilor și societăților de audit, drepturile și obligațiile acesteia/ Chapter IV. Rights and Obligations of Interested Parties Art.18. Association of Auditors and Audit Firms, Its Rights and Obligations</p>	<p>Asociația a fost obligată să asigure supravegherea internă asupra activității de audit a membrilor săi/ The Association is obliged to ensure the internal supervision of the audit activity of its members</p>	<p>Asociația a fost responsabilă de supravegherea misiunilor care urmăresc exprimarea opiniei cu privire la veridicitatea situațiilor financiare/ The Association is responsible for supervising missions that seek to express an opinion regarding the veracity of financial statements.</p>

Continuarea tabelului 1/ Continuation of table 1

1	2	3	4
Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.1450 din 24.12.2007/ Government Decision of the Republic of Moldova no. 1450 of 24.12.2007	Pct. 1 prevedea instituirea Consiliului, iar în cadrul acestuia a Serviciului de Control și verificare a activității de audit în calitate de aparat permanent de lucru/ Point 1 provides for the establishment of the Council, and within it the Control and Verification Service of the audit activity as a permanent working apparatus	Serviciul de control și verificare a activității de audit, în calitate de aparat permanent de lucru, format din specialiști cu statut de funcționar public, cu un efectiv-limită în număr de 4 persoane/ The Control and Verification Service of the audit activity, as a permanent working apparatus, consisting of specialists with the civil servant status, with a maximum staff of 4 people	Fondul de remunerare a muncii conform prevederilor Hotărârii Guvernului nr.525 din 16 mai 2006 "Privind salarizarea funcționarilor publici și persoanelor care efectuează deservirea tehnică"/ Labour Remuneration Fund according to the provisions of Government Decision no. 525 of May 16, 2006 "On Remuneration of Civil Servants and Persons Performing Technical Service"

Sursa: elaborat în baza Legii privind activitatea de audit nr.61-XVI din 16.03.2007[3] și Hotărârii Guvernului Republicii Moldova nr.1450 din 24.12.2007[7]/ **Source:** developed based on the Law on Audit Activity no. 61-XVI of 16.03.2007 [3] and the Government Decision of the Republic of Moldova no. 1450 of 24.12.2007 [7]

Asociațiile profesionale și-au asumat rolul să asigure supravegherea internă a calității misiunilor de audit realizate de membrii săi. În conformitate cu prevederile Legii privind activitatea de audit nr.61-XVI din 16.03.2007, responsabilitatea supravegherii activității de audit revenea asociației profesionale, dar în același timp nu erau stipulate prevederi referitoare la mijloacele de asigurare a acestei funcții.

După cum prevedea Legea privind activitatea de audit, auditorii erau supuși supravegherii directe din partea Consiliului de supraveghere a activității de audit, care era o entitate administrativă creată pe lângă Ministerul Finanțelor pentru supravegherea activității de audit. Această autoritate era împuternicită să aplice următoarele sancțiuni și măsuri disciplinare asupra firmelor de audit

Professional associations have taken on the role of ensuring the internal supervision of the quality of audit missions carried out by its members. In accordance with the provisions of Law on Audit Activity no. 61-XVI of 16.03.2007, the responsibility for supervising the audit activity remained with the professional association, but at the same time no provisions were stipulated regarding the means of ensuring this function.

As required by the Law on Audit Activity, auditors were subject to direct supervision by the Council for Supervision of Audit Activity, which is an administrative entity set up under the Ministry of Finance to supervise the audit activity. This authority was empowered to apply the following sanctions and disciplinary measures to registered audit firms and auditors: warnings; decisions regarding

înregistrate și a auditorilor: avertismente; decizii privind retragerea sau suspendarea certificatului de calificare a auditorului; și propuneri făcute Camerei de Licențiere privind retragerea sau suspendarea licenței privind activitatea de audit. Totodată, Consiliul de supraveghere în cauză avea și responsabilitatea de monitorizare a certificării și licențierii activității de audit, de asemenea, acționa și în calitate de organ consultativ pentru reglementări în domeniul auditului.

Controlul extern al calității lucrărilor de audit a început să funcționeze din anul 2014. Începând cu acest an, s-au efectuat primele inspecții la firmele de audit, odată cu adoptarea Regulamentului privind controlul extern al calității lucrărilor de audit.

În comparație cu bunele practici, existente în acest domeniu, în alte țări, se poate constata că nu toate responsabilitățile de supraveghere și reglementare a activității de audit în Republica Moldova erau atribuite unui singur organ sau unei singure autorități. Totodată, cu toate că asociațiile profesionale autohtone aveau un rol activ în dezvoltarea profesiei de auditor, acestea se aflau la o etapă incipientă de supraveghere a activităților și realizare a asigurării calității membrilor lor.

Raportul A&A ROSC, actualizat în 2013, a constatat faptul că, deși majoritatea elementelor unui sistem de supraveghere a activității de audit, prescrise de Directiva 2006/43/EC, actualmente, erau încorporate în Legea privind activitatea de audit, acest sistem nu corespunde tuturor cerințelor directivei [11].

În ultimii ani, Republica Moldova a înregistrat progrese semnificative, referitoare la armonizarea cadrului normativ, cu privire la auditul situațiilor financiare la cerințele europene, acest fapt având o importanță deosebită în evoluția auditului financiar și un impact asupra procesului de supraveghere și control al activității în domeniul respectiv.

Reforme de armonizare în domeniul auditului, care au avut loc în Republica Moldova, s-au remarcat printr-un șir de ela-

the withdrawal or suspension of the auditor's qualification certificate; and proposals to the Licensing Chamber regarding the withdrawal or suspension of the audit license. At the same time, it was responsible for monitoring the certification and licensing of the audit activity, it also acts as an advisory body for regulations in the field of audit.

The external control of the audit works quality started to function in 2014. Starting with this year, the first inspections were performed at the audit firms with the adoption of the Regulation on External Quality Control of Audit Works.

Compared to the existing good practices in this domain in other countries, it can be seen that not all responsibilities for supervision and regulation of audit activity in the Republic of Moldova are assigned to a single body or authority. At the same time, although the local professional associations have an active role in the development of the auditor's profession, they are at an early stage of supervising the activities and ensuring the quality of their members.

The updated A&A ROSC report in 2013 found that although most elements of an audit supervision system required by Directive 2006/43/CE are currently incorporated into the Law on Audit Activity, this system does not meet all the requirements of the Directive [11].

In recent years, the Republic of Moldova has made significant progress in harmonizing the regulatory framework regarding the audit of financial statements with European requirements, and this has a special importance in the evolution of financial audit and an impact on the supervision and control of activity in that field.

The harmonization reforms in the domain of audit, which took place in the Republic of Moldova, were distinguished by a series of normative elaborations in accordance with international regulations, the most important being the following:

borări normative, conforme cu reglementările internaționale, cele mai importante fiind:

- aplicarea, din anul 2012, a cerințelor Standardelor Internaționale de Audit și Control de Calitate, Codului etic al Profesioniștilor Contabili (în versiunile oficiale ale IAASB, IFAC) [9];
- asumarea misiunii, potrivit prevederilor Acordului de Asociere de a moderniza activitatea de audit, conform standardelor europene și, respectiv, implementarea prevederilor acestuia în domeniile vizate [5];
- aprobarea Cadrlui pentru calitatea auditului: elemente-cheie, care alcătuiesc un mediu pentru calitatea auditului, acceptat și publicat de Ministerul Finanțelor în temeiul Ordinului nr.113 din 05.08.2016 [5];
- intrarea în vigoare a Legii nr. 271 din 15 decembrie 2017 privind auditul situațiilor financiare, care exprimă Conceptul de Transpunere a Directivei privind auditul în legislația națională [4]; *Versiunea în vigoare din 01.01.19 în baza modificărilor prin LP234 din 08.11.18, MO448-460/07.12.18 art.733;*
- aprobarea de către Guvernul Republicii Moldova a Regulamentului de activitate al Consiliului de supraveghere publică a auditului, conform hotărârii nr.807 din 20.08.2018 [6].

Un rol important, în armonizarea cadrului normativ autohton al auditului la practicile internaționale în acest domeniu, revine Conceptului de Transpunere a Directivei privind Auditul în legislația națională, care a constituit punctul de pornire la elaborarea noii legi privind auditul situațiilor financiare, la care au participat reprezentanți ai organelor de reglementare, de supraveghere și asociațiile profesionale.

Armonizarea sistemului normativ al activității de audit din Republica Moldova cu cerințele internaționale avea ca scop creșterea prestigiului și recunoașterea profesionalismului

- application since 2012 of the requirements of the International Standards on Auditing and Quality Control, the Code of Ethics for Professional Accountants (in the official versions of the IAASB, IFAC) [9];
- assuming the mission, according to the provisions of the Association Agreement to modernize the audit activity according to the European standards and, respectively, the implementation of its provisions in the targeted fields [5];
- approval of the Framework for audit quality: key elements that make up an environment for audit quality, accepted and published by the Ministry of Finance under Order no.113 of 05.08.2016 [5];
- entry into force of Law no. 271 of 15 December 2017 on Audit of Financial Statements, which expresses the Concept of Transposition of Directive on Auditing into National Legislation [4]; *The version in force from 01.01.19 based on the modifications by LP234 from 08.11.18, MO448-460 / 07.12.18 par.733;*
- approval by the Government of the Republic of Moldova of the Regulation of Activity for Public Audit Supervision Council, according to the decision no. 807 of 20.08.2018 [6].

An important role in harmonizing the local regulatory framework of audit with international practices in this field belongs to the Concept of Transposition of Audit Directive into national legislation, which was the starting point for drafting the new law on auditing financial statements, attended by representatives of regulatory, supervisory bodies and professional associations.

The harmonization of normative system of the audit activity in the Republic of Moldova with the international requirements aims at increasing the prestige and the recog-

auditului la nivel mondial. Legea privind auditul situațiilor financiare nr.271, publicată la 12.01.2018, a fost elaborată în baza conceptului de transpunere, în legislația Republicii Moldova, a Directivei 2013/34/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 26 iunie 2013 privind situațiile financiare anuale, situațiile financiare consolidate și rapoartele conexe ale anumitor tipuri de întreprinderi.

Este de remarcat faptul că, în conformitate cu Acordul de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, Planurile naționale de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere, Ministerul Finanțelor avea obligația de a transpune în legislația națională Directivele Uniunii Europene în domeniu.

Un aspect important, abordat în legislația actuală, privind supravegherea publică a auditului situațiilor financiare, îl constituie stabilirea sistemelor eficiente de investigații și aplicarea măsurilor disciplinare pentru efectuarea necorespunzătoare a auditului. Art. 42 din Legea nr.271 din 15.12.2017 stabilește tipurile de măsuri disciplinare și modul de aplicare a acestora [4].

De asemenea, în legislația actuală privind supravegherea publică a auditului situațiilor financiare, a fost abordată reglementarea frecvenței de exercitare a controlului extern al calității auditului. Potrivit art.41 (3) din Legea nr.271 din 15.12.2017, fiecare entitate de audit se supunea controlului extern al calității cel puțin o dată la 6 ani, iar entitățile, care efectuau auditul la entitățile de interes public – cel puțin o dată la 3 ani.

Consiliul de supraveghere publică a auditului, cu suportul Ministerului Finanțelor, Comitetului de supraveghere a auditului, Centrului pentru Reforma Raportării Financiare al Băncii Mondiale, a elaborat Regulamentul cu privire la controlul extern al calității auditului, metodologia privind controlul extern al calității auditului [7].

Regulamentul conține prevederi în vederea stabilirii existenței controlului și a modului de aplicare a politicilor și a procedurilor de

definition of the audit professionalism worldwide. The Law on Audit of Financial Statements no. 271 published on 12.01.2018 was developed based on the concept of transposition in the legislation of the Republic of Moldova of Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on Annual Financial Statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of businesses.

It should be noted that, in accordance with the Association Agreement between the Republic of Moldova and the European Union, National Action Plans for the implementation of the Association Agreement, the Ministry of Finance has the obligation to transpose into national legislation the European Union Directives in this field.

An important issue addressed in the current legislation on public supervision of the financial statements audit is the establishment of effective investigation systems and the application of disciplinary measures for the improper conduct of the audit. Art. 42 of Law no. 271 of 15.12.2017 establishes the types of disciplinary measures and the manner of their application [4].

Also, in the current legislation on public supervision of the financial statements audit, there is addressed the regulation of the frequency of exercising external control over the quality of the audit. According to art.41 (3) of Law no.271 of 15.12.2017, each audit entity is subject to external quality control at least once every 6 years, and the entities that perform the audit to public interest entities – at least once in 3 years.

The Public Audit Supervision Council with the support of the Ministry of Finance, the Audit Supervision Committee, the World Bank's Financial Reporting Reform Centre developed the Regulation on External Audit Quality Control, the methodology on external audit quality control [7].

The Regulation contains provisions to establish the existence of control and the

control al calității auditului la nivel de entitate de audit și misiune de audit. În etapa de elaborare a Regulamentului, au fost identificate și evaluate compatibilitățile legislației în vigoare în domeniul auditului situațiilor financiare cu acquis-ul comunitar.

Regulamentul, privind controlul extern al calității auditului precizează criteriul după care se efectua programarea controalelor externe. Astfel, la pct.15, se menționează luarea în considerare a riscului atribuit fiecărei entități de audit la stabilirea programului controalelor externe. În regulamentul nominalizat, sunt specificați, la pct. 19, factorii de risc relevanți pentru evaluarea riscului și cuprind, cel puțin, următoarele:

- forma juridică de organizare și mărimea entității de audit;
- numărul misiunilor de audit;
- forma juridică de organizare, mărimea și domeniul de activitate ale entității auditate;
- rezultatul controlului extern anterior;
- data ultimului control extern;
- existența măsurilor disciplinare, impuse anterior de către Comitet entității de audit și/sau auditorilor;
- informații sau sesizări parvenite de la terțe părți.

Se observă că Regulamentul privind controlul extern al calității auditului, aprobat prin Decizia Consiliului de supraveghere publică a auditului nr.17 din 14.08.2019, conține aceeași formulare a scopului controlului extern efectuat de către Consiliu, de a gestiona sistemul de asigurare a calității auditului pentru a preveni, depista și corecta neconformități în procesul efectuării auditului situațiilor financiare, precum și în vederea constatării existenței și a modului de aplicare a politicilor și a procedurilor de control al calității auditului la nivel de entitate de audit și misiune de audit.

Concluzii și recomandări

Generalizând materia expusă, analizând literatura de specialitate, pot fi trase următoarele concluzii:

implementation of audit quality control policies and procedures at the level of the audit entity and audit mission. At the stage of drafting the Regulation, the compatibility of the legislation in force in the field of auditing financial statements with the *acquis communautaire* was identified and evaluated.

The Regulation On External Audit Quality Control specifies according to which criterion the programming of external controls will be performed. Thus, point 15 mentions taking into consideration the risk assigned to each audit entity when establishing the program of external controls. The nominated regulation shall specify in point 19 the risk factors relevant to the risk assessment and shall include at least the following:

- the legal form of organization and the size of the audit entity;
- the number of audit missions;
- the legal form of organization, size and field of activity of the audited entity;
- the result of the previous external control;
- the date of last external control;
- the existence of disciplinary measures, previously imposed by the Committee on the audit entity and/or auditors;
- the information or notifications received from third parties.

It should be noted that the Regulation on External Audit Quality Control, approved by the Decision of Public Audit Supervision Council no.17 of 14.08.2019 contains the same wording of the purpose of external control carried out by the Council, to manage the audit quality assurance system to prevent, detect and correct non-compliances in the audit process of financial statements, as well as to establish the existence and implementation of audit quality control policies and procedures at the level of the audit entity and audit mission.

Conclusions and recommendations

Generalizing the exposed content, the following conclusions can be drawn:

1. Instituirea unui sistem de supraveghere a activității de audit în Republica Moldova s-a regăsit în formula creării Camerei de audit. Analizând competențele atribuite acestei autorități de reglementare, se poate constata actualitatea unor funcții atribuite Camerei de audit în calitate de organ cu statut de autoreglementare. 2. În opinia autorului, Camera de audit a Republicii Moldova ar fi putut să devină o autoritate în consolidarea profesiei de audit, cu funcții de supraveghere a activității auditorilor și firmelor de audit. 3. În vederea gestionării riscurilor calității auditului, nu era suficientă doar atribuirea responsabilității supravegherii activității de audit asociațiilor profesionale, dar, în același timp, trebuiau să fie stipulate și prevederi referitoare la mijloacele de asigurare a acestei funcții.	1. The establishment of a system for supervising the audit activity in the Republic of Moldova was found in the formula of creating the Audit Chamber. Analysing the competencies assigned to this regulatory authority, there can be noticed the up-to-datedness of certain functions assigned to the Audit Chamber as a body with self-regulatory status. 2. In the author's opinion, the Audit Chamber of the Republic of Moldova could have become an authority for strengthening the audit profession, with functions of supervising the activity of auditors and audit firms. 3. In order to manage the risks of audit quality, it was not enough to assign the responsibility for supervising the audit activity to the professional associations, but at the same time provisions had to be stipulated regarding the means to ensure this function.

Bibliografie/ Bibliography:

1. Hotărârea Guvernului cu privire la organizarea serviciului de auditing în Republica Moldova: nr. 316/1991 [on-line]. [citat 18 mai 2021]. Disponibil: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=296108>
2. Hotărârea Guvernului pentru aprobarea Regulamentului provizoriu cu privire la activitatea de auditing: nr.720/1994 [on-line]. [citat 14 mai 2021]. Disponibil: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=293596>
3. Legea cu privire la activitatea de audit: nr. 729-XIII/ 1996 [on-line]. [citat 28 mai 2021]. Disponibil: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view>
4. Legea privind auditul situațiilor financiare: nr.271/2017 [on-line]. [citat 18 mai 2021]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110387&lang=ro
5. Legea pentru ratificarea Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte: nr. 112/2014 [on-line]. [citat 14 mai 2021]. Disponibil: <http://lex.justice.md/md/353829/>
6. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului de activitate al Consiliului de supraveghere publică a auditului: nr. 807 din 20.08.2018 [on-line]. [citat 18 mai 2021]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=108974&lang=ro
7. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la unele măsuri de executare a Legii nr. 61-XVI/2007 privind activitatea de audit: nr. 1450/2007 [on-line]. [citat 28 mai 2021]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=103580&lang=ro

8. Directiva 2006/43/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 17 mai 2006 privind auditul legal al conturilor anuale și al conturilor consolidate [on-line]. [citat 15 mai 2021]. Disponibil:<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:02006L0043-20140616>
9. *Federația Internațională a Contabililor (IFAC). Manual de Reglementări Internaționale de Audit, Asigurare și Etică* [on-line]. Chișinău: Moldpres, 2012. 406 p. ISBN 978-9975-4171-8-1. [citat 19 mai 2021]. Disponibil: <http://www.minfin.md>.
10. Decizia Consiliului de supraveghere publică a auditului nr. 17 din 14.08.2019 privind aprobarea Regulamentului privind controlul extern al calității auditului [on-line]. [citat 17 mai 2021]. Disponibil:<http://cspa.md>.
11. Raportul cu privire la Respectarea Standardelor și Codurilor în domeniul Contabilității și Auditului (C&A ROSC) în Moldova /2013 [on-line]. [citat 15 mai 2021]. Disponibil:http://siteresources.worldbank.org/EXTCENFINREPREF/Resources/4152117-1232359743213/5751608-1279318020896/Moldova_ROSC-AA_ro.pdf.
12. Ordinul Ministerului Finanțelor nr. 113/2016 privind acceptarea și publicarea Cadrului pentru calitatea auditului: elemente-cheie care alcătuiesc un mediu pentru calitatea auditului [on-line]. [citat 21 mai 2021]. Disponibil:<http://www.minfin.md>.

378.1:174.4(4)

**PLEDOARIE DE CUNOAȘTERE
A PROTOCOLULUI
ȘI A ETICHETEI
DREPT INSTRUMENTE DE
VALORIFICARE A CULTURII
DE EUROPENIZARE A
ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR**

*Conf. univ. dr. Maria MANCAȘ, ASEM
mancas.maria@ase.md
ORCID 0000-0002-2920-7799*

*Protocolul, ceremonialul și eticheta sunt instrumente importante pentru valorificarea culturii de europenizare a învățământului superior, a mediului de afaceri, a mediului diplomatic. Astfel, în acest articol, ne-am propus să atragem atenția stakeholderilor asupra importanței și impactului pe care le au protocolul și eticheta în procesul de europenizare a învățământului superior. Obiectivul general constă în pledoaria pentru cunoașterea și aplicarea corectă a normelor de protocol și a regulilor de etichetă în procesul de valorificare a culturii de europenizare a învățământului superior. Chiar și protocoalele de parteneriat între instituțiile de învățământ superior, mediul de afaceri național și internațional, mediul diplomatic reprezintă instrumente de construire a unor punți educaționale strategice. De aceea, stakeholderii, care participă la procesul de valorificare a culturii de europenizare a învățământului superior, trebuie să conștientizeze că aceste punți educaționale vor fi construite cu succes numai prin prisma pilonilor **Integritate, Maniere, Personalitate, Apariție** (în fața partenerilor), **Considerație, Tact** etc.*

***Cuvinte-cheie:** protocol, etichetă, protocoale de parteneriat, europenizare culturală, protocol academic, Homo Europaeus, protocol internațional, branding profesional/instituțional.*

JEL: I25, M14.

378.1:174.4(4)

**PLEADING TO KNOW
THE PROTOCOL
AND THE ETIQUETTE
AS TOOLS FOR VALORIZING
THE CULTURE
OF EUROPEANIZATION
OF HIGHER EDUCATION**

*Assoc. Prof. PhD Maria MANCAȘ, ASEM
mancas.maria@ase.md
ORCID 0000-0002-2920-7799*

*Protocol, ceremonial and etiquette are important tools for capitalizing on the cultures of Europeanization of higher education / business / diplomatic environment. Thus, in this article, we aimed to draw the attention of stakeholders to the importance and impact of protocol and etiquette in the process of Europeanization of higher education. The general objective is to plead for the knowledge and correct application of the protocol rules and etiquette rules in the process of capitalizing on the culture of Europeanization of higher education. Even the partnership protocols between higher education institutions, the national and international business environment, the diplomatic environment are tools for building strategic educational bridges. At the same time, stakeholders involved in the process of capitalizing on the culture of Europeanization of higher education must be aware that these educational bridges will be successfully built only in terms of pillars **Integrity, Manners, Personality, Appearance** (in front of partners), **Consideration, Tact**, etc.*

***Keywords:** protocol, etiquette, partnership protocols, cultural Europeanization, academic protocol, Homo Europaeus, international protocol, professional/institutional branding.*

JEL: I25, M14.

Introducere

Acest articol își propune să aducă în atenția managerilor instituționali, a managerilor de resurse umane, a cadrelor didactice din învățământul superior, a funcționarilor și a altor stakeholderi interesați **protocolul** și **eticheta** ca *instrumente de valorificare a culturii de europenizare a învățământului superior*. [1] Or, în educație, ca și în afaceri și în diplomatie, pentru a crea și a menține o primă impresie bună într-un parteneriat educațional, se impune cunoașterea și respectarea *normelor de protocol și a regulilor de etichetă*, care pot asigura un mesaj potrivit în manieră adecvată.

Cunoașterea *protocolului*, ca atribut instituțional, dar și a *etichetei*, ca element esențial și competitiv în mediile educaționale și de afaceri, devine semnificativă pentru orice profesionist (manager instituțional, cadru didactic universitar, student, funcționar, om de afaceri etc.). Cunoașterea și aplicarea corectă a normelor de protocol și a regulilor de etichetă vor contribui la consolidarea competențelor generale și specifice ale specialiștilor în formarea-dezvoltarea competențelor de reprezentare, de comunicare, de armonizare socială, de coexistență în mediile educaționale, diplomatice și cel de afaceri.

Sintetizând diverse definiții cu privire la **protocol**, elucidăm următoarele accepțiuni:

- un sistem de reguli, care explică comportamentul corect și procedurile ce necesită a fi respectate în situații formale;
- știința și arta diplomației;
- instrument al relațiilor economice internaționale.

Eticheta formează *competența etică*, fiind *brandingul profesional al unui cadru didactic universitar, cartea de vizită a unui om de afaceri, imaginea unui diplomat*.

Materiale și metode aplicate

Dat fiind faptul că acest articol a fost conceput ca o *pledoarie de cunoaștere a protocolului și a etichetei* în procesul de valorificare a culturii de europenizare a învățământului superior, la elaborarea lui au fost consul-

Introduction

This article aims to bring to the attention of institutional managers, human resources managers, higher education lecturers, officials and other stakeholders the **protocol** and **etiquette** as tools for capitalizing on the culture of Europeanization of higher education [1]. However, in education, as in business, and in diplomacy, in order to create and maintain a good first impression, it is necessary to know and respect the rules of *protocol* and *etiquette*, which can provide the right message in the right way.

Knowledge of the *protocol*, as an institutional attribute, but also of the *etiquette*, as an essential and competitive element in educational and business environments, becomes significant for any professional (institutional manager, university teacher, student, civil servant, businessman, etc.). Knowledge and correct application of protocol rules and etiquette rules will contribute to strengthening the general and specific skills of specialists in training and developing skills of representation, communication, social harmonization, coercion in educational, diplomatic and business environments.

Summarizing various definitions of the **protocol**, we elucidate the following meanings:

- a system of rules, which explains the correct behaviour and procedures that need to be followed in formal situations;
- the science and art of diplomacy;
- instrument of international economic relations.

Etiquette forms the *ethical competence*, being *the professional branding of a university teacher, the business card of a businessman, the image of a diplomat*.

Content and applied methods

Given the fact that this article was conceived as a *plea for knowledge of protocol and etiquette* in the process of capitalizing on the culture of Europeanization of higher education, in its elaboration were consulted sources containing the opinions, experiences of specialists in the fields concerned.

tate surse care conțin opiniile, experiențele specialiștilor în domeniile vizate.

Pentru a aborda *importanța și necesitatea* de a cunoaște și de a respecta corespunzător *protocolul și eticheta* – ca instrumente de valorificare a culturii de europenizare a învățământului superior – ne-am propus să recurgem la: *documentarea bibliografică, metoda întrebărilor 5WIH: Cine? Ce? Când? Unde? Cum? De ce?*

Rezultate și discuții

În viziunea lui Jean MONNET – unul dintre părinții fondatori ai integrării europene – *Europa integrată* semnifică *Europa unită*. Autorul afirmă: „*Noi nu facem o alianță dintre state, ci unim popoare*” [1, p.40].

Nu întâmplător, Cristina EJOV și Alexandr EJOV, doctori în politologie, fac referință, în articolul lor „Conceptul de europenizare și cadrul său teoretic” la cercetătorii R. Harms și T. Wilson, care, la rândul lor, abordează *europenizarea* și sub aspectul „*transnaționalismului și integrării culturale*”, referindu-se la „sferile de interacțiune în viața de zi cu zi”, în cazul în care popoarele Europei se întâlnesc unele cu altele [3, p. 35].

În acest sens, înțelegem, cu claritate, că *unirea popoarelor* impune și o *cultură*, iar această *cultură* implică anumite activități de *protocol*, respectarea *etichetei* în procesul de europenizare. Or, europenizarea depinde, cu precădere, de *europenizarea culturală*, iar *europenizarea culturală de succes* este posibilă, în opinia noastră, doar cu o bună cunoaștere a *protocolului* și a *etichetei instituționale/diplomatice/de afaceri*.

Protocolul creează condițiile potrivite, pentru ca diplomația, afacerile, dar și învățământul superior să aibă succes. De aceea, *protocolul* și, desigur, *ceremonialul, eticheta*, fiind elemente esențiale în procesul de *europenizare*, sunt abordate și prin prisma *celor cinci principii de politică europeană ale democrației sociale* și anume: *pacea, democrația, prosperitatea, echitatea socială, sustenabilitatea* [2, p.24].

In order to address *the importance and need* to know and properly respect *the protocol and etiquette* – as tools for capitalizing on the culture of Europeanization of higher education – we set out to use: *the bibliographic documentation, the question method 5WIH: Who? What? When? Where? How? Why?*

Results and discussion

In the vision of Jean MONNET – one of the founding fathers of European integration – *an integrated Europe* means *a united Europe*. The author states: “*We do not form a coalition of states, but unite people*” [1, p.40].

It is no coincidence that Cristina EJOV and Alexandr EJOV, PhDs in political science, refer in their article “The concept of Europeanization and its theoretical framework” to researchers R. Harms and T. Wilson, who, in turn, address *Europeanization* in terms of “transnationalism and cultural integration”, referring to “spheres of interaction in everyday life”, where the peoples of Europe meet each other [3, p.35].

In this sense, we clearly understand that the *union of peoples* also requires a *culture*, and this *culture* involves certain *protocol* activities, respect for *etiquette* in the process of Europeanization. However, Europeanization depends mainly on *cultural Europeanization*, and successful *cultural Europeanization* is possible, in our opinion, only with a good knowledge of *the protocol and the institutional / diplomatic / business etiquette*.

Protocol creates the right conditions for diplomacy, business, but also higher education to be successful. Therefore, *the protocol* and, of course, *the ceremonial, the etiquette*, being essential elements in the *Europeanization* process, are also approached through the prism of *the five principles of European policy of social democracy*, and namely: *peace, democracy, prosperity, social equity, sustainability* [2, p. 24].

In our opinion, these principles are relevant also for *the process of Europeanization of higher education institutions*, where

În opinia noastră, aceste principii sunt relevante, inclusiv pentru *procesul de europeanizare a instituțiilor de învățământ superior*, unde *protocolul și eticheta* (mai ales în cazul unei instituții de învățământ superior cu profil economic) au rolul *de a stabili, de a dezvolta, de a valorifica bunele parteneriate interinstituționale, de a consolida colaborarea interstatală în domeniul învățământului superior*.

Autoarea Cristina BAHNARU, în articolul „Rolul protocolului și ceremonialului diplomatic în realizarea cadrului juridic internațional: implicații pentru Republica Moldova” face referință la Mircea Malița, care, la rândul său, apreciază protocolul și ceremonialul ca „veritabile „barometre”, ce indică starea relațiilor între state” [3, p. 110]. La rândul său, adăugăm: „barometre”, care indică starea relațiilor între instituții de învățământ superior – angajatori – autorități – societate. Or, *protocolul, ceremonialul și eticheta*, în diplomație, în afaceri, în educație creează cadrul și atmosfera în care urmează să se desfășoare raporturile dintre toți actorii implicați în procesul educațional.

Din perspectiva europeanizării învățământului superior, *protocolul* codifică regulile, care guvernează ceremonialul, oferind atât beneficiarilor de servicii educaționale, cât și prestatorilor de servicii educaționale, prerogativele la care au dreptul, iar *ceremonialul și protocolul*, odată știut și aplicat corespunzător, garantează:

- ✓ egalitatea în drepturi educaționale;
- ✓ libertatea vocii studenților în educația față în față, în educația la distanță;
- ✓ libertatea adulților la formarea pe tot parcursul vieții;
- ✓ libertatea vocii cadrelor didactice universitare în modernizarea procesului de învățământ și motivarea lor în calitate de capital intelectual;
- ✓ libertatea vocii managerilor în asigurarea vivacității instituției, în mobilizarea resurselor umane și financiare corespunzătoare;
- ✓ libertatea vocii autorităților în elaborarea și implementarea politicilor publice sustenabile.

the protocol and the etiquette (especially in the case of an economic higher education institution) have the role of *establishing, developing, capitalizing good interinstitutional partnerships, to strengthen interstate collaboration in the field of higher education*.

The author Cristina BAHNARU, in the article “The role of the diplomatic protocol and ceremonial in achieving the international legal framework: implications for the Republic of Moldova” refers to Mircea Malița, who, in turn, appreciates the protocol and the ceremonial as “true barometers”, indicating the state of relations between states” [3, p. 110]. In turn, we add: “barometers” that indicate the state of relations between higher education institutions – employers – authorities – society. Or, *the protocol, the ceremonial and the etiquette* in diplomacy, in business, in education create the framework and the atmosphere in which the relations between all the actors involved in the educational process will take place.

From the Europeanization perspective of higher education, *the protocol* codifies the rules governing the ceremonial, offering both the beneficiaries of educational services and the providers of educational services the prerogatives to which they are entitled, and the *ceremonial and protocol*, once properly known and applied, guarantee:

- ✓ equality in educational rights;
- ✓ freedom of students’ voices in face-to-face education, in remote education;
- ✓ freedom of adults to training throughout life;
- ✓ the freedom of the voice of the university teachers in the modernization of the educational process and their motivation as intellectual capital;
- ✓ the freedom of the managers’ voice in ensuring the vivacity of the institution, in the mobilization of the corresponding human and financial resources;
- ✓ freedom of voice of the authorities in the elaboration and implementation of sustainable public policies.

Și protocolul, și ceremonialul impun *curtoazia*, care trebuie să guverneze raporturile dintre instituțiile de învățământ – beneficiari de servicii educaționale – angajatori – autorități – societate.

În plus, *ceremonialul și protocolul* guvernează *negocierea, încheierea și intrarea în vigoare a unor documente/acte specifice/protocoale/acorduri*. Ambele au un impact asupra activității diplomatice/educaționale/de afaceri și a finalităților acestora.

Totalitatea de reguli, care reglementează prezentarea, salutarea, adresarea, ordinea determinată, regulile de conduită și alte aspecte, la care se referă eticheta, sunt esențiale în raporturile de parteneriate educaționale europene. În caz contrar, ignorarea sau necunoașterea lor, de către actorii interesați de valorificarea culturii de europenizare a învățământului superior, pot duce, uneori, la deteriorarea branding-ului profesional/instituțional, la un „colaps” relațional.

Necunoașterea acestor reguli poate fi considerată, în cele din urmă, o lipsă de competență profesională a unei persoane decidente, chemate să reprezinte interesele unei părți în planul relațiilor educaționale și/sau de afaceri internaționale.

De exemplu, *Consiliul American pentru Educație* (American Council on Education – ACE) constituie un bun exemplu, în ceea ce privește *protocolul academic* [6].

ACE, pe pagina sa web – *Etiquette, Protocol, and Customer Service* – stipulează clar: „Pe parcursul anului universitar, veți planifica, cel mai probabil, o multitudine de evenimente pentru diferite publicuri-țintă, unde vor fi invitați liderii instituției. Chiar dacă interacționați cu liderii, în mod regulat, vă puteți simți, uneori, confuzi în a stabili cum ar trebui să vă referiți la aceștia în programele tipărite, cum ar trebui să scrieți numele pe etichete sau să stabiliți locurile în diagrame. Preferă să meargă cu numele lor formale sau titlul și prenumele lor vor fi suficiente? (...)” [6].

Both the protocol and the ceremonial require *courtesy*, which must govern the relations between educational institutions – beneficiaries of educational services – employers – authorities – society.

In addition, *the ceremonial and protocol* govern *the negotiation, conclusion and entry into force of specific documents / acts / protocols / agreements*. Both have an impact on diplomatic / educational / business activity and their purposes.

All the rules regarding presentation, greeting, addressing, determined order, rules of conduct and other matters covered by the *etiquette* are essential in European educational partnership reports. Otherwise, their ignorance by the actors interested in capitalizing on the culture of Europeanization of higher education can sometimes lead to the deterioration of professional/institutional branding, to a relational “collapse”.

Ignorance of these rules may ultimately be considered as a lack of professional competence of a decision-maker called upon to represent the interests of a party in the field of international educational and / or business relations.

For example, *the American Council on Education* (ACE) is a good example of *academic protocol* [6].

ACE, on its website – *Etiquette, Protocol, and Customer Service* – clearly states: “During the academic year, you will most likely plan a multitude of events for different target audiences, where the leaders of the institution will be invited. Even if you interact with leaders on a regular basis, you may sometimes feel confused about how you should refer to them in printed programs, how you should write names on etiquettes, or set places on charts. Do they prefer to go with their formal name or will their title and first name be enough? (...)” [6].

Therefore, in the context of *capitalizing on the culture of Europeanization of higher education*, the image of an institution providing educational services can best be promoted

Așadar, în contextul valorificării culturii de europeanizare a învățământului superior, imaginea unei instituții prestatoare de servicii educaționale poate fi cel mai bine promovată prin acțiunile de protocol și de etichetă (fapt reflectat și în Convenția europeană cu privire la echivalarea diplomelor – Paris, 1953; Convenția europeană cu privire la echivalarea perioadelor de studii universitare – Paris, 1956; Convenția europeană privind recunoașterea academică a calificărilor universitare – Paris, 1959; Declarația de la Bologna – 1999 etc.). În acest sens, **protocoalele de parteneriat** între instituțiile de învățământ superior – mediul de afaceri național și internațional – mediul diplomatic reprezintă un instrument de construire a unor punți educaționale strategice prin prisma pilonilor Integritate, Maniere, Personalitate, Apariție (în fața partenerilor), Considerație, Tact, ceea ce înseamnă și **protocoale de parteneriat** cu IMPACT.

Protocolul este un vehicul pentru dezvoltarea abilităților și culturii necesare pentru munca în echipă. În acest sens, utilizarea *protocoalelor de colaborare* permite partenerilor educaționali și de afaceri să dezvolte încredere, prin munca semnificativă, pe care au manifestat-o la nivel de echipă; constă într-un set de reguli prestabilite, care sunt folosite pentru dialog și implică o structură, pe care toată lumea o înțelege și este de acord să o folosească, să inițieze un dialog de colaborare (de europeanizare a educației), însă, cu regret, oamenii nu sunt obișnuiți să-l cunoască și să-l aplice (corect).

În opinia Cristinei Turnagiu DRAGNA, antreprenor, consultant în comunicare și *image management*, Secretar General al Asociației Române pentru Protocol și Ceremonial, **cele mai frecvente greșeli de protocol și etichetă** sunt comise din diverse cauze, printre care:

- necunoașterea și/sau ignorarea precăderilor, a însemnelor statului;
- necunoașterea regulilor de redactare a corespondenței;
- necunoașterea regulilor de scriere a unui mesaj transmis prin e-mail;

through protocol and etiquette actions (a fact reflected in the *European Convention on the Equivalence of Diplomas* – Paris, 1953; *European Convention on the equivalence of university studies periods* – Paris, 1956; *European Convention on the Academic Recognition of University Qualifications* – Paris, 1959; *Bologna Declaration* – 1999 etc.) In this regard, **partnership protocols** between *higher education institutions – environment national and international business – the diplomatic environment* is a tool for building strategic educational bridges through the pillars of Integrity, Manners, Personality, Appearance (in front of partners), Consideration, Tact, which also means **partnership protocols** with IMPACT.

The *protocol* is a driving force for developing the skills and culture needed for teamwork. In this sense, the use of *collaboration protocols* allows educational and business partners to develop trust through the significant work they have shown at team level. The protocol is a set of pre-established rules, which are used for dialogue and involve a structure, which everyone understands and agrees to use, to initiate a collaborative dialogue (of Europeanization of education), but, with regret, people are not used to knowing and applying it (correctly).

In the opinion of Cristina Turnagiu DRAGNA, entrepreneur, communication and *image management* consultant, Secretary General of the Romanian Association for Protocol and Ceremonial, the **most common mistakes of protocol and etiquette** are committed out of various causes, among which:

- ignorance and/or ignoring the precautions, the insignia of the state;
- ignorance of the rules for writing correspondence;
- ignorance of the rules for writing a message sent by e-mail;
- lack of courtesy in expressing thanks, gratitude, admiration for the partner/recipient;

- lipsa de curtoazie în exprimarea mulțumirilor, a recunoștinței, a admirației față de partener/ destinatar;
- necunoașterea sau ignorarea regulilor de oferire și de primire a micilor cadouri;
- necunoașterea normelor protocolare și a ceremonialului oficial;
- lipsa de cunoștințe, abilități, în ceea ce privește organizarea evenimentelor de succes etc. [7].

În contextul celor menționate, conchidem că *protocolul și eticheta* nu reprezintă o nouă paradigmă în învățământul superior, dar, cu certitudine, sunt instrumente, care merită a fi însușite corect și aplicate corespunzător în raporturile dintre actorii interesați în europeanizarea învățământului superior.

Cunoașterea și aplicarea corectă a *protocolului și a etichetei* adaugă un plus valoare în portofoliul profesional.

În acest context, Tibor NAVRACSICS, Comisar European pentru Educație, Cultură, Tineret și Sport, Gazda Primului Summit European al Educației (din 25 ianuarie 2018) menționa: „Pe măsură ce ne uităm la viitorul Europei, trebuie să ne dotăm cu o agendă ambițioasă și comună pentru modul în care putem folosi învățarea ca motor pentru unitate. Educația este esențială, deoarece educația ne echipează cu abilitățile de care avem nevoie pentru a deveni membri activi ai societăților noastre din ce în ce mai complexe. Educația ne ajută să ne adaptăm la o lume în schimbare rapidă, să dezvoltăm o identitate europeană, să înțelegem alte culturi” [8].

Parafrazându-l pe Tibor NAVRACSICS, îndrăznim să afirmăm: Pe măsură ce ne propunem să valorificăm cultura de europeanizare a învățământului superior, trebuie să deținem bune cunoștințe de *protocol și etichetă*. Or, *protocolul și eticheta* – ca sistem de reguli, care explică comportamentul corect și procedurile ce necesită a fi respectate în situații formale și informale, ca știință și artă a diplomației, ca instrument al relațiilor economice internaționale, ca „barometru” etic, ca bran-

- not knowing or ignoring the rules of giving and receiving small gifts;
- ignorance of the protocol rules and the official ceremony;
- lack of knowledge, skills, in terms of organizing successful events, etc. [7].

In the context of the above mentioned, we conclude that *protocol* and *etiquette* are not a new paradigm in higher education, but they are certainly tools that deserve to be properly mastered and properly applied in the relations between actors interested in the Europeanization of higher education.

Moreover, the correct knowledge and application of the protocol and the etiquette adds value to the professional portfolio.

In this context, Tibor NAVRACSICS, European Commissioner for Education, Culture, Youth and Sport, Host of the First European Education Summit (January 25, 2018) mentioned: “As we look to Europe’s future, we need to equip ourselves with an ambitious, shared agenda for how we can use learning as a driver for unity. Education is key because it is education that equips us with the skills we need to become active members of our increasingly complex societies. It is education that helps us adapt to a rapidly changing world, to develop a European identity, to understand other cultures” [8].

Paraphrasing Tibor NAVRACSICS, we dare to say: As we aim to capitalize on the culture of Europeanization of higher education, we must have a good knowledge of *protocol and etiquette*. Or, *protocol and etiquette* – as a system of rules, which explains the correct behaviour and procedures that need to be followed in formal and informal situations, as a science and art of diplomacy, as an instrument of international economic relations, as an ethical “barometer”, as branding professional of a university teacher / student / institutional manager / businessman etc. – they will define us from the perspective of integrity, it will really facilitate our adaptation

ding profesional al unui cadru didactic universitar/ student/ manager instituțional/ om de afaceri etc. – ne vor defini din perspectiva integrității, va înlesni, cu adevărat, adaptarea noastră la o lume în schimbare, va accelera dezvoltarea noastră spre o identitate europeană, va facilita înțelegerea fenomenului de multiculturalitate, a diverselor etnii și culturi.

Consiliul American pentru Educație – ACE, reprezintă un model bun de urmat din perspectiva valorificării culturii de europenizare a învățământului superior. Datorită bunei cunoașteri a protocolului și a etichetei, deci, a respectării normelor protocolare și a regulilor de etichetă, ACE știe să gestioneze eficient și eficace problemele critice, cu care se confruntă campusurile lor, facilitând astfel colaborarea cu colegii, concentrându-se pe „sănătatea mintală a elevilor, succesul studenților și libera exprimare și incluziune” [9].

Un argument elocvent cu referire la *motivația de a cunoaște, de a promova și de a aplica adecvat normele protocolare și regulile de etichetă în procesul de europenizare a învățământului superior* îl constituie **întâlnirile pentru publicul intercultural**, organizate de același ACE [9].

În acest sens, ACE-ul își împărtășește experiența cu referire la *semnificația și impactul*, pe care îl are **protocolul internațional** în parteneriatul educațional *cadru didactic universitar – discipoli*, elucidând câteva **avantaje ale cunoașterii și aplicării adecvate a protocolului internațional** și anume:

- familiarizarea cu o diversitate culturală într-un cadru universitar;
- dezvoltarea personală și profesională a tuturor actorilor implicați într-un cadru universitar;
- oportunitatea de a planifica întâlniri sau evenimente cu participanți, care reprezintă mai multe culturi într-un mediu internațional divers, fapt care solicită tuturor actorilor (cadre didactice universitare, studenți etc.) cunoașterea diverselor stiluri de comunicare, a temperamentelor cross-culturale;

to a changing world, it will accelerate our development towards a European identity, it will facilitate the understanding of the phenomenon of multiculturalism, of different ethnicities and cultures.

The *American Council for Education* – ACE is a good model to follow, from the perspective of capitalizing on the culture of Europeanization of higher education. Thanks to a good knowledge of protocol and etiquette, and therefore compliance with protocol rules and etiquette rules, ACE knows how to effectively and efficiently manage the critical issues facing their campuses, thus facilitating collaboration with colleagues, focusing on “mental health of students, student success and free expression and inclusion” [9].

An eloquent argument regarding the *motivation to know, to promote and to apply appropriately the protocol norms and the rules of etiquette in the process of Europeanization of higher education* are the meetings for the intercultural public, organized by the same ACE [9].

In this sense, the ACE shares its experience with reference to the *significance and impact* of the **international protocol** in the educational partnership of *university teachers – students*, elucidating some **advantages of knowledge and proper application of the international protocol**, namely:

- familiarization with a cultural diversity in a university setting;
- personal and professional development of all actors involved in a university framework;
- the opportunity to plan meetings or events with participants, which represent several cultures in a diverse international environment, which requires all actors (university teachers, students, etc.) knowledge of different communication styles, cross-cultural temperaments;
- knowledge of the specifics of cross-cultural translation;

- cunoașterea specificului traducerii cross-culturale;
- crearea unui mediu educațional confortabil și sigur etc. [9].

Pe bună dreptate, specialiștii în domeniu susțin că **protocolul** și **eticheta** – ca modele de valorificare a culturii de europeanizare a învățământului superior – solicită actorilor, interesați de această schimbare, **educație lingvistică, multilingvă, socială, etnică, de gen** etc. Doar astfel **Homo Europaeus** va reuși în deschiderea de noi orizonturi educaționale, menite să contribuie la formarea celei mai bune imagini personale, profesionale, instituționale.

Concluzii

Cunoașterea **protocolului** și a **etichetei** de către cadrele didactice universitare, studenți, manageri instituționali, oameni de afaceri, funcționari etc. va contribui la:

- creșterea eficacității interrelaționării datorită cunoașterii și aplicării corecte a codurilor de protocol și etichetă, pe care un cadru didactic universitar/student/manager instituțional/om de afaceri/funcționar etc. trebuie să și le asume;
- dezvoltarea decenței în comunicare ca fiind una dintre valorile fără de care și eticheta, și protocolul nu pot exista;
- crearea unei relații bazate pe respect reciproc, politețe și curtoazie;
- transformarea așteptărilor în angajamente, stabilind astfel relații educaționale și profesionale constructive;
- promovarea dezvoltării integrale a personalității prin prisma normelor de protocol, a regulilor de etichetă și ceremonial.

Astfel, valorificarea culturii de europeanizare a învățământului superior trebuie să înceapă de ACASĂ. De aceea, cunoașterea **protocolului**, ca atribut al unei instituții de învățământ superior, dar și a **etichetei**, ca element esențial într-un mediu educațional competitiv (mai ales a învățării pe tot parcursul vieții), devine semnificativă pentru orice profesionist (cadru didactic, manager HR, funcționar etc.), care conștientizează rolul și im-

- creating a comfortable and safe educational environment, etc. [9]

For good reason, the specialists in the field claim that **protocol** and **etiquette**, models for capitalizing on the culture of Europeanization of higher education require the actors interested in this change as well a **linguistic, multilingual, social, ethnic, gender education**, etc. Only in this way will **Homo Europaeus** succeed in opening new educational horizons, meant to contribute to the formation of the best personal, professional, institutional image.

Conclusions

Knowledge of **protocol** and **etiquette** by university teachers, students, institutional managers, businessmen, officials, etc. will contribute to:

- increasing the effectiveness of interrelationships due to the knowledge and correct application of protocol and etiquette codes, which a university teacher / student / institutional manager / businessman / official, etc. he must assume them;
- developing decency in communication as one of the values without which both etiquette and protocol cannot exist;
- creating a relationship based on mutual respect, politeness and courtesy;
- transforming expectations into commitments, thus establishing constructive educational and professional relationships;
- promoting the integral development of the personality through the prism of protocol norms, etiquette and ceremonial rules.

Thus, the valorisation of the culture of Europeanization of higher education must start at HOME. Therefore, knowledge of **protocol**, as an attribute of a higher education institution, but also of **etiquette**, as an essential element in a competitive educational environment (especially lifelong learning), becomes significant for any professional (teacher,

pactul acestor instrumente în managementul parteneriatelor, în individualizarea expresiei culturii instituționale. Or, *considerațiile culturale, regulile de protocol și detaliile de etichetă interculturală* sunt elemente esențiale ale unui proces de comunicare productivă și înțelegere colectivă, elemente de IMPACT, care susțin și stimulează cultura de europeanizare a învățământului superior.

manager HR, civil servant, etc.) who are aware of the role and impact of these tools in the management of partnerships, in the individualization of the expression of the institutional culture. Or, *cultural considerations, protocol rules and the details of intercultural etiquette* are essential elements of a process of productive communication and collective understanding, elements of IMPACT that support and stimulate the culture of Europeanization of higher education.

Bibliografie/ Bibliography:

1. ANGLIĞOIU, George (coordonator). *Europenizarea: studii de guvernare și securitate* https://www.academia.edu/18636545/Europenizarea_Studii_de_guvernare_%C8%99i_secu_ritate_Europeanisation_Studies_of_Governance_and_Security?auto=download
2. SCHILDBERG, Căcilie ș.a. *Manual de democrație socială 4. Europa și democrația social* <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/bukarest/12413.pdf>
3. BAHNARU, Cristina. Rolul protocolului și ceremonialului diplomatic în realizarea cadrului juridic internațional: implicații pentru Republica Moldova. In: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Chișinău: CEP USM, 2017, pp. 109-113. ISBN 978-9975-71-560-7.*
4. EJOV, Cristina; EJOV, Alexandr. Conceptul de europeanizare și cadrul său teoretic. *Filosofie, Sociologie și Științe Politice*. 2015, nr. 1 (167), 32-40. ISSN 1857-2294.
5. SCHIFIRNEȚ, Constantin. *Europenizarea imaginii instituțiilor într-o societate a modernității tendențiale* [accesat 7 iulie 2021]. Disponibil: https://www.academia.edu/2896577/Europenizarea_imaginii_institutiilor_intr-o_societate_a_modernitatii_tendentiale
6. *Etiquette, Protocol, and Customer Service. Academic Protocol* [accesat 7 iunie 2021]. Disponibil: <https://specialevents.gatech.edu/resources/protocol/academic>

Bun de tipar 30.06.2021
Coli de tipar 15,2. Coli editoriale 11,0.
Comanda nr. 26. Tirajul 100 ex.

Serviciul Editorial-Poligrafic al ASEM
Chişinău – 2005, str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni 59
tel. 022-402-936 (+373 68-79-89-70); 022-402-886 (+373 60-75-49-85);
022-402-910 (+373 79-01-47-32)

ISSN 1810-9136